

Een evaluatiestudie naar de doelmatigheid van de besteding van de subsidie aan het Centrum voor
Vormingsonderwijs (CvV)

Het vormingsonderwijs in Nederland

Donya Yassine - Mehmet Day - Fatima Acherrat - Marit Verstappen - Maxime van de Gevel - Ahmed Hamdi

Het vormingsonderwijs in Nederland

Een evaluatiestudie naar de doelmatigheid van de besteding van de subsidie aan het Centrum voor Vormingsonderwijs (CvV)

Donya Yassine
Mehmet Day
Fatima Acherrat
Marit Verstappen
Maxime van de Gevel
Ahmed Hamdi

Utrecht, november 2024

Inhoud

Samenvatting	4	5	Perspectief basisscholen	53	
1	Inleiding	7	5.1. Enquête onder basisscholen	53	
1.1.	Doel van het onderzoek	9	5.2. Focusgroepen met scholen	58	
1.2.	Leeswijzer	9	5.3. Deelconclusie	65	
2	Methode	10	6	Conclusie	67
2.1.	Onderzoeksopzet en onderzoeksvragen	10	6.1.	Doelmatigheid van de subsidie	67
2.2.	Onderzoeksactiviteiten	11	6.2.	Functioneren van het CvV	69
2.3.	Analyse en rapportage	12	6.3.	Ervaringen met het vormingsonderwijs	70
3	Bureauonderzoek en verkennende interviews	13	6.4.	Impact van het vormingsonderwijs op kinderen en de bredere samenleving	71
3.1.	Doelmatigheid van de subsidie	13	6.5.	Klassiek model versus carrousel model	71
3.2.	Functioneren van het CvV	21	6.6.	Afsluitend	73
3.3.	Deelconclusies bureauonderzoek	26	Bijlagen		74
4	Perspectief levensbeschouwelijke organisaties	28	Bijlage 1.	Topiclijsten interviews	74
4.1.	Enquête onder de levensbeschouwelijke organisaties	28	Bijlage 2.	Overzicht focusgroepen en participanten scholen	76
4.2.	Focusgroepen en interviews met levensbeschouwelijke organisaties	35	Bijlage 3.	Topiclijsten focusgroepen	77
4.3.	Deelconclusie	48	Bijlage 4.	Enquêtes levensbeschouwelijke organisaties en openbare basisscholen	77
			Bijlage 5.	Enquête openbare basisscholen	77

Samenvatting

Dit rapport presenteert de resultaten van het vormingsonderwijs in Nederland. De focus ligt specifiek op de effectiviteit van de subsidie-invulling door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en de rol van het Centrum voor Vormingsonderwijs (CvV). Het doel van de evaluatie is om inzicht te krijgen hoe de subsidie wordt ingezet en om de ervaringen van openbare basisscholen en levensbeschouwelijke organisaties met het vormingsonderwijs in kaart te brengen. Verschillende onderzoeksmethoden zijn toegepast waaronder bureauonderzoek, enquêtes en focusgroepen om een breed beeld te krijgen van de volgende drie onderzoeksvragen:

1. Wat is de doelmatigheid van de inzet van de subsidie aan het CvV?
2. Hoe functioneert het CvV als koepelorganisatie? En hoe ziet de samenwerking eruit met de andere partijen?
3. Wat zijn de ervaringen en aanbevelingen van leraren, vakleerkrachten en schoolleiders met het aanbod van vormingsonderwijs?

Doelmatigheid van de subsidie

Deze evaluatiestudie toont aan dat de subsidieregeling aan het CvV effectief bijdraagt aan godsdienstig en levensbeschouwelijk onderwijs op openbare basisscholen. Wanneer vanuit ouders formeel een verzoek wordt ingediend en wanneer aan de criteria wordt voldaan, leidt dit in het merendeel van de gevallen tot een passend aanbod aan vormingsonderwijs. Uit het bureauonderzoek blijkt dat circa 96% van de aanvragen voor het vormingsonderwijs is gehonoreerd in schooljaar 2023-2024. Deze hoge toewijzingsgraad wijst hiermee op een hoge mate van doelmatigheid.

In de beperkte gevallen dat aanvragen van scholen niet konden worden gehonoreerd, lag dit doorgaans aan praktische beperkingen, zoals een tekort van vakleerkrachten om de vormingslessen te geven.

De subsidie bevordert ook de professionele ontwikkeling van vakleerkrachten via regiobegeleiders die de kwaliteit van het vormingsonderwijs verbeteren. Scholen beschouwen het contact met het CvV als essentieel voor het succesvol aanbieden van vormingsonderwijs en waarderen de structurele ondersteuning. Vormingsonderwijs lijkt tevens bij te dragen aan persoonsvorming en de maatschappelijke betrokkenheid van leerlingen. In deze studie is niet direct onderzoek gedaan onder ouders en leerlingen zelf. Uit andere studies rondom dit thema blijkt dat ouders en leerlingen het gerealiseerde aanbod aan vormingsonderwijs over het algemeen waarderen.

We zien echter ook een belangrijke beperking rondom de doelmatigheid van de subsidie die uit deze studie naar voren komt. De informatiepositie van ouders is zwak. Ouders lijken vaak niet betrokken te worden door scholen bij het samenstellen van het aanbod. Bij circa 44% van de scholen is dit het geval. Dit beperkt de doelmatigheid, omdat het aanbod daardoor mogelijk niet volledig aansluit bij de behoeften van de ouders. De resultaten uit dit onderzoek wijzen erop dat scholen zich moeten blijven inspannen om de aansluiting te zoeken bij ouders en zo dit recht te waarborgen.

Kortom, wanneer ouders op de hoogte zijn van de mogelijkheden en een formeel verzoek indienen, wordt in bijna alle gevallen gekomen tot een passend aanbod. Een groot deel van de ouders lijkt echter niet goed op de hoogte te zijn en worden ook niet actief door scholen geïnformeerd en/of betrokken bij het samenstellen van een eventueel aanbod aan vormingsonderwijs. Dit beperkt de doelmatigheid van de verstrekte subsidie.

Functioneren van het CvV

Deze studie bevestigt de essentiële rol van het CvV als parapluorganisatie die godsdienstig en levensbeschouwelijk onderwijs op openbare basisscholen faciliteert. Als dienstencentrum voor zeven levensbeschouwelijke instanties biedt het CvV niet alleen administratieve ondersteuning, maar waarborgt het ook de kwaliteit van het onderwijs en bevordert het de professionele ontwikkeling van vakleerkrachten die de vormingslessen verzorgen. De samenwerking met verschillende organisaties versterkt het draagvlak voor vormingsonderwijs.

De effectiviteit van het CvV wordt door levensbeschouwelijke organisaties en scholen tevens overwegend positief beoordeeld. De duidelijke verantwoordelijkheidsstructuur en de bevordering van samenwerking tussen levensbeschouwelijke stromingen hebben geleid tot een verbeterde kwaliteit en consistentie van het onderwijsaanbod. Vakleerkrachten ervaren een sterke ondersteuning, vooral bij praktische zaken zoals leerling aanmeldingen.

Door de betrokken organisaties worden ook knelpunten ervaren in de uitvoering van het vormingsonderwijs. Dit heeft niet direct een relatie met het functioneren van het CvV als organisatie. De levensbeschouwelijke organisaties wijzen op een tekort aan financiële middelen. Volgens hen heeft dit een negatieve impact op het werven en behouden van vakleerkrachten en beperkt het de informatievoorziening aan ouders. Het gebrek aan middelen belemmert ook de innovatie en de aanpassing aan nieuwe onderwijsontwikkelingen, wat door betrokken organisaties als onderwaardering wordt ervaren.

Ervaringen met het vormingsonderwijs

Vakleerkrachten die de vormingslessen verzorgen ervaren over het algemeen veel voldoening en zien duidelijk positieve effecten op de leerlingen. Zij merken echter een variatie in de aanpak tussen scholen. Sommige scholen hanteren een vast curriculum terwijl anderen meer ruimte bieden voor ervaringsgericht leren.

Scholen waarderen de kwaliteit van de lessen en de inzet van vakleerkrachten. Zij beschouwen het vormingsonderwijs als een waardevolle aanvulling op het curriculum. Er zijn echter zorgen over de consistentie van de kwaliteit, vooral als gevolg van uitval van vakleerkrachten. Scholen pleiten voor meer stabiliteit en continuïteit in de personele bezetting van het vormingsonderwijs.

Vakleerkrachten die voor dit onderzoek zijn gesproken wijzen op de impact van vormingsonderwijs: volgens hen ontwikkelen kinderen die vormingslessen krijgen meer kennis van verschillende levensbeschouwingen en vergroot het hun zelfvertrouwen en empathie. Daarentegen vinden leerkrachten van de openbare basisscholen het lastig om de impact van de vormingslessen op de kinderen te zien. Wel valt het leerkrachten op dat het vormingsonderwijs een basis biedt voor de ontwikkeling van een eigen identiteit en het ontwikkelen van begrip voor anderen. Een enkele leerkracht is van mening dat vormingsonderwijs kan bijdragen aan het tegengaan van polarisatie omdat het kinderen bewust kan maken van de verscheidenheid in de samenleving.

Naast de positieve ervaringen met het vormingsonderwijs zien we ook ongemak. Dit ongemak is met name zichtbaar in situaties waarbij een groot deel van de leerlingenpopulatie tot een specifieke godsdienst behoort en scholen vrezen dat het aanbieden van vormingsonderwijs kan leiden tot polariserende effecten. Hoewel deze zorgen kunnen spelen bij diverse levensbeschouwingen, lijkt dit gevoel van ongemak en terughoudendheid van scholen vooral naar voren te komen bij scholen met een grote groep islamitische leerlingen.

Deze scholen ervaren een worsteling tussen hun verplichting om vormingsonderwijs te bieden wanneer ouders hierom vragen. Tevens maken ze zich zorgen over de harmonie binnen de school. Als gevolg van deze terughoudendheid zien we dat sommige scholen minder informatie lijken te verstrekken aan ouders over de mogelijkheden voor vormingsonderwijs. Ook lijkt er door het ongemak bij sommige scholen een voorkeur te ontstaan voor het carrouselmodel of voor het eenzijdig aanbod die door de school zelf wordt bepaald.

Verschillende modellen

Er is een opkomst van het carrouselmodel, waarbij leerlingen les krijgen vanuit verschillende levensovertuigingen. De gedachte hierbij is dat dat begrip voor diversiteit bij leerlingen bevordert. In het klassieke model volgen leerlingen juist lessen vanuit een specifieke levensovertuiging en is er meer ruimte voor diepgang en identiteitsvorming. Beide modellen hebben een meerwaarde. Op basis van dit onderzoek zien we geen reden om alleen maar een van beide aan te bieden. Het is aannemelijk om er vanuit te gaan dat er voor alle vormen een behoefte onder de ouders bestaat. In het nadenken over de toekomstige invulling van het vormingsonderwijs zou dan ook gekeken moeten worden hoe de verschillende modellen naast elkaar kunnen blijven bestaan, terwijl tegelijkertijd de behoeften en rechten van ouders zoals vastgelegd in de wet worden gewaarborgd.

Afsluitend

Dit onderzoek benadrukt de doelmatigheid en waarde van de subsidie voor vormingsonderwijs, evenals de uitdagingen en kansen voor verbetering in communicatie, financiering en organisatie. Het CvV speelt hierin een cruciale faciliterende en ondersteunende rol. Tegelijkertijd heerst er onder betrokkenen onzekerheid over de toekomst van vormingsonderwijs. De groeiende behoefte aan zingeving en verbinding staat tegenover politieke onzekerheid en financiële bezuinigingen. Ondanks uitdagingen, zoals het lerarentekort, is er voldoende vraag en potentieel voor groei. Een belangrijke beperking van het onderzoek is het ontbreken van het perspectief van ouders, die niet konden worden meegenomen vanwege de regels rondom gegevensverwerking en privacy. Dit is een gemis, gezien vormingsonderwijs juist sterk verbonden is met het keuzerecht van ouders. De bevinding uit dit onderzoek dat de (informatie)positie van ouders zwak is bij vormingsonderwijs, onderstreept het belang van hun betrokkenheid. Het verbeteren van de communicatie en informatievoorziening aan ouders moet een prioriteit zijn, zodat hun keuzerecht daadwerkelijk wordt gewaarborgd.

Om een completer beeld te krijgen van de effectiviteit en waardering van vormingsonderwijs, is het essentieel om in toekomstig onderzoek ook de ervaringen en meningen van ouders én leerlingen zelf te betrekken. Dit zal niet alleen bijdragen aan een betere afstemming van het onderwijsaanbod op de behoeften van leerlingen, maar ook aan een grotere betrokkenheid en tevredenheid van ouders.

1 Inleiding

In Nederland hebben ouders en verzorgers¹ van kinderen op openbare basisscholen en samenwerkingsscholen het recht om godsdienstig vormingsonderwijs (GVO) en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs (HVO) aan te vragen voor hun kind. Dit recht is vastgelegd in de Wet op het Primair Onderwijs (WPO), specifiek in de artikelen 50, 51 en 192. De rijksoverheid betaalt het vormingsonderwijs vanwege het wettelijk recht van ouders. Openbare basisscholen kunnen dit type onderwijs aanvragen bij het Centrum voor Vormingsonderwijs (hierna: CvV), voorheen bekend als het Dienstencentrum GVO/HVO, dat sinds 1 januari 2023 deze naam draagt. Het CvV ontvangt subsidie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna: OCW) om deze lessen vormingsonderwijs te realiseren. Het CvV is een zelfstandige stichting voor het faciliteren van vormingsonderwijs, waarbij zeven levensbeschouwelijke organisaties die vormingslessen verzorgen vanuit hun eigen levensbeschouwing zijn aangesloten. Deze organisaties leveren vakleerkrachten die de lessen van gemiddeld 45 minuten per week op openbare scholen geven. Afhankelijk van de behoeften van de ouders of de school komt een docent van de gewenste richting naar de school om de lessen te verzorgen. Het doel van de subsidie wordt in de Staatscourant van 1 juli 2019² als volgt gedefinieerd:

“De minister verstrekt jaarlijks subsidie aan de Stichting Dienstencentrum GVO en HVO (hierna: Dienstencentrum) voor het faciliteren van het geven en verzorgen van levensbeschouwelijk vormingsonderwijs of godsdienstonderwijs op openbare scholen voor ten hoogste 40 uren per schooljaar en als ouders daarom verzoeken. (...)”

Sinds het schooljaar 2019-2020 zijn openbare scholen verplicht om in hun schoolgids te vermelden dat ouders de mogelijkheid hebben om te kiezen voor godsdienstig of levensbeschouwelijk vormingsonderwijs. Hierbij kunnen ouders kiezen uit twee vormen. In het klassieke model kunnen ouders specifiek levensbeschouwelijk onderwijs aanvragen voor hun kind, gericht op één bepaalde levensbeschouwing. Daarnaast kunnen ouders en scholen kiezen voor het zogeheten carrouselmodel, waarbij vakleerkrachten uit verschillende levensbeschouwingen gezamenlijk lessenseries verzorgen, waarin expliciet aandacht wordt gegeven aan diverse levensbeschouwingen. De zeven levensbeschouwelijke stromingen (ofwel denominaties genoemd) die in samenwerking met het CvV het vormingsonderwijs aanbieden, zijn:

- Boeddhistisch vormingsonderwijs
- Hindoeïstisch vormingsonderwijs
- Humanistisch vormingsonderwijs
- Islamitisch vormingsonderwijs
- Joods vormingsonderwijs
- Katholiek vormingsonderwijs
- Protestants vormingsonderwijs

¹ Om de leesbaarheid van dit rapport te bevorderen, wordt hierna alleen gesproken over ‘ouders’. Hierbij wordt ook verwezen naar verzorgers, voogden en andere opvoeders die een vergelijkbare rol vervullen.

² <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2019-35736.html>

Uit eerder onderzoek blijkt dat in 2013 ongeveer 40% van de openbare scholen een vorm van GVO of HVO aanbood, voornamelijk christelijk godsdienstonderwijs en humanistisch vormingsonderwijs, en in mindere mate katholiek of islamitisch godsdienstonderwijs (Pater et al., 2013). Volgens het CvV zou dat percentage inmiddels (anno 2024) op ongeveer de helft van alle openbare basisscholen en samenwerkingscholen liggen, en worden daarmee ruim 50.000 leerlingen per jaar bereikt.³ Het ministerie van OCW heeft aangegeven een evaluatieonderzoek te willen uitvoeren naar het vormingsonderwijs in Nederland, met speciale aandacht voor de meerjarige subsidie die het CvV ontvangt. Bijbehorende Kaderregeling stelt dat de subsidieregeling elke vijf jaar geëvalueerd moet worden.

Dit onderzoek, uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut, heeft tot doel inzicht te krijgen in de doelmatigheid van de besteding van de subsidie en de wijze waarop de activiteiten van het CvV bijdragen aan het doel waarvoor de subsidie is verstrekt.

Het Centrum voor Vormingsonderwijs (CvV)

Vóór 2023 bestond het bestuur van het Dienstencentrum GVO/HVO uit afgevaardigden vanuit de zendende instanties. Het jaar 2020-2021 werd afgesloten met een enorm tekort, wat de katalysator was om over te stappen naar een structuur met een Raad van Toezicht en een onafhankelijk directeur-bestuurder om de zeven denominaties te ondersteunen. Deze onafhankelijk directeur-bestuurder heeft onder meer de uitdaging gekregen om te waken over de doelmatigheid en de rechtmatigheid van de besteding van de subsidie. In het voorjaar van 2022 is de definitieve beslissing genomen om deze verandering door te voeren. Vanaf 1 februari 2023 is de nieuwe directeur in dienst getreden en is de Raad van Toezicht van start gegaan. De zendende instanties behouden hun stem in een directeurenberaad. De directeuren van alle denominaties hebben een plek binnen de Stichting als een adviesorgaan en geven goedkeuring op verdeelsleutels om de gelden goed te verdelen, komt in de verkennende interviews met CvV naar voren.⁴ Gepaard met deze organisatorische veranderingen, was de naamsverandering van Dienstencentrum GVO/HVO naar Centrum voor Vormingsonderwijs (CvV) een feit.

³ <https://www.vormingsonderwijs.nl/over-ons/geschiedenis-van-het-vormingsonderwijs/>.

⁴ Interview met CvV, 31 augustus 2023; Interview met CvV, 10 augustus 2023.

In 2013 heeft OCW overwogen om de subsidie stop te zetten, maar na demonstraties, een petitie en lobbywerk binnen de politiek, heeft het CvV de subsidie kunnen behouden. Deze gebeurtenis, ondersteund door een motie in de Tweede Kamer, vormt een belangrijk keerpunt en motiveert het CvV om structurele bekostiging na te streven.^{5,6} Uiteindelijk is in 2019 de structurele bekostiging in de WPO verankert middels instellingssubsidie aan het CvV. In 2020 ontving het CvV voor het eerst een instellingssubsidie vergelijkbaar met scholen in het primair onderwijs om de bestaanszekerheid van het godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs te waarborgen.^{5,6}

1.1. Doel van het onderzoek

Het ministerie van OCW heeft het Verwey-Jonker Instituut gevraagd om zicht te krijgen op de doelmatigheid van de besteding van de subsidie aan het CvV en te bezien op welke wijze de activiteiten van het CvV bijdragen aan het doel waarvoor de subsidie wordt verstrekt. Naast doelmatigheid en output wordt in dit evaluatieonderzoek gekeken onder welke voorwaarden in de toekomst subsidie kan worden verstrekt voor het doel dat is vastgesteld in de WPO (artikel 50 en 51). Dit is het maatschappelijk doel dat het aanbod van vormingsonderwijs moet voldoen aan de behoeften van ouders.

De inzichten zijn verkregen middels kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden, evenals op basis van bureauonderzoek (zie hoofdstuk 2 voor meer informatie over de methoden). De ervaringen van vakleerkrachten, regiocoördinatoren en bestuurders staan in het veldwerk centraal.

Door het CvV is de afgelopen jaren enquête-onderzoek gedaan en zijn interviews afgenomen onder scholen. De data en documentatie die beschikbaar zijn, hebben tevens een belangrijke bron gevormd om antwoord te geven op de onderzoeksvragen. De resultaten van dit onderzoek kunnen worden gebruikt door het ministerie van OCW om het beleid op het gebied van vormingsonderwijs verder te ontwikkelen.

1.2. Leeswijzer

Deze rapportage begint met de methode van het onderzoek (hoofdstuk 2). Vervolgens worden in hoofdstuk 3 de bevindingen van het bureauonderzoek naar de doelmatigheid van de subsidie en het functioneren van het CvV uiteengezet. In hoofdstuk 4 bespreken we de resultaten uit de enquête, interviews en focusgroepen met levensbeschouwelijke organisaties. We schetsen hun perspectief op de doelmatigheid van de subsidie, het functioneren van het CvV, en hun ervaringen met het aanbod en de uitvoering van het vormingsonderwijs. Hoofdstuk 5 behandelt de resultaten van de enquête en aanvullende focusgroepen onder onderwijsprofessionals van de basisscholen. We schetsen het verzorgde vormingsonderwijs, de doelmatigheid van de subsidie, de kwaliteit van het aanbod en de leeropbrengsten vanuit het perspectief van deze scholen. We sluiten het onderzoeksrapport af met de conclusies in hoofdstuk 6.

5 Beijer, J. (2023). Geschiedenis van het godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs (gvo en hvo) in Nederland. Stafbureau CvV.

6 Interview met CvV, 31 augustus 2023.

2 Methode

In dit hoofdstuk zetten we de methode van het onderzoek uiteen. We behandelen hierbij de onderzoeksopzet, de onderzoeksvragen, hoe het onderzoek is uitgevoerd en welke keuzes er zijn gemaakt gedurende het onderzoeksproces.

2.1. Onderzoeksopzet en onderzoeksvragen

Zoals eerder beschreven is het doel van dit onderzoek om de doelmatigheid van het vormingsonderwijs te onderzoeken en aanbevelingen te doen ter verbetering van de subsidierelatie met de uitvoerende partijen en impact van de subsidie op het maatschappelijke doel. De resultaten van dit onderzoek dragen bij aan een beter begrip van het vormingsonderwijs en de doelmatigheid van de subsidie in de Nederlandse context. De aanbevelingen die voortkomen uit dit onderzoek kunnen worden gebruikt om de uitvoering van het vormingsonderwijs verder te ontwikkelen, scherper de doelstellingen te realiseren en het onderwijsconcept te verbeteren. Het onderzoek bestaat uit drie onderzoeksvragen:

1. Wat is de doelmatigheid van de inzet van de subsidie aan het CvV?
2. Hoe functioneert het CvV als koepelorganisatie? En hoe ziet de samenwerking eruit met de andere partijen?
3. Wat zijn de ervaringen en aanbevelingen van leraren, vakleerkrachten en schoolleiders met het aanbod van vormingsonderwijs?

Belangrijke kanttekening omtrent betrokkenheid ouders in het onderzoek

Initieel was het plan om ook ouders als respondenten op te nemen in het onderzoek. Dit bleek echter niet mogelijk in verband met de complexiteit die de gegevensverwerking van ouders met zich meebracht door ons als derde partij. In samenspraak met de opdrachtgever is besloten om ouders om die reden niet mee te nemen in het onderzoek. Dat heeft een significant impact gehad op met name de derde onderzoeksvraag, waarbij de ervaringen en perspectieven van de stakeholders (waaronder dus ouders) bij het vormingsonderwijs centraal staan. De resultaten die in het onderzoek zijn opgenomen over het perspectief van de ouders zijn dan ook schaars en afkomstig uit secundaire bronnen. Het ontbreken van het perspectief van ouders in een evaluatieonderzoek naar de subsidie van het vormingsonderwijs is een belangrijke tekortkoming. Als onderzoekers zijn we echter gebonden aan de regels rondom gegevensbescherming en was er binnen de tijd en de middelen voor dit onderzoek geen mogelijkheid om ouders alsnog mee te nemen als respondenten.

2.2. Onderzoeksactiviteiten

Er zijn verschillende activiteiten uitgevoerd om de onderzoeksvragen van dit onderzoek te beantwoorden. Hieronder wordt per onderzoeksactiviteit uiteengezet wat heeft plaatsgevonden en op welke manier.

Onderzoeksactiviteit 1: Bureauonderzoek

Als eerste stap is een bureauonderzoek uitgevoerd. Hiervoor hebben we documenten van het CvV en beleidsstukken van OCW ontvangen. Van het CvV hebben we in totaal negentien documenten ontvangen, onder andere interne onderzoeken, convenanten en informatie over de CAO. Van OCW hebben we in totaal 52 documenten ontvangen, onder andere (beslis)nota, brieven, subsidieaanvragen van het CvV, het begrotingsvoorstel en het activiteitenplan.

Aan de hand van het bureauonderzoek hebben we ten eerste getracht de doelmatigheid van de inzet van de subsidie in kaart te brengen. Ten tweede zijn de werkzaamheden van het CvV als koepelorganisatie in kaart gebracht, samen met de samenwerkingen van het CvV met de andere partijen vanuit het perspectief van het dienstencentrum. De uitkomsten van het bureauonderzoek zijn meegenomen in het opstellen van de topiclijst voor de aanvullende interviews (onderzoeksactiviteit 2), de topiclijsten voor de focusgroepen (onderzoeksactiviteit 3) en de enquêtes die zijn uitgezet onder scholen en levensbeschouwelijke organisaties (onderzoeksactiviteit 4).

Onderzoeksactiviteit 2: Interviews

Parallel aan het bureauonderzoek zijn vier diepte-interviews afgenomen met medewerkers van OCW en vertegenwoordigers bij het CvV. Bij het CvV werden een duo-interview met de bestuurssecretaris en onderzoeker en een apart interview met de directeur-bestuurder afgenomen. De topiclijst van deze gesprekken zijn opgenomen in bijlage 1. Tevens heeft een individueel interview plaatsgevonden met een vertegenwoordiger van een denominatie, die op eigen verzoek een gesprek wilde voeren. De interviews gaven hiermee verdieping aan het bureauonderzoek. De interviews zijn via Microsoft Teams uitgevoerd en duurden elk maximaal een uur.

Onderzoeksactiviteit 3: Focusgroepen

Als derde stap van het onderzoek zijn zeven focusgroepen georganiseerd met vertegenwoordigers van de levensbeschouwelijke organisaties en de scholen. Vier focusgroepen zijn afgenomen met vakleerkrachten, regiobegeleiders en directeuren van levensbeschouwelijke organisaties, en drie met dertien onderwijsprofessionals van groep 1 t/m 8 (directeuren, groepsleerkrachten en schoolleiders) van zes verschillende scholen verspreid over het land. Deze scholen hebben verschillende vormen van vormingsonderwijs op hun school, zie bijlage 2 voor een overzicht.

Tevens heeft één vakleerkracht schriftelijk gereageerd via de mail, wat we ook hebben meegenomen in het onderzoek. Deze focusgroepen gaven inzicht in de samenwerking tussen scholen en het CvV, en leverden aanbevelingen voor de vormgeving van vormingsonderwijs, met speciale aandacht voor het keuzerecht van ouders.

De focusgroepen zijn via Microsoft Teams uitgevoerd en duurden maximaal anderhalf uur. Deelnemers aan de focusgroepen met de levensbeschouwelijke organisaties zijn geworven via het CvV en deelnemers aan de focusgroepen met scholen zijn geworven via de enquête (zie onderzoeksactiviteit 4). De topicijsten van de focusgroepen zijn opgenomen in bijlage 3.

Onderzoeksactiviteit 4: Enquête

Middels een korte enquête zijn schoolleiders en leraren (n=325) uit het primair onderwijs bevroegd over de doelmatigheid van de inzet van de subsidie, het functioneren van het CvV als koepelorganisatie, en de waardering van het vormingsonderwijs. Voor de werving van respondenten is gebruikgemaakt van bestaande contacten en de lijst met scholen die het afgelopen jaar vormingsonderwijs hebben aangevraagd via het CvV. De vragenlijst is verstuurd naar alle openbare basis- en samenwerkingsscholen uit de lijst met het verzoek deze door te zetten naar de desbetreffende schoolleiders en betrokken leraren. De vragenlijst duurde maximaal tien minuten om in te vullen.

Parallel aan de enquête onder scholen, is een enquête uitgezet onder alle zeven samenwerkende levensbeschouwelijke organisaties. Deze enquête was gericht aan vakleerkrachten, regiobegeleiders en directeurs van de organisaties (n=198). Respondenten zijn bevroegd over hun beoordeling van de subsidieregeling, waardering van het CvV als koepelorganisatie, medezeggenschap en organisatie van de vakleerkrachten en eventuele leereffecten die zij onder de leerlingen opmerken. De tijdsinvestering voor het invullen van de vragenlijst is beperkt tot maximaal tien minuten.

De enquêtes, geprogrammeerd met Survalyzer, werden voorgelegd aan de opdrachtgever en het CvV en vervolgens uitgezet door het onderzoeksteam. Het CvV introduceerde de enquêtes bij de levensbeschouwelijke organisaties en een begeleidende brief van de directeur Primair Onderwijs van OCW benadrukte het belang van deelname aan scholen. De enquêtes zijn opgenomen in bijlage 4.

2.3. Analyse en rapportage

Nadat de uitkomsten van het bureauonderzoek en de visies en ervaringen van de respondenten zijn verzameld, zijn deze eerst per onderdeel geanalyseerd. Daarna is een overkoepelende analyse uitgevoerd. Voor de analyse zijn de uitkomsten van de verschillende onderzoeksactiviteiten naast elkaar gelegd om te onderzoeken waar deze elkaar aanvullen, overeenkomen of tegenspreken met betrekking tot de onderzoeksvragen.

In de laatste fase zijn de uitkomsten van de analyse verwerkt in de onderhavige rapportage. Een conceptversie van het rapport is gedeeld met OCW en het CvV. We hebben de opdrachtgever gevraagd mee te lezen en eventuele feitelijke onjuistheden of onduidelijke conclusies aan te geven. Het CvV heeft tevens in een laatste gesprek hun perspectief kunnen delen over de bevindingen in het rapport. Op basis van de input van de opdrachtgever en het CvV is in de herfst van 2024 de laatste hand aan het rapport gelegd en is het onderzoeksrapport definitief gemaakt.

3 Bureauonderzoek en verkennende interviews

In dit hoofdstuk zetten wij de bevindingen van het bureauonderzoek (onderzoeksactiviteit 1) naar de doelmatigheid van de subsidie en het functioneren van het CvV uiteen. Ook wordt ingegaan op één van de twee verkennende interviews (onderzoeksactiviteit 2) die aan het begin van dit traject zijn gevoerd met medewerkers van OCW.

3.1. Doelmatigheid van de subsidie

3.1.1. Het doel van het vormingsonderwijs

Het vormingsonderwijs heeft in de klassieke vorm het doel om de godsdienstige of levensbeschouwelijke vorming van kinderen in de openbare (speciale) school op verzoek van ouders aanvullend te verdiepen (zie box 3.1).⁷

Naast de klassieke vorm van het vormingsonderwijs, waarin één denominatieve vakleerkracht aan een groep leerlingen één levensbeschouwing onderwijst, is vanuit de praktijk een tweede vorm van vormingsonderwijs ontstaan, namelijk de carrouselvorm, waarin een aantal vakleerkrachten met verschillende levensbeschouwelijke achtergronden in samenspraak met elkaar het vormingsonderwijs verzorgt aan alle leerlingen uit een klas.⁸ Zo maken leerlingen kennis met verschillende godsdienstige overtuigingen.⁹

Box 3.1. Het keuzerecht van ouders en het carrouselmodel¹⁰

Het keuzerecht van ouders

Het keuzerecht van ouders omtrent het GVO/HVO-onderwijs is vastgelegd in de Algemene Maatregel van Bestuur. "[...] ouders hebben recht op het ontvangen van het door hen gewenste GVO/HVO-onderwijs binnen de openbare basisschool, binnen redelijkheidseisen. Die redelijkheidseisen hebben betrekking op een minimale groepsgrootte (minimaal zeven leerlingen) en de beschikbaarheid van een docent van een specifieke levensbeschouwing." (p. 6)

Het keuzerecht van ouders en het carrouselmodel

Bij het carrouselmodel geldt een vrije keuze principe, wat wil zeggen dat school de wensen van de ouders inventariseert en het aanbod van denominaties binnen het carrouselmodel samengesteld wordt in samenspraak met school, ouders (via MR, OR, IC) en de denominaties. Er is eveneens een opt-out optie voor ouders.

Notitie: In de regeling wordt niet nader bepaald welke vorm het verzoek van ouders moet hebben.¹¹

⁷ OCW Nota Subsidieaanvraag voor 2021 van Dienstencentrum GVO/HVO (carrouselmodel), 29 oktober 2020.

⁸ OCW Memorie van toelichting op Voorstel van wet van de leden Ypma en Voordewind houdende wijziging van de Wet primair onderwijs en de Wet op de expertisecentra ten einde levensbeschouwelijk onderwijs en godsdienstonderwijs op openbare scholen te bekostigen, juni 2015.

⁹ Samenwerkingsovereenkomst tussen het stafbureau van het Centrum van Vormingsonderwijs en de Zendende Instanties.

¹⁰ OCW (2022). "En we draaien nog een keer door...". Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrouselmodel. [Intern rapport].

¹¹ OCW Nota Subsidieaanvraag voor 2021 van Dienstencentrum GVO/HVO (carrouselmodel), 29 oktober 2020.

Het doel van het carrouselmodel raakt dan ook aan één van de kerndoelen van het basisonderwijs: leerlingen leren over geestelijke en levensbeschouwelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een rol spelen en leren respectvol om te gaan met verschillende opvattingen van mensen.¹² GVO en HVO maken geen deel uit van het curriculum van het openbaar onderwijs, maar het levert door verdieping in levensbeschouwelijke en godsdienstige stromingen een bijdrage aan begrip en respect voor personen die anders leven en denken.

3.1.2. Het doel van het CvV

Het doel van het CvV is om levensbeschouwelijk en godsdienstig vormingsonderwijs op verzoek van ouders te faciliteren. Het CvV is opgezet om dit goed te kunnen regelen: de organisatie beoogt een gelijkwaardige, kwalitatief hoogwaardige dienstverlening te geven aan alle denominaties, er wordt continuïteit in deze dienstverlening nagestreefd en het contact bij de overheid kan beter worden geborgd op deze manier.¹³ Het CvV is namelijk een zelfstandige stichting waarbij zeven denominaties voor vormingsonderwijs zijn aangesloten: protestants, katholiek, boeddhistisch, islamitisch, hindoeïstisch, joods en humanistisch vormingsonderwijs.¹⁴

Deze organisaties zijn de 'zendende instanties' en leveren de vakleerkrachten voor het vormingsonderwijs. De inhoud van het vormingsonderwijs is de verantwoordelijkheid van de zeven afzonderlijke denominaties. De samenwerking wordt aangestuurd vanuit het directieurenberaad. De bestaansgrond van het CvV is dan ook het wettelijk recht van ouders om te kiezen voor GVO/HVO.¹⁵

3.1.3. Het doel van de subsidie

Het CvV faciliteert het vormingsonderwijs door gebruik te maken van een subsidie van het ministerie van OCW. Het beoogde doel van de subsidie van OCW aan het CvV is in het algemeen dus dat de jaarlijkse verstrekking van subsidie aan het CvV bedoeld is voor het faciliteren van het aanbieden van levensbeschouwelijk of godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen voor maximaal 40 uur per schooljaar, als ouders dit verzoeken.¹⁶ Om vormingsonderwijs aan te kunnen bieden, is er een minimale groepsgrootte nodig van zeven leerlingen uit maximaal twee verschillende jaarlagen.¹⁷

In de subsidiebeschikking van OCW¹⁸ staat beschreven dat de subsidie aan het CvV verleend wordt "[...] voor de vergoeding van de kosten voortvloeiend uit de inzet van leraren GVO en HVO op de openbare basisschool en de bevordering van de kwaliteit van deze inzet dit zoals vastgelegd in het subsidieverzoek van 1 oktober 2011." (p.1).

12 OCW Memorie van toelichting op Voorstel van wet van de leden Ypma en Voordewind houdende wijziging van de Wet primair onderwijs en de Wet op de expertisecentra ten einde levensbeschouwelijk onderwijs en godsdienstonderwijs op openbare scholen te bekostigen, juni 2015.

13 Samenwerkingsovereenkomst tussen het staffureau van het Centrum van Vormingsonderwijs en de Zendende Instanties.

14 Vormingsonderwijs. (z.d.). Over ons. Verkregen via <https://www.vormingsonderwijs.nl/over-ons/>.

15 Glaudé, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

16 OCW Nota Subsidieaanvraag voor 2021 van Dienstencentrum GVO/HVO (carrouselmodel), 29 oktober 2020.

17 OCW (2022). "En we draaien nog een keer door...". Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrouselmodel. [Intern rapport].

18 OCW Subsidiebeschikking bekostiging uitvoering godsdienstonderwijs en humanistisch vormingsonderwijs (GVO en HVO) in het openbaar onderwijs in 2011.

Het betreft onder andere de werkgeverslasten van betrokken leraren en andere leraren-gebonden kosten: kosten die landelijke organisaties maken om hun werkgeversfunctie en hun kwaliteitsverantwoordelijkheid op adequate wijze vorm te geven, en kosten die het CvV maakt betreffende uitbetaling, administratie, en verantwoording van de middelen en verbonden kosten, waaronder bestuurskosten van het CvV.¹⁹

3.1.4. Activiteiten die leerlingen missen

Kortgezegd missen leerlingen geen belangrijke activiteiten wanneer zij vormingsonderwijs volgen. Uit de correspondentie van OCW omtrent verschillende vragen over het vormingsonderwijs¹⁹ blijkt dat de onderwijsinstelling een alternatief programma moet aanbieden voor de leerlingen die geen vormingsonderwijs volgen en dat dit "[...] geen lesaanbod [mag] zijn dat de kinderen die GVO/HVO-les volgen, op een ander moment moeten inhalen." (p.1). Hierin maken onderwijsinstellingen zelf keuzes. Daarnaast mag vormingsonderwijs, volgens de wetgeving, ook niet in de plaats komen van kerndoel 38 (oriëntatie op jezelf en op de wereld) omdat dit onder het reguliere onderwijscurriculum valt.¹⁹

3.1.5. Aanvragen en realisatie

Voor schooljaar 2023-2024 waren in totaal 3.931 aanvragen binnengekomen vanuit scholen. Van deze 3.931 aanvragen konden 164 aanvragen (4,2%) van de scholen niet worden gehonoreerd. De reden dat een klein deel van de aanvragen van de scholen niet kon worden gehonoreerd betrof met name door praktische omstandigheden zoals beschikbaarheid van vakleerkrachten.²⁰ In schooljaar 2023-2024 zag de verdeling van lesgroepen per denominatie er als volgt uit:

Tabel 3.1. Verdeling van het aantal lesgroepen per denominatie eind 2023²¹

Denominatie	Lesgroepen	%
Humanistisch	1.861	49,4%
Protestants-christelijk	1.516	40,2%
Islamitisch	248	6,6%
Rooms-katholiek	53	1,4%
Boeddhistisch	58	1,5%
Hindoeïstisch	24	0,6%
Joods	7	0,2%

3.1.6. Verwachtingen krimp en groei

In de jaren voorafgaand aan schooljaar 2023-2024 is er een krimp geweest in de realisatie van de lessen vormingsonderwijs: in het schooljaar 2019-2020 werd aan 4300 lesgroepen vormingsonderwijs gegeven en in het schooljaar 2022-2023 konden er 4071 lesgroepen worden verzorgd.²¹ De verwachting is echter dat de aanvraag naar lessen zal toenemen met 1,0% tot 2,4% tussen 2024-2027²². Op deze verwachting is de begroting van 2023-2027 aangepast en dient er een toename plaats te vinden in de jaarlijks te verstrekken subsidie tussen 2023-2027 om de toename te kunnen matchen. De toename van de subsidie heeft niet alleen te maken met de groei in aanvragen, maar ook met verhoogde personeelskosten.²² Sinds 2023 is er eveneens geen aparte materiële bekostiging meer, maar een instellingssubsidie voor personele en materiële kosten.

19 OCW Subsidiebeschikking bekostiging uitvoering godsdienstonderwijs en humanistisch vormingsonderwijs (GVO en HVO) in het openbaar onderwijs in 2011.

20 Glauvé, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

21 CvV, Jaarverslag 2023. Hierbij wordt voor schooljaar 2023-2024 uitgegaan van het aantal gerealiseerde lesgroepen aan het einde van boekjaar 2023.

22 CvV (voorheen Stichting Dienstencentrum GVO en HVO) Begrotingsvoorstel en Activiteitenplan 2023 (incl. Meerjarenraming 2023-2027), 28 september 2022.

De krimp in het aantal lesgroepen dat het vormingsonderwijs heeft genoten in de afgelopen jaren²³ is afhankelijk van:

1. Minder leerlingen in het primair onderwijs.
2. Minder vakleerkrachten die lessen vormingsonderwijs kunnen verschaffen, waardoor er geen docenten zijn om sommige lessen te geven.
3. Teruglopende vraag vanuit het primair onderwijs, mede door corona.²⁴
4. Sommige scholen vinden het aanbieden van vormingsonderwijs niet wenselijk en bieden dit ouders niet aan. Het vormingsonderwijs is nog steeds bij veel ouders onbekend.

Verder is er niet altijd sprake van een fijn werkklimaat voor vakleerkrachten op een school, omdat sommige vakleerkrachten zich buitengesloten voelen van het team op school in de samenwerking.²⁵

Redenen voor de verwachte toename in aanvragen van ouders zijn:^{23,25}

1. Dat personen die niet actief het geloof belijden met (een) kind(eren) op een openbare basisschool het wel belangrijk vinden dat zij de basisprincipes van het geloof mee krijgen.
2. Dat ouders het belangrijk vinden dat hun kind(eren) kennismaken met meerdere levensbeschouwingen en godsdiensten omdat zij opgroeien in een multiculturele samenleving.
3. Dat zowel de islam als het boeddhisme groeiende levensbeschouwingen zijn in Nederland.

23 CvV (voorheen Stichting Dienstencentrum GVO en HVO) Begrotingsvoorstel en Activiteitenplan 2023 (incl. Meerjarenraming 2023-2027), 28 september 2022.

24 Zie: <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/corona-onderzoeken/documenten/publicaties/2020/11/24/covid-19-monitor-po-derde-meting-voor-de-impact-van-COVID-19-binnen-het-bredere-PO>.

25 OCW (2022). "En we draaien nog een keer door...". Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrousel-model. [Intern rapport].

3.1.7. Tegemoetkoming behoeften en wensen ouders

Leerlingen op openbare basisscholen krijgen vormingsonderwijs op verzoek van de ouders, waardoor de behoeften van ouders centraal staan in de uitvoering van het vormingsonderwijs. Volgens OCW is het namelijk de bedoeling dat "[d]e school inventariseert waar de behoefte van ouders ligt [betreffende het vormingsonderwijs] en maakt mogelijk dat onder schooltijd dat onderwijs aangeboden wordt". Wanneer er spanning is tussen vraag en aanbod, bijvoorbeeld wanneer de ouderwens buiten het reële aanbod van het CvV valt, heeft het CvV daarnaast een inspanningsverplichting om "[...] te onderzoeken in hoeverre aan een dergelijke wens zoveel mogelijk tegemoet gekomen kan worden" (p.6), zo blijkt uit juridisch advies over de positie van ouders.²⁶ Dit is afhankelijk van de beschikbaarheid van docenten en het minimum aantal leerlingen voor een les, en van de beschikbare financiële middelen, waardoor het aanbod kan fluctueren.^{26,27}

De praktijk van het vormingsonderwijs leert dat niet in elke regio de behoeften van ouders gerealiseerd kan worden vanwege de hiervoor genoemde factoren. In een notitie van het CvV rond de wettelijke regelingen van het vormingsonderwijs²⁸ stelt een hoogleraar Onderwijsrecht dat de wet ruimte biedt om ouders een zinvol aanbod te doen dat past bij de mogelijkheden en de context van de school, in plaats van breed te inventariseren waar ouders behoefte aan hebben. Hiervoor is onderlinge samenwerking tussen de zendende instanties, het CvV, regiobegeleiders, docenten onderling en gezamenlijk met de school over de mogelijkheden en inrichting van het concrete aanbod per school nodig.²⁸

26 D. Mentink, Juridische positie van ouders bij hun keuze voor levensbeschouwelijk onderwijs of godsdienstonderwijs op openbare scholen, 16 oktober 2018.

27 D. Mentink, Juridische positie van ouders bij hun keuze voor levensbeschouwelijk onderwijs of godsdienstonderwijs op openbare scholen II, 20 september 2019.

28 Glauqué, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

Ouders mogen voor meer dan één denominatie kiezen. Als de vraag van een ouder buiten het reguliere aanbod valt, moet het CvV proberen te voldoen aan de specifieke vraag, maar ouders kunnen niet eisen dat een geheel nieuw aanbod wordt ontwikkeld.

In haar onderzoek voor het CvV onder 52 ouders van kinderen die vormingsonderwijs verzorgd krijgen, vond Glauvé dat met zowel de klassieke vorm als de carrouselvorm van vormingsonderwijs tegemoet wordt gekomen aan wat een groot deel van de ouders onder meer belangrijk vindt in het vormingsonderwijs aan hun kind, namelijk: het verkrijgen van kennis en inzicht in verschillende levensbeschouwingen en inzicht van de leerlingen in zichzelf. Echter geeft meer dan de helft van de ouders aan onvoldoende inzicht te hebben of dat wat in de lessen gebeurt, aansluit bij wat zij belangrijk vinden.²⁹ Van de ouders die de vragenlijst hebben ingevuld, ziet een kwart ontwikkelingen bij hun kind die zij kunnen toeschrijven aan het volgen van vormingsonderwijs. Ouders zien met name dat hun kind door het vormingsonderwijs bewuster, steeds beter en zonder oordeel is gaan nadenken over levensbeschouwelijke thema's, mensen en de wereld. De meeste ouders vinden het moeilijk te bepalen of de ontwikkelingen van hun kind het gevolg zijn van de vormingslessen.²⁹

Omtrent de ontwikkelingen rondom het vormingsonderwijs, benoemt OCW in een nota dat er momenteel een verschuiving plaatsvindt in het aanbod van vormingsonderwijs naar het carrouselmodel.³⁰ Deze verandering zou een 'probleem' kunnen vormen voor het keuzerecht van ouders, aldus OCW, gezien ouders minder snel in aanmerking zouden kunnen komen voor de lessen vormingsonderwijs van hun keuze.³¹

29 Glauvé, M. (2022). De opbrengst en de waarde van godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs volgens ouders. Een verkenning. Deelrapportage in het kader van het onderzoek naar opbrengsten van vormingsonderwijs in het openbaar primair onderwijs. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

30 OCW Nota NtB Ontwikkelingen Vormingsonderwijs, 21 oktober 2022.

31 D. Mentink, Juridische positie van ouders bij hun keuze voor levensbeschouwelijk onderwijs of godsdienstonderwijs op openbare scholen II, 20 september 2019.

OCW vreest dat er te makkelijk aangegeven kan worden dat aan de wens van een specifieke levensbeschouwing niet voldaan kan worden en dit opgaat in het carrouselmodel.³⁰ Daarnaast zou het vormingsonderwijs gebaseerd moeten zijn op het verzoek van ouders wat volgens OCW anders is dan instemming met een bepaald aanbod en dus niet op een dergelijke manier mag worden vormgegeven.³²

Uit een interview met OCW blijkt dat het verzorgen van vormingsonderwijs op aanvraag van ouders enigszins is losgelaten en "[...] dat er nu feitelijk vaak afspraken met scholen gemaakt worden over het geven van die lessen. Het is niet meer op leerlingniveau, maar dan gaat het zelfs op schoolniveau." OCW beaamt eveneens dat overeenkomsten met (de besturen van) scholen zelf afgesloten worden, wat niet thuishoort in de subsidierelatie. Tenslotte stelt OCW dat scholen verplicht zijn om ouders via de schoolgids te informeren over de mogelijkheid om lessen vormingsonderwijs te ontvangen, maar dit nog maar beperkt doen.

De notitie over de wettelijke regelingen van het vormingsonderwijs stelt dat het carrouselmodel niet in strijd lijkt met het recht van ouders op een vrije keuze uit alle erkende religieuze en levensbeschouwelijke richtingen, zolang ze vrijwillig voor dit model kiezen als een van de opties binnen het totale aanbod van het CvV.³³

32 OCW Nota NtB Ontwikkelingen Vormingsonderwijs, 21 oktober 2022.

33 Glauvé, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

3.1.8. Leeropbrengsten en maatschappelijke effecten van het vormingsonderwijs

Zoals eerder genoemd heeft Glaudé³⁴ onderzoek gedaan naar de opbrengst van het vormingsonderwijs, onder andere op basis van *learner report*, vragenlijsten en mondelinge gesprekken met 265 leerlingen, 22 betrokken vakleerkrachten/regiobegeleiders, 10 betrokken groepsleerkrachten en 265 betrokken ouders. Glaudé³⁴ concludeert dat het vormingsonderwijs – zowel de klassieke vorm als de carrouselvorm – voornamelijk als leerzaam wordt gezien door de leerlingen. Zij zijn vooral geraakt door de verhalen uit de verschillende levensbeschouwingen. Echter vindt een deel van de gesproken leerlingen de lessen saai. Daarnaast benoemt Glaudé³⁴ dat zo'n driekwart van de leerlingen door de vormingslessen (leer)ervaringen opdoet: zij verwerven vooral kennis en inzicht in levensbeschouwing(en) en ze leren zichzelf beter kennen. Dit laatste doordat ze leren zichzelf te accepteren in wie en hoe ze zijn, wat ze denken en voelen, en worden ze zich bewust van hun kenmerken als persoon.

Vormingsonderwijs, zowel in klassieke vorm als in de vorm van het carrouselmodel, stimuleert dus persoonsvorming en geeft godsdienst en levensbeschouwing ook een plek in die persoonsvorming. Kennis van en inzicht in verschillende levensbeschouwelijke organisaties zien groepsleerkrachten eveneens als de basis voor ontwikkeling van begrip voor de ander. Glaudé³⁴ haalt onderzoeken aan die dat bevestigen: leerlingen die kennis verwerven over andere culturen, levensbeschouwingen en religies ontwikkelen meer respect voor de ander.

Daarnaast concludeert Glaudé³⁴ dat leerlingen die momenteel les krijgen in een klassieke vorm over het algemeen positief zijn over hoe de lessen bijdragen aan specifieke doelen, zoals zelfvertrouwen, vertrouwen in anderen, solidariteit, inzicht in anderen, de wereld en kennisdoelen.

34 Glaudé, M. (2023). De opbrengst van godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs. Eindrapportage. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

Niet in alle gevallen is het echter mogelijk om deze beoordeling te ondersteunen met de perceptie van groepsleerkrachten, vakleerkrachten en/of ouders. In sommige gevallen kunnen zij veranderingen niet direct toeschrijven aan het vormingsonderwijs.³⁵ Daarnaast lijkt het aannemelijk dat het vormingsonderwijs bijdraagt aan de ontwikkeling van kritisch inzicht en dat het carrouselmodel bijdraagt aan de ontwikkeling van het respecteren van anderen. Ook zorgt het voor respect voor andere levensbeschouwingen. Daarmee is het carrouselmodel een instrument van maatschappelijk waarde: het kan namelijk bijdragen aan sociale inclusie.³⁵

In een intern rapport van OCW³⁶ wordt bovendien genoemd dat leerlingen zich bewuster kunnen worden van de verschillende levensbeschouwingen. In het carrouselmodel delen leerlingen tevens gezamenlijk de lesopbrengsten, en doordat de klas bij elkaar blijft, kan er een veiligere leeromgeving ontstaan.

Uit de subsidieaanvraag van het CvV blijkt dat er vanuit openbare basisscholen een stijgende vraag is naar het versterken van de identiteit van leerlingen door middel van burgerschapsvorming en levensbeschouwelijke vorming³⁷. Hierin beogen zij dat leerlingen zich bewuster en met meer zelfvertrouwen tot hun omgeving gaan verhouden, met als persoonlijk doel het welzijn van leerlingen te bevorderen en als maatschappelijk doel om de democratische burgerschapsvorming te versterken. In een intern rapport van OCW³⁶ komt naar voren dat leerlingen die in de klas meerdere levensbeschouwingen bespreken zich bewuster zouden worden van de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende levensbeschouwingen, wat bijdraagt aan een sterkere identiteitsontwikkeling. Deze interlevensbeschouwelijke dialoog komt voornamelijk bij het carrouselmodel aan bod.³⁶

35 Glaudé, M. (2023). De opbrengst van godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs. Eindrapportage. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

36 OCW (2022). "En we draaien nog een keer door...". Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrouselmodel. [Intern rapport].

37 CvV (voorheen Stichting Dienstencentrum GVO en HVO) Begrotingsvoorstel en Activiteitenplan 2023 (incl. Meerjarenraming 2023-2027), 28 september 2022.

Daarnaast vindt in dit model ook verdieping plaats doordat leerlingen een eigen levensbeschouwing moeten creëren uit de diverse bronnen die aan bod komen. Dit zou ook een gewenst maatschappelijk effect in de hand kunnen werken, namelijk dat leerlingen in grote lijnen leren over de levensbeschouwelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een rol spelen, en dat zij respectvol leren omgaan met verschillende opvattingen van mensen (aansluitend bij kerndoel 38).³⁸

3.1.9. Versterking burgerschapsonderwijs

Het burgerschapsonderwijs en het vormingsonderwijs zijn verschillende vormen van onderwijs die allebei net anders ingestoken worden, maar wel kunnen overlappen. Vormingsonderwijs is een aanvulling op het burgerschapsonderwijs omdat vakleerkrachten zelf deel uitmaken van de levensbeschouwingen waar zij les over geven.³⁹ Bovendien dient er afstemming plaats te vinden over de lessen vormingsonderwijs en het burgerschapsonderwijs tussen de vakleerkracht en de groepsleerkracht. Uit vragen over het vormingsonderwijs⁴⁰ blijkt eveneens dat “de burgerschapsopdracht van scholen [niet kan] worden ingevuld door GVO-docenten die van buiten de school komen.” (p. 3).

Tegelijkertijd kan het wel voorkomen dat scholen de lessen GVO/HVO gebruiken om een deel van de burgerschapsopdracht in te vullen.⁴¹ Stichting BOOR zet via het convenant uit 2021 bijvoorbeeld in op een versterking van de burgerschapsvorming door een ‘nieuwe vorm van G/HVO’.⁴² Sinds 2021 is de Wet voor het Burgerschapsonderwijs van kracht gegaan, die de invulling van de burgerschapsopdracht van het onderwijs concretiseert. Binnen dit wettelijk kader hebben scholen zelf de mogelijkheid om het burgerschapsonderwijs vorm te geven, wat velen echter in de praktijk nog lastig blijken te vinden.⁴⁰

Het CvV biedt concrete handvatten voor invulling van de burgerschapsopdracht via het carrouselmodel.⁴¹ Het carrouselmodel versterkt in deze de overlap tussen het burgerschaps- en levensbeschouwelijk onderwijs, met name gericht op het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst en/of geloofsovertuiging. Volgens een intern rapport van OCW⁴¹ zou vormingsonderwijs bijdragen aan het ontwikkelen van een sterke identiteit en het leren van elkaar en van ‘andersdenkenden’, om zich zo te kunnen verplaatsen in elkaars denkwijze. GVO/HVO stimuleert daarin het actief participeren in de samenleving, wat volgens OCW nauw aansluit bij burgerschapsvorming.

In het interne rapport van OCW⁴¹ wordt verder ingegaan op de overeenkomsten en fundamentele verschillen tussen godsdienst, levensbeschouwing en burgerschap. Zo vormen godsdienst en levensbeschouwing, onder andere, bouwstenen voor burgerschap. Levensbeschouwing verschilt van burgerschap in de zin dat levensbeschouwing zich richt op een bepaalde ziens- en denkwijze, terwijl burgerschap gericht is op actieve handelingen. Deze theoretische concepten lopen in de praktijk dus in elkaar over, maar kunnen niet als één geheel worden gezien.

38 OCW Memorie van toelichting op Voorstel van wet van de leden Ypma en Voordewind houdende wijziging van de Wet primair onderwijs en de Wet op de expertisecentra ten einde levensbeschouwelijk onderwijs en godsdienstonderwijs op openbare scholen te bekostigen, juni 2015.

39 Vormingsonderwijs. Tien veelgestelde vragen. Verkregen via <https://www.vormingsonderwijs.nl/voor-ouders/tien-meestgestelde-vragen-over-vormingsonderwijs/>.

40 OCW Verdeling vragen SO GVO en HVO, 15 juni 2018.

41 OCW (2022). “En we draaien nog een keer door...”. Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrouselmodel. [Intern rapport].

42 Samenwerking Stichting BOOR, VOS/ABB en Centrum voor Vormingsonderwijs. (2021). Convenant.

3.1.10. Neveneffecten kansengelijkheid

Wanneer het gaat over de neveneffecten van het vormingsonderwijs voor kansengelijkheid, constateren wij uit de informatie in de verschaft documentatie dat er een aantal factoren zijn die kansengelijkheid in de aanmeldingen van ouders voor het vormingsonderwijs in het geding zouden kunnen brengen:

1. Onder de zeven aanmeldingen van ouders kan een klassiek model vormingsonderwijs vanuit een specifieke denominatie niet aangeboden worden. Dit kan er voor zorgen dat leerlingen met een bepaalde religieuze achtergrond in de minderheid zijn in de klas geen vormingsonderwijs aangeboden krijgen vanuit een specifieke denominatie en daarmee hun positie in de klas als (religieuze) 'minderheid' opnieuw bevestigd wordt.
2. Ook het uitbreiden van het carrouselmodel kan in het perspectief van OCW beperkingen met zich mee brengen in het keuzerecht voor ouders.⁴³ Wanneer de school leidend is in het bepalen van het aanbod binnen het carrouselmodel, kan het zo zijn dat bepaalde denominaties niet aangeboden worden terwijl ouders hier wel waarde aan kunnen hechten.
3. Scholen spelen een belangrijke rol in het verstrekken van informatie rondom de aanmeldingen van ouders voor het vormingsonderwijs en dit is wettelijk vastgelegd. Er is een risico dat scholen bewust informatie achterhouden voor ouders omdat zij, bijvoorbeeld, geen GVO/HVO op een openbare basisschool willen verschaffen of dit niet past binnen hun visie. Het niet aanbieden van informatie rondom vormingsonderwijs kan hiermee ongelijkheid in de hand werken.
4. Daarnaast beschrijft OCW dat de subsidieverstrekking voor het vormingsonderwijs niet van toepassing is op Caribisch Nederland.⁴⁴ De reden hiervoor is 'dat het in de praktijk onuitvoerbaar is', gezien er weinig openbare scholen zijn in Caribisch Nederland en het dus onwaarschijnlijk is dat op alle scholen voldoende interesse is voor een vorm van vormingsonderwijs.

⁴³ OCW Nota Subsidieaanvraag voor 2021 van Dienstencentrum GVO/HVO (carrouselmodel), 29 oktober 2020.

⁴⁴ OCW Beslissingenoverzicht GVO/HVO: Amvb en ministeriële regeling 2017.

In een verkennend interview met het CvV wordt daarentegen benoemd dat het vormingsonderwijs juist kan bijdragen aan kansengelijkheid. Zo noemt het CvV dat niet elke levensbeschouwing dezelfde plek in de maatschappij heeft, en ook niet binnen de school. Er zullen kinderen zijn die zich er niet helemaal bij voelen horen. De vakleerkrachten vormingsonderwijs kunnen ook een identificatiefiguur zijn voor die kinderen die niet tot de meerderheid behoren: "Dan hebben ze ook iemand op school die op hun lijkt. Zij mogen er ook zijn met dat stukje van hun identiteit".⁴⁵

3.2. Functioneren van het CvV

3.2.1. Werkzaamheden van het CvV

Om het doel van het CvV te realiseren, namelijk, het faciliteren van vormingsonderwijs op verzoek van ouders, heeft het CvV een aantal taken. De belangrijkste taken van het CvV zijn volgens het jaarverslag uit 2022⁴⁶ de volgende:

- Het faciliteren van het aanbieden van godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs op openbare scholen en samenwerkingsscholen.
- Het fungeren als aanspreekpunt voor de scholen (en ouders).
- Het optreden als gesprekspartner/vertegenwoordiger van de zendende instanties bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Het op verzoek voorzien in ondersteunende en faciliterende diensten en activiteiten gericht op de organisatie en bedrijfsvoering van het vormingsonderwijs van een zendende instantie.

⁴⁵ Interview met CvV, 31 augustus 2023.

⁴⁶ Jaarverslag 2022, Stichting Centrum voor Vormingsonderwijs (in 2022 nog Stichting Dienstencentrum GVO en HVO).

Het CvV is er om de gezamenlijke belangen van de zeven zendende instanties gelijkwaardig dienstverlening te leveren.⁴⁷ In de samenwerkingsovereenkomst tussen CvV en de zendende instanties is bovendien opgenomen dat voor de denominaties die dat willen het CvV juridisch de werkgever kan zijn voor de directeur, regiobegeleiders en vakdocenten. Verder hebben alle denominaties recht op ondersteuning van het stafbureau van CvV, volgens deze samenwerkingsovereenkomst. Zo levert het stafbureau financiële ondersteuning, en ondersteuning op het gebied van HR, personeels- en salarisadministratie, algemene administratie, IT, onderwijs en onderzoek, en PR en communicatie.⁴⁷ Tegelijkertijd zijn de zendende instanties van de verschillende levensbeschouwelijke richtingen door de overheid aangewezen als de 'eigenaren' van het daadwerkelijke vormingsonderwijs. Vier van de zeven zendende instanties hebben een zelfstandige stichting.⁴⁸ De zendende instanties verzorgen op hun beurt het daadwerkelijke vormingsonderwijs. Zij dragen de verantwoordelijkheid voor de inhoud, de methodiek en de kwaliteit van de lessen GVO/HVO.⁴⁹

3.2.2. Inzicht in de totale wens aan vormingsonderwijs

Het CvV krijgt inzicht in de totale wens aan vormingsonderwijs van ouders via de schooldirectie door middel van een schriftelijke inventarisatie onder ouders. Scholen zijn niet wettelijk verplicht op de behoeften van ouders aan GVO/HVO-lessen te inventariseren, maar kunnen dit wel doen. De medezeggenschapsraad (MR) kan invloed uitoefenen op de rol van de school in dit proces.

47 Samenwerkingsovereenkomst tussen het stafbureau van het Centrum van Vormingsonderwijs en de Zendende Instanties, z.j.

48 Stichting Centrum voor Vormingsonderwijs (in 2022 nog Stichting Dienstencentrum GVO en HVO), Jaarverslag 2022.

49 Glauvé, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

Hoewel er dus geen wettelijke voorschriften zijn over hoe vaak of op welke wijze deze inventarisatie moet plaatsvinden, speelt de specifieke behoefte van ouders altijd een centrale rol. Ouders hebben namelijk het recht om zelf te beslissen of hun kind deelneemt aan lessen GVO/HVO. Het bevoegd gezag, oftewel de schoolleiding, en de MR mogen niet beslissen voor de ouders. Scholen zijn op hun beurt verplicht om in hun schoolgids het actuele en concrete aanbod van GVO/HVO op te nemen, evenals de wijze waarop ouders hun behoefte kenbaar kunnen maken. De schoolleiding moet ouders actief informeren over de mogelijkheid van GVO/HVO voor hun kinderen.⁵⁰

3.2.3. Vraag en aanbod vakleerkrachten

Het aantal medewerkers gemiddeld in 2023 per denominatie is volgens documentatie van het CvV⁵¹ als volgt:

Tabel 3.2. Aantal medewerkers gemiddeld per denominaties in 2023

	Gemiddeld aantal medewerkers	% man (vs. vrouw; WTF)	Gemiddelde leeftijd
HVO	138,9	9,6%	52,2
PC-GVO	165,6	18,1%	52,5
KVO	18	48,3%	51,9
IVO	27	29,7%	41,1
BVO	8	18,1%	54,6
HiVO	4	0%	-
JVO	2	35%	-
CvV	9,3	40%	-

50 Glauvé, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

51 CvV. (2023). Jaarrapportage 2023.

Er zijn dus voornamelijk vakleerkrachten HVO en PC-GVO werkzaam in het vormingsonderwijs. Dit is logisch gezien dit de twee grotere denominaties zijn binnen het vormingsonderwijs. Wat ook te zien is, is het beperkte aantal vakleerkrachten in het HiVO, BVO en JVO. Dit zijn over het algemeen dan ook kleinere denominaties. De vraag aan vakleerkrachten komt grotendeels overeen met de vraag naar de lessen vormingsonderwijs.

3.2.4. Samenwerking tussen CvV, de levensbeschouwelijke organisaties, scholen en vakleerkrachten

Bij het CvV zijn zeven stichtingen aangesloten die het vormingsonderwijs verzorgen. Deze zendende instanties stellen vakleerkrachten beschikbaar voor het vormingsonderwijs. De inhoud van het vormingsonderwijs wordt door de zeven afzonderlijke denominaties bepaald, en de samenwerking wordt centraal gecoördineerd door het directeurenberaad.⁵² Het CvV zelf "verzorgt de planning, logistiek en de administratieve afhandeling" rondom het vormingsonderwijs.⁵³ De verdere taken van het CvV beschrijven we in paragraaf 3.3.1.

⁵² Glauvé, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

⁵³ OCW NtB ontwikkelingen vormingsonderwijs, 21 oktober 2022.

3.2.5. Convenanten

Het CvV heeft met organisaties uit het openbaar onderwijs twee convenanten afgesloten. Deze samenwerkingsconvenant benadrukken volgens de website van het vormingsonderwijs dat het vormingsonderwijs van grote waarde is en dat de betrokken organisaties zich hiervoor willen inzetten. Het eerste convenant komt uit 2016 VOS/ABB, CBOO, VOO en is met het toenmalige Dienstencentrum GOV en HVO afgesproken. Het tweede convenant komt uit 2021 en is met Stichting BOOR, VOS/ABB en het CvV. Het netwerk van het CvV bestaat uit zowel de zendende instanties als onderwijspartners, zie box 3.2. Deze organisaties ondersteunen het belang van het vormingsonderwijs op openbare basisscholen.⁵⁴

Het convenant uit 2016 is opgezet om ervoor te zorgen dat alle ouders met kinderen in het openbaar onderwijs de mogelijkheid hebben om bewust te kiezen voor godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs (GVO en HVO) of andere (nieuwe) vormen van levensbeschouwelijke vorming, waardoor deze vorming voor kinderen wordt gewaarborgd.⁵⁵

Het convenant uit 2021 heeft als doel de gezamenlijke realisatie van het programma 'Wereldburger worden', waarin Stichting BOOR wenst haar scholen te versterken in de burgerschapsvorming doormiddel van de inzet van een 'nieuwe vorm van GVO/HVO' die lijkt op de brede variant van vormingsonderwijs waarin leerlingen kennismaken met verschillende levensbeschouwingen. Bij het CvV is binnen dit convenant de taak van projectleider belegd. Het CvV zal ook onder andere inzetten op het werven van gekwalificeerde vakdocenten.⁵⁶

⁵⁴ Vormingsonderwijs. Ons netwerk: zendende instanties en onderwijspartners. Verkregen via <https://www.vormingsonderwijs.nl/over-ons/ons-netwerk/>.

⁵⁵ VOS/ABB, CBOO, VOO, DC. (2016). Samenwerkingsconvenant.

⁵⁶ Samenwerking Stichting BOOR, VOS/ABB en Centrum voor Vormingsonderwijs. (2021). Convenant.

Box 3.2. Het netwerk van het CvV, de zendende instanties en de onderwijspartners

Zendende instanties

- CIO-O – Interkerkelijk Contact in Overheidszaken
- HV – Humanistisch Verbond
- CMO – Contactorgaan Moslims en Overheid
- RKK – Rooms Katholieke Kerk
- BZI – Boeddhistische Zendende Instantie
- NIK – Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap
- HRN – Hindoe Raad Nederland

Onderwijspartners

- VBS – Vereniging Bijzondere Scholen
- NABS – Nederlandse Algemeen Bijzondere Schoolraad
- VOO – Vereniging Openbaar Onderwijs
- VOS/ABB – Vereniging van Openbare en Algemeen Toegankelijke Scholen
- POraad – Sectororganisatie voor het primair onderwijs
- AOob – Algemene Onderwijsbond
- VGS – Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs
- LGVS – Landelijk Verband van Gereformeerde Schoolverenigingen
- Verus – Vereniging van katholiek en christelijk onderwijs

3.2.6. Regiobegeleiders

Een regiobegeleider ondersteunt en begeleidt leraren in godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs (GVO en HVO) binnen een specifieke regio. De regiobegeleider helpt leraren bij de ontwikkeling van zowel de inhoudelijke als de pedagogische en didactische aspecten van hun werk. Daarnaast is de regiobegeleider verantwoordelijk voor de uitvoering en het waarborgen van de kwaliteit, continuïteit en groei van GVO en HVO in de regio. De regiobegeleider zorgt ook voor de vertegenwoordiging van GVO en HVO op zowel regionaal als landelijk niveau. De regiobegeleider werkt voor één van de organisaties binnen het CvV, die verschillende vormen van vormingsonderwijs aanbiedt, zoals humanistisch, protestants, rooms-katholiek, islamitisch, hindoeïstisch, boeddhistisch en joods. In deze rol geeft de regiobegeleider leiding aan een team van GVO of HVO-leraren.

3.2.7. Organisatie vakleerkrachten

Het vormingsonderwijs wordt gegeven door een bevoegde vakleerkracht vormingsonderwijs, die voldoet aan de vereisten gesteld in de Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO). De vakleerkracht is dus niet in dienst bij de openbare school, maar bij een rechtspersoon die tot doel heeft dat type onderwijs te verzorgen. De zeven zendende instanties leveren de vakleerkrachten voor het vormingsonderwijs. Het CvV zorgt ervoor dat de vakleerkracht via de organisatie van de betreffende denominatie geleverd wordt aan de school.⁵⁷

3.2.8. Medezeggenschap ouders

In de wettelijke regelingen rondom het vormingsonderwijs uit 2019 wordt de rol van de MR en het oudergeleding daarin beschreven. De schoolleiding heeft bij het jaarlijks vaststellen van de schoolgids de instemming nodig van de oudergeleding binnen de MR. Er is ook instemming nodig over de informatieverstrekking over het aanbod GVO/HVO, hoe dat onderwijs wordt gegeven en de wijze waarop ouders hun behoefte aan GVO/HVO kenbaar kunnen maken. De oudergeleding in de MR mag niet beslissen over het aanbod van vormingsonderwijs voor ouders⁵⁸, als vertegenwoordiging van de ouders gezien het een wettelijk recht van iedere ouder is om voor hun kind de keuze te maken voor vormingsonderwijs, afhankelijk van het aanbod en de realiseerbaarheid van de lessen.⁵⁹

57 OCW (2022). "En we draaien nog een keer door...". Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrouselmodel. [Intern rapport].

58 Glauvé, M. (2019). Wettelijke regelingen rondom godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. Het speelveld voor het Centrum voor Vormingsonderwijs, ouders en scholen. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

59 OCW (2022). "En we draaien nog een keer door...". Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrouselmodel. [Intern rapport].

3.2.9. Voorspellingen

In het verkennende gesprek met het CvV komt naar voren dat het lastig is om voorspellingen te doen over hoeveel scholen meer gebruik zullen maken van samenwerkingsvormen. CvV zegt hierover dat er geen sprake is van een situatie waarin zij het klassieke model niet meer zullen aanbieden. Als voldoende ouders het klassieke model aanvragen, zullen zij dat onderwijs verzorgen, binnen de beschikbaarheid van docenten. CvV benadrukt bovendien dat het klassieke model en het carrouselmodel naast elkaar kunnen blijven bestaan in de toekomst. In beide modellen kan dezelfde inhoudelijke les worden gegeven, maar de vorm verschilt. Bij het klassieke model geeft elke vakleerkracht les vanuit zijn of haar eigen levensbeschouwing. In het carrouselmodel wordt het vormingsonderwijs per thema behandeld door een team. Beide modellen voldoen aan de vraag van ouders, waarbij dit doel leidend is, laat CvV weten. Medewerkers benoemen dat ouders die één specifieke denominatie willen, kiezen voor het klassieke model. Ouders die hun kind een breder perspectief willen bieden, kunnen kiezen voor het carrouselmodel. Zo wordt ingespeeld op de wens van ouders, en volgt de vorm van het onderwijs daarop.⁶⁰

Concluderend uit het interne rapport van OCW⁶¹ is de verwachting dat, met oog op de ontkerkelijking van Nederland, de vraag naar protestants-christelijk en rooms-katholiek vormingsonderwijs onder ouders af zal nemen. Tegelijkertijd voorziet de onderzoeker dat de vraag naar het islamitisch vormingsonderwijs zal toenemen.

⁶⁰ Interview met CvV, 31 augustus 2023.

⁶¹ OCW (2022). "En we draaien nog een keer door...". Het Nederlandse vormingsonderwijs in carrouselmodel. [Intern rapport].

3.3. Deelconclusies bureauonderzoek

3.3.1. Doelmatigheid van de subsidie

Het doel van de huidige subsidie aan het CvV is het faciliteren van het aanbieden van godsdienstig of levensbeschouwelijk vormingsonderwijs op openbare scholen voor maximaal 40 uur per schooljaar, indien ouders dit verzoeken. Eind 2023 waren er 3.767 van de 3.931 lesgroepen gerealiseerd. Een groot deel van de aangevraagde lesgroepen wordt daadwerkelijk gerealiseerd, namelijk 95,8% van de aanvragen. Wanneer hier niet aan voldaan kan worden, is dit vaak om praktische redenen, zoals de beschikbaarheid van vakleerkrachten.

Uit eerder onderzoek blijkt dat het vormingsonderwijs grotendeels voldoet aan wat ouders van meerwaarde vinden, voor in hoeverre zij zicht hebben op de effecten van de lessen vormingsonderwijs, onder andere dat hun kind zichzelf beter leert kennen. OCW stelt echter dat ouders nog te beperkt worden geïnformeerd door scholen over de mogelijkheden rondom het aanbod van vormingsonderwijs en dat het CvV met bepaalde scholen en/of schoolbesturen rechtstreeks afspraken maakt, bijvoorbeeld wanneer het gaat over het aanbieden van het carrouselmodel.

Als het gaat om de ervaringen van leerlingen, blijkt uit eerder onderzoek dat leerlingen de lessen vormingsonderwijs, zowel in het klassieke model als in het carrouselmodel, als leerzaam ervaren en dat zij verschillende leerinzichten opdoen. Daarnaast dragen de lessen volgens leerlingen bij aan hun zelfvertrouwen en vertrouwen in anderen, solidariteit met en inzicht in anderen en de wereld. Groepsleerkrachten zien met name de opgedane kennis van en inzicht in levensbeschouwingen als de basis voor ontwikkeling van begrip voor de ander. Bovendien blijkt expliciet het carrouselmodel bij te dragen aan de ontwikkeling van het respecteren van anderen, ook wanneer zij een andere levensbeschouwing aanhangen.

Het vormingsonderwijs staat naast de burgerschapsopdracht van het primair onderwijs. Hoewel er fundamentele verschillen zijn tussen deze onderwijsvormen, is er in de praktijk enige overlap, vooral door het gebruik van het carrouselmodel, dat dit versterkt. Ook zijn er verschillende kanttekeningen te plaatsen bij het vormingsonderwijs in het kader van kansenongelijkheid, bijvoorbeeld voor het verzorgen van vormingsonderwijs voor leerlingen in de klas met een bepaalde religieuze achtergrond die de minimale groepsgrootte niet bereiken.

3.3.2. Functioneren van het CvV

Het CvV kent een brede set aan werkzaamheden, zoals het faciliteren van het aanbieden van godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs op openbare scholen en samenwerkingsscholen en het behartigen van de gezamenlijke belangen van de zeven zendende instanties. Daarnaast ontvangt het CvV de inventarisatie van de aanvragen voor de lessen vormingsonderwijs vanuit ouders via de directies van scholen. Het CvV heeft twee samenwerkingsconvenanten afgesproken met organisaties binnen het openbaar onderwijs ter borging van het vormingsonderwijs. Eveneens is de regiobegeleider verantwoordelijk voor de borging van de kwaliteit en continuïteit van het vormingsonderwijs in de regio en bieden zij ondersteuning en begeleiding aan vakleerkrachten.

4 Perspectief levensbeschouwelijke organisaties

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten uit de enquête, interviews en focusgroepen met levensbeschouwelijke organisaties. We behandelen hun perspectief op de doelmatigheid van de subsidie (deelvraag A), het functioneren van het CvV (deelvraag B) en hun ervaringen met het aanbod en de uitvoering van het vormingsonderwijs (deelvraag C). We sluiten af met hun toekomstbeeld. Paragraaf 4.1 behandelt de enquête-uitkomsten, paragraaf 4.2 de interviews en focusgroepen en in paragraaf 4.3 de belangrijkste overkoepelende conclusies.

4.1. Enquête onder de levensbeschouwelijke organisaties

In totaal zijn 198 respondenten begonnen met het invullen van de enquête gericht aan levensbeschouwelijke organisatie die godsdienstig of levensbeschouwelijk vormingsonderwijs aanbieden op openbare basisscholen in Nederland. 157 respondenten hebben de enquête volledig ingevuld, 41 respondenten zijn tussentijds, op verschillende momenten, gestopt met het invullen van de enquête. Het merendeel van de respondenten (46,5%) is werkzaam binnen het protestants-christelijk vormingsonderwijs, gevolgd door het humanistisch vormingsonderwijs (38,9%). De enquête is ingevuld door alle levensbeschouwelijke richtingen, behalve het joods vormingsonderwijs. Zie hiervoor tabel 4.1.

Tabel 4.1. Verdeling van de levensbeschouwelijke richtingen⁶²

In welke levensbeschouwelijke richting van het vormingsonderwijs bent u werkzaam? (N = 157)	%
Boeddhistisch vormingsonderwijs	2,5%
Hindoeïstisch vormingsonderwijs	2,5%
Humanistisch vormingsonderwijs	38,9%
Islamitisch vormingsonderwijs	6,4%
Rooms-katholiek vormingsonderwijs	3,2%
Protestants-christelijk vormingsonderwijs	46,5%

Meer dan de helft van de respondenten die de enquête heeft ingevuld is werkzaam als vakleerkracht (83,3%), gevolgd door regiobegeleider (10,9%) en directeur/bestuurder (5,1%). Zeven respondenten hebben aangegeven een andere functie te bekleden, zoals ambassadeur of stafmedewerker. De duur van het dienstverband bij de levensbeschouwelijke organisatie varieert onder de respondenten. Van de 157 deelnemers, werkt het overgrote deel (30,6%) minder dan vijf jaar bij de levensbeschouwelijke organisatie. Een groep van 25,5% werkt tussen de vijf en tien jaar bij de organisatie. Nog eens 18,5% heeft een dienstverband tussen de tien en vijftien jaar, terwijl 25,5% langer dan vijftien jaar bij de organisatie werkt. Wat betreft het aantal fte dat de respondenten binnen de levensbeschouwelijke organisatie werken, werkt 43,9% minder dan 0,5 fte. Daartegenover heeft 56,1% van de respondenten een dienstverband tussen de 0,5 en 1 fte.

⁶² Enkele tabellen kunnen circa een tiende achter de komma afwijken van 100 procent in verband met afronding naar één cijfer achter de komma.

Op de vraag met welk model de meeste ervaring is opgedaan, geeft iets meer dan de helft van de respondenten (54,8%) aan ervaring te hebben met het klassieke model. Slechts 7,6% heeft ervaring met het carrouselmodel. 36,3% van de respondenten heeft ervaring met beide modellen. Een klein aantal, namelijk twee respondenten (1,3%), geeft aan niet te weten met welk model ze de meeste ervaring hebben.

4.1.1. Doelmatigheid van de subsidie

De beoordeling van de huidige inzet van de subsidie voor het vormingsonderwijs wordt gemiddeld als effectief ervaren ($M = 4,28$). Ruim een derde van de respondenten (33,1%) geeft echter aan geen zicht te hebben op hoe de subsidie precies wordt ingezet (zie tabel 4.2). Onder degenen die hier wel zicht op hebben, wordt vooral de inzet voor kwaliteitsverbetering, investeringen in docenten, samenwerking met scholen en hoge standaarden voor communicatie gewaardeerd. Ook de dialoog tussen levensbeschouwingen, mogelijk gemaakt door het carrouselmodel, wordt als waardevol beschouwd.

Tabel 4.2. De huidige inzet van (de subsidie voor) het vormingsonderwijs

Vindt u dat de huidige inzet van (de subsidie voor) het vormingsonderwijs goed werkt zoals dit nu is geregeld? (N = 121)	%
Zeer ineffectief	4,1%
Ineffectief	10,7%
Neutraal	16,5%
Effectief	23,1%
Zeer effectief	12,4%
Heb ik geen zicht op	33,1%

Hoewel de inzet van de subsidie als overwegend effectief wordt beoordeeld, zijn er ook knelpunten. Zo ervaren vakleerkrachten problemen door achterstallige salarisaanpassingen en ontbreekt materiële ondersteuning, zoals voor pc's, internetkosten en reistijden. De administratieve last voor loonuitbetalingen wordt als omslachtig beschouwd. Daarnaast is er zorg over de beperkte middelen om aan de vraag van ouders te voldoen, met name door het lerarentekort.

De subsidierelatie met het CvV wordt eveneens positief beoordeeld ($M = 5,54$). Echter, 43% van de respondenten heeft geen duidelijk beeld van deze relatie. Onder degenen die wel inzicht hebben, worden vooral de professionalisering van vakleerkrachten, de erkenning van diversiteit en de efficiënte samenwerking tussen verschillende denominaties gewaardeerd. Ondanks de positieve algemene beoordeling, blijkt dat 8,2% van de respondenten de relatie als zeer negatief of negatief ervaart, terwijl 19% deze als neutraal beoordeelt. Positieve beoordelingen, zowel als positief (22,3%) als zeer positief (7,4%), komen voor bij een kleiner percentage van de respondenten.

Ondanks de positieve aspecten zijn er ook kritiekpunten. Respondenten vinden de subsidierelatie vaak onvoldoende om vakleerkrachten passend te belonen. De subsidieaanvraag verloopt stroef door een zwakke koppeling met het primair onderwijs, wat voor onzekerheid zorgt. Onduidelijke geldstromen wekken frustratie en de verdeling tussen denominaties wordt soms als oneerlijk gezien, waarbij grotere denominaties meer invloed lijken te hebben. Ook het gebrek aan communicatie en transparantie is een punt van zorg. Vooral vakleerkrachten voelen zich niet altijd goed geïnformeerd over CvV-activiteiten en hebben weinig zicht op de subsidierelatie. De complexe structuur wordt soms als inefficiënt ervaren. Toch wordt de coördinerende rol van het CvV erkend als belangrijk, met ruimte voor verbetering in communicatie en eerlijke verdeling.

4.1.2. Functioneren van het CvV

De beoordeling van het functioneren van het CvV als parapluorganisatie wordt gemiddeld als positief beoordeeld door de respondenten ($M = 4,24$), zie hiervoor tabel 4.3. Zo blijkt dat het CvV goed presteert in haar rol als dienstverlenende organisatie en effectief de belangen van medewerkers van levensbeschouwelijke organisaties lijkt te behartigen. Wel is er een gemengd beeld over de mate van zichtbaarheid en betrokkenheid van het CvV met name onder vakleerkrachten die aangeven minder direct met het CvV te maken te hebben. Echter blijkt ook bij dit onderdeel dat een relatief groot aantal respondenten (29,8%) geen zicht heeft op het functioneren van het CvV als parapluorganisatie. Zij hebben hier dan ook geen uitspraken over gedaan.

Tabel 4.3. Beoordeling functioneren van het CvV als parapluorganisatie

Hoe zou u het functioneren van het CvV als parapluorganisatie van vormingsonderwijs beoordelen? (N = 121)	%
Zeer slecht	3,3%
Slecht	5%
Neutraal	22,3%
Goed	33,1%
Zeer goed	6,6%
Heb ik geen zicht op	29,8%

Positieve aspecten van het functioneren van het CvV zijn onder andere de goede communicatie en de effectieve samenwerking tussen verschillende denominaties, wat een verbindende factor blijkt te zijn. De bundeling van verschillende organisaties resulteert in efficiënt overleg en een goede regeling van zaken. De kwaliteitseisen worden streng bewaakt en er is sprake van een efficiënte bedrijfsvoering.

Er zijn echter ook kritische noten. Het beleid, de medezeggenschap en de transparantie worden aanvankelijk als ondermaats beoordeeld, maar hier lijkt langzamerhand verbetering in te komen volgens de respondenten. Tevens blijkt dat respondenten zich zorgen maken over de afstemming op de huidige ontwikkelingen in het primair onderwijs en de belemmeringen die worden veroorzaakt door wisselingen van functionarissen en personeelstekort. Respondenten geven mee dat zij zich hier zorgen over blijven maken, ondanks dat zij merken dat er een professionaliseringsslag wordt gemaakt. Ten slotte is meermaals kritiek geuit op het gebrek aan oog voor leraren.

4.1.3. Samenwerking met het CvV

Vakleerkrachten, regiocoördinatoren en bestuurders van levensbeschouwelijke organisaties hebben hun ervaringen over de samenwerking met het CvV gedeeld in de enquête. Deze worden hieronder afzonderlijk van elkaar toegelicht.

Perspectief van vakleerkrachten

Van de 86 vakleerkrachten die dit onderdeel hebben ingevuld, staat het merendeel neutraal (25,9%) tot positief (18,2%) tegenover de samenwerking met het CvV ($M = 4,06$). Toch geeft 27,1% aan geen zicht te hebben op de samenwerking, zie hiervoor tabel 4.4.

Tabel 4.4. Waardering van de samenwerking met het CvV

Hoe waardeert u de samenwerking met het CvV? (N = 86)	%
Zeer negatief	4,7%
Negatief	8,2%
Neutraal	25,9%
Positief	18,2%
Zeer positief	5,9%
Heb ik geen zicht op	27,1%

De open vraag over de samenwerking met het CvV laat zien dat vakleerkrachten deze om verschillende redenen waarderen of bekritisieren. Positieve punten zijn de beschikbaarheid van subsidies, open communicatie, professionele bijscholing en de toegankelijkheid van het CvV. Vakleerkrachten noemen ook de verbeterde samenwerking sinds de nieuwe directeur, de betrokkenheid van CvV-leiders, en de waardevolle sectordagen en cursussen. Daarnaast wordt de autonomie in lesinvoering en de ruimte om ideeën te bespreken gewaardeerd. Aan de andere kant ervaren sommige vakleerkrachten een gebrek aan informatie en contact met het CvV, of signaleren zij een tekort aan visie en leiderschap. Ook wordt de invoering van het carrouselmodel door enkelen kritisch benaderd.

Perspectief van regiobegeleiders

Het merendeel van de regiobegeleiders waardeert de samenwerking met het CvV als overwegend positief ($M = 4,27$). Van de 15 respondenten geeft niemand aan de samenwerking als negatief of zeer negatief te ervaren. Een klein deel is neutraal (20%), terwijl de meerderheid de samenwerking als positief (33,3%) of zeer positief (46,7%) beoordeelt.

Regiobegeleiders prijzen met name de bereikbaarheid en de ondersteunende houding van het CvV. Er is sprake van een goede afstemming en overleg, met ruimte voor eigen inbreng. De samenwerking wordt als respectvol en gelijkwaardig ervaren, met duidelijke communicatie en wederzijdse verwachtingen. Meerdere regiobegeleiders voelen zich sterk verbonden met het CvV en ervaren zichzelf als een integraal onderdeel van de organisatie. Ook wordt de inventarisatieperiode als positief ervaren. Een punt van kritiek dat echter naar voren komt is dat de beleidsvoering soms nog wat stroperig is waardoor praktijk en beleid nog niet altijd met elkaar in harmonie zijn.

Perspectief van bestuurders

Zes bestuurders hebben hun ervaringen met de samenwerking met het CvV gedeeld. De algemene beoordeling is neutraal tot positief ($M = 3,50$). Drie bestuurders ervaren de samenwerking positief (50%), één bestuurder (16,7%) als zeer positief, terwijl twee bestuurders (33,3%) een negatieve ervaring hebben.

Bestuurders zien een duidelijke groei in de samenwerking sinds de nieuwe organisatiestructuur, met verbeterde communicatie, korte lijnen en een focus op leren en verbeteren. De ondersteuning van het CvV wordt overwegend positief ervaren, vooral door de extra taken die het CvV heeft overgenomen, wat waardevol is voor kleinere denominaties. Er zijn echter zorgen over de druk om efficiëntielijnen te volgen, zoals het uitbesteden van locatie- en administratieve taken en interne ziektevervangings, wat soms de autonomie en identiteit van bestuurders binnen het vormingsonderwijs onder druk zet. Desondanks waarderen bestuurders de verduidelijking van processen en de mogelijkheid tot discussie met het CvV, wat bijdraagt aan een constructieve samenwerking.

4.1.4. De medezeggenschap van vakleerkrachten

Aan vakleerkrachten is tevens gevraagd hoe zij hun medezeggenschap ervaren. Vakleerkrachten ervaren een sterke variatie in hun medezeggenschap op verschillende onderdelen. De mate van medezeggenschap op deze onderdelen lijkt sterk te variëren onder de vakleerkrachten, waarbij een deel van de vakleerkrachten vindt dat zij nooit tot soms zeggenschap vinden te hebben in verschillende onderdelen, zoals bijvoorbeeld curriculumontwikkeling en het bepalen van onderwijsdoelstellingen. Zie voor een uitgebreider overzicht tabel 4.5.

Tabel 4.5. De medezeggenschap van vakleerkrachten

Op welke manier is de medezeggenschap voor de vakleerkrachten geregeld? (N = 8)	Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd	N.v.t.
Het bepalen van onderwijsdoelstellingen	17,6%	16,5%	23,5%	12,9%	16,5%	12,9%
Curriculumontwikkeling	17,6%	15,3%	18,8%	18,8%	16,5%	12,9%
Inspraak en beleidskwesties	14,1%	29,4%	23,5%	17,6%	4,7%	10,6%
De (interne) opleiding en kwalificatie van vakleerkrachten	14,1%	29,4%	17,6%	18,8%	7,1%	12,9%
Samenwerking met (religieuze) leiders	24,7%	27,1%	14,1%	8,2%	2,4%	23,5%

Ook is aan vakleerkrachten gevraagd in hoeverre zij zeggenschap vinden te hebben over de vorm (klassiek- of carrouselmodel). Hier kwam naar voren dat de ervaringen van vakleerkrachten variëren van geen zeggenschap (10,6%) tot een zeer grote mate van zeggenschap (11,8%). Over het algemeen heeft het merendeel in enige (30,6%) tot zekere mate (29,4%) invloed op de keuze tussen het klassiek- of carrouselmodel.

Betrokkenheid bij de medezeggenschap volgens vakleerkrachten

Uit de open antwoorden uit de enquête blijkt dat vakleerkrachten op verschillende manieren betrokken zijn bij de medezeggenschap. Sommigen zijn actief lid van de ondernemingsraad (OR) of hebben contact met OR-leden, wat hen in staat stelt input te geven op besluitvormingsprocessen. Anderen voelen echter weinig zicht op of toegang tot medezeggenschapsstructuren. Het merendeel van de vakleerkrachten meldt regelmatig gevraagd te worden om input bij de ontwikkeling en verbetering van onderwijsmodellen, zoals het carrouselmodel. Vakleerkrachten ervaren veel vrijheid in het bepalen van hun lessen en lesinhoud, wat zij als een grote en positieve vorm van medezeggenschap beschouwen. Dit draagt bij aan hun autonomie om het onderwijs aan te passen aan de behoeften van hun leerlingen, binnen de schoolkaders.

Daarnaast ervaren vakleerkrachten medezeggenschap in intervisie en gesprekken met regiobegeleiders over praktische beleidszaken, en zij dragen bij aan curriculumontwikkeling en samenwerking met religieuze leiders. Dit versterkt hun betrokkenheid bij het onderwijs.

Veranderingen rondom de medezeggenschap volgens vakleerkrachten

Vakleerkrachten gaven gemengde open antwoorden op de vraag of er veranderingen in medezeggenschap zijn geweest sinds de oprichting van het CvV. Veel respondenten hebben hier onvoldoende zicht op en konden geen duidelijke uitspraken doen over de veranderingen. Degenen die dat wel kunnen, merken op dat er een overgang heeft plaatsgevonden van een sociocratische methode naar een organisatie met een medezeggenschapsraad (MR), wat niet door iedereen als positief wordt ervaren. Sommigen vinden dat deze verandering de directe medezeggenschap van vakleerkrachten heeft verminderd en betreuren het afstappen van sociocratische kringen, die volgens hen beter passen bij het humanisme. Andere respondenten zien echter een algemene groei en professionalisering binnen hun organisatie, wat waardering onder groepsleerkrachten heeft vergroot. Enkele vakleerkrachten noemen ook hun betrokkenheid bij belangrijke beslissingen, zoals de aanstelling van een nieuwe directeur.

4.1.5. Samenwerking met basisscholen

Aan de respondenten is gevraagd naar hun ervaringen met de samenwerking en afstemming met basisscholen. Hieronder worden de bevindingen per onderdeel samengevat.

Afspraken over de inhoud, vorm en didactiek van het vormingsonderwijs

Bij de afspraken over de inhoud van het vormingsonderwijs blijkt dat slechts 1,9% van de respondenten aangeeft dat deze altijd worden gemaakt. De meerderheid (52,9%) zegt dat dit soms en 16,3% dat dit zelden gebeurt, terwijl 17,3% aangeeft dat er nooit afspraken worden gemaakt. Voor de vorm en didactiek van het onderwijs geldt een vergelijkbaar patroon: 2,9% vindt dat hier altijd afspraken over zijn, 15,5% vaak, terwijl de meerderheid aangeeft dat dit soms (45,2%) of zelden (18,3%) het geval is, en 18,3% zegt dat dit nooit gebeurt.

Afstemming met de reguliere lessen levensbeschouwing, godsdienst of burgerschapsonderwijs

Wat betreft de afstemming met reguliere lessen in levensbeschouwing of godsdienst, meldt 23,1% van de respondenten dat er helemaal geen afstemming is. 29,8% ervaart enige mate van afstemming, 25% ziet afstemming in zekere mate, en slechts 6,7% in grote mate. 1% ervaart dit in zeer grote mate, terwijl 14,4% de vraag niet van toepassing vindt. Bij de afstemming met burgerschapslessen geeft 26,9% aan dat er geen afstemming is, en 26,9% ervaart enige afstemming. 22,1% ziet afstemming in zekere mate, 11,5% in grote mate, en 1% in zeer grote mate. 11,5% vindt de vraag niet van toepassing.

Het carrouselmodel

Van de respondenten geeft 53,8% aan dat het carrouselmodel niet wordt gebruikt op hun school. Voor degenen waar het model wel wordt toegepast, is 7,7% niet betrokken bij de implementatie, terwijl 38,5% wel betrokken is.

Contact met ouders

De frequentie en diepgang van de samenwerking met ouders varieert sterk. Sommige respondenten hebben alleen incidenteel contact met ouders via nieuwsbrieven of ouderavonden, terwijl anderen regelmatig en uitgebreid contact hebben. Veel contact vindt plaats via nieuwsbrieven en ouderportalen. Tijdens ouderavonden en informatiemiddagen worden ouders persoonlijk betrokken bij de vormingslessen. Enkele respondenten hebben alleen contact bij specifieke situaties zoals gedragsproblemen of vragen over de lesinhoud. Er zijn ook meer gestructureerde contacten, zoals deelname aan identiteitscommissies en het organiseren van evenementen met ouderbetrokkenheid. Over het algemeen verloopt het contact positief, hoewel sommige respondenten aangeven dat er weinig tot geen contact met ouders is, wat als een gemiste kans voor verdere betrokkenheid wordt gezien.

Samenwerking met basisscholen volgens regiobegeleiders

Regiobegeleiders beoordelen de samenwerking met basisscholen overwegend positief ($M = 4,33$). Slechts één van de vijftien respondenten beoordeelt de samenwerking als neutraal (6,7%), terwijl de meerderheid deze als positief (53,3%) of zeer positief (40%) ervaart. De waardevolle contacten met basisscholen worden gewaardeerd, vooral waar scholen de waarde van het vormingsonderwijs erkennen. De samenwerking wordt gekenmerkt door een gedeelde visie en gezamenlijke ontwikkeling van thema's. Directies worden als betrokken en geïnteresseerd gezien. Toch zijn er aandachtspunten, zoals de behoefte aan meer zichtbaarheid voor scholen en ouders, complexiteit van samenwerkingsvormen, en wisselingen in directieleden. De jaarlijkse inventarisatie wordt als arbeidsintensief ervaren, wat een irritatiepunt kan zijn voor regiobegeleiders en schooldirecteuren. Verbeteringen op dit gebied zouden de samenwerking kunnen optimaliseren.

Vraag en aanbod van het vormingsonderwijs

Aan bestuurders is gevraagd naar het aantal aanvragen voor vormingsonderwijs. Eén respondent ontving 79 aanvragen, een andere bestuurder meldde 1500-2000 aanvragen in de afgelopen tien jaar, en weer een ander gaf aan ongeveer 400 aanvragen te hebben, met een stijgende lijn voor de islamitische denominatie. Een vierde respondent ontving dit jaar ongeveer 86 aanvragen.

Ook is gevraagd of er onvervulde aanvragen zijn en waarom. De antwoorden variëren: sommige organisaties kunnen aan alle aanvragen voldoen, terwijl anderen het steeds uitdagender vinden. Ongeveer tien aanvragen per jaar kunnen niet worden gehonoreerd door een tekort aan vakleerkrachten of door reisafstanden voor een gering aantal lessen. Gemiddeld blijven 10-15 aanvragen onvervuld per jaar.

Van de vijf bestuurders die de enquête invulden, hebben twee meer dan 30 vakleerkrachten in dienst, één heeft 10-20, een andere 5-10, en de laatste minder dan vijf. Drie bestuurders hebben minder dan vijf regiocoördinatoren in dienst, één heeft 5-10, en één meer dan 30.

Tot slot is aan bestuurders gevraagd naar de moeite met het invullen van vacatures voor vakleerkrachten. Twee van de vijf geven aan hier weinig moeite mee te hebben, terwijl de overige drie hier meer moeite mee zeggen te hebben. Alle vijf de bestuurders ervaren in enige tot grote mate een tekort aan vakleerkrachten ten opzichte van de aanvragen voor vormingsonderwijs.

4.1.6. Leeropbrengsten van de lessen vormingsonderwijs

Uit de enquête blijkt dat vakleerkrachten veel positieve leeropbrengsten bij hun leerlingen constateren (zie tabel 4.6). Meer dan de helft van de vakleerkrachten (55,4%) ziet aanzienlijke verbeteringen in de kennis over de eigen levensbeschouwelijke groep (socialisatie).

Daarnaast merkt 66,3% een duidelijke toename in de kennis van eigen normen en waarden, en 54,2% ziet verbeterd inzicht in bredere normen en waarden in de samenleving. Persoonsvorming blijkt ook belangrijk: 73,5% van de respondenten observeert aanzienlijke ontwikkeling in waarden en identiteit bij hun leerlingen. Verder ziet 53% een verbreding van de algemene kennis en vaardigheden en 50,6% merkt verbeteringen in burgerschapsvorming.

Naast deze kerngebieden melden vakleerkrachten diverse andere positieve effecten. Leerlingen verbeteren in het respecteren van andere meningen en ontwikkelen begrip voor verschillende standpunten. Sommigen zien een toename in bewustwording van levensvragen en kennis van de christelijke voorgeschiedenis van Nederland. Ook praktische vaardigheden zoals computervaardigheden en presentaties verbeteren.

Het sociale aspect van het vormingsonderwijs wordt eveneens benadrukt. Leerlingen leren elkaar op een andere manier kennen, ontwikkelen respect voor elkaars meningen en verbeteren hun samenwerking. De lessen creëren een veilige omgeving voor zelfexpressie en sociaal-emotionele groei.

Tabel 4.6. **Leeropbrengsten van de lessen vormingsonderwijs**

Welke leeropbrengsten van de lessen vormingsonderwijs die u verzorgt constateert u onder uw leerlingen en in welke mate? N = 83	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)
Meer kennis over de eigen levensbeschouwelijke groep (socialisatie)	-	-	10,8	33,7	55,4
Meer kennis over eigen normen en waarden	-	-	3,6	30,1	66,3
Meer kennis over de bredere normen en waarden in de samenleving	-	1,2	2,4	42,2	54,2
Ontwikkeling van waarden en identiteit (persoonsvorming) van uw leerlingen	-	-	3,6	22,9	73,5
Verbreding van de kennis en vaardigheden (in het algemeen)	-	1,2	10,8	34,9	53,0
Versterking van burgerschapsvorming voor uw leerlingen	4,8	1,2	7,2	36,1	50,6

1: Helemaal niet, 2: Enigszins niet, 3: Neutraal, 4: Enigszins wel, 5: Helemaal wel.

4.2. Focusgroepen en interviews met levensbeschouwelijke organisaties

Naast de enquête, zijn ook gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de levensbeschouwelijke organisaties. In de focusgroepen en interviews is ingegaan op de ervaringen en samenwerking van deze vertegenwoordigers met het CvV, de samenwerking met scholen en het algehele beeld dat zij hebben over het vormingsonderwijs en diens leereffecten.

4.2.1. Doelmatigheid van de subsidie

Uit de focusgroepen met vertegenwoordigers van de levensbeschouwelijke organisaties komt naar voren dat de doelmatigheid van de subsidie zowel sterke punten als aanzienlijke tekortkomingen kent. De subsidie blijkt volgens de gesproken participanten effectief bij het realiseren van bepaalde doelen, maar er zijn zorgen over de toereikendheid van de middelen en de impact op wervings- en personeelsproblemen.

Inzet van de subsidie

Uit de focusgroepen komt naar voren dat levensbeschouwelijke organisaties de effectiviteit en doelmatigheid van de subsidie vanuit verschillende invalshoeken beoordelen. Ze zien bijvoorbeeld het aantal gerealiseerde lesgroepen (3.767 in het afgelopen schooljaar) als een belangrijk resultaat en beschouwen dit als een goede inzet van de middelen. Ook geven directeuren mee dat zij de doelmatigheid van de subsidie als toereikend ervaren omdat recent onderzoek⁶³ bevestigt dat vormingsonderwijs een positieve bijdrage levert aan de ontwikkeling van kinderen. Verder zien zij de inzet van regiobegeleiders, die door lesbezoeken en gesprekken de kwaliteit van onderwijs verbeteren, als een bewijs van effectieve subsidie-inzet.

63 Glaudé, M. (2023). De opbrengst van godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs. Eindrapportage. Utrecht: Centrum voor Vormingsonderwijs.

Deze regiobegeleiders spelen een belangrijke rol in de professionele ontwikkeling van vakleerkrachten en het aanpakken van specifieke onderwijsbehoeften. Daarnaast vinden de directeuren dat de subsidie op een efficiënte manier wordt verdeeld. De berekening van de middelen is gebaseerd op het aantal vakleerkrachten en scholen, wat zorgt voor een flexibele inzet: bij groei kunnen extra medewerkers worden aangesteld. Bovendien delen verschillende denominaties één regiobegeleider, waardoor ondersteunende taken centraal worden georganiseerd.

Deze samenwerking is vooral nuttig voor kleinere denominaties, omdat zij zo efficiënter kunnen opereren. Volgens de directeuren blijkt de effectiviteit van de subsidie als laatste uit hoe de professionalisering van vakleerkrachten geschiedt. De denominaties bieden een uitgebreid programma van verplichte en facultatieve nascholing, intervisie en een sector-brede opleiding bij indiensttreding. Dit programma helpt vakleerkrachten hun vaardigheden te verbeteren en bij te blijven met ontwikkelingen in het onderwijsveld. De verplichte studiedagen en intervisies stimuleren tevens de samenwerking en het leren van elkaar.

Subsidie ontoereikend

Toch worden sommige aspecten genoemd waardoor de denominatieve directeuren de subsidie niet op elk aspect toereikend genoeg vinden. Basisvoorzieningen zoals laptops of toegang tot digitale systemen zijn vaak niet geregeld. Daarnaast is het lastig om concurrerende salarissen te bieden, wat extra problematisch is gezien het lerarentekort in Nederland:

“Er is een lerarentekort in Nederland. We zitten in dezelfde vijver te vissen als de andere scholen. Als wij niet voldoende subsidie krijgen om de loonsverhogingen die anderen wel krijgen te volgen, dan wordt het wel heel lastig. Dus de laatste loonsverhoging van 10% hebben wij als [...] niet kunnen volgen, wij kregen daar niet genoeg subsidie voor en dat is wel pijnlijk.”

■ Deelnemer directeurenberaad

Daarnaast ervaren de directeuren momenteel grote moeilijkheden bij het aantrekken van nieuwe vakleerkrachten. De uitstroom van gepensioneerden legt druk op het behoud van een stabiel docententeam. Daarnaast neemt het risico op ziekteverzuim toe, omdat het reizen tussen scholen meer flexibiliteit vereist, wat soms extra belastend is voor vakleerkrachten. Het niet kunnen doorvoeren van de beloofde 10% loonsverhoging bemoeilijkt daarnaast het werven van nieuwe vakleerkrachten.

Ook zijn er zorgen over de beperkte middelen om ouders goed te informeren over hun recht op vormingsonderwijs en de voordelen ervan. Ongeveer de helft van de openbare scholen biedt vormingslessen aan, terwijl de andere helft dat niet doet. Vertegenwoordigers zien hierin een kans om ouders bewust te maken van deze mogelijkheid bij de scholen waar nog geen vormingsonderwijs wordt gegeven. Veel scholen besteden daar te weinig aandacht aan, mede doordat financiële middelen ontbreken. Zo moest een campagne om ouders te informeren gefinancierd worden uit een innovatiebudget, terwijl dat budget eigenlijk voor andere doelen bedoeld is.

Verder zien de levensbeschouwelijke organisaties problemen bij het moderniseren van het vormingsonderwijs. Door het gebrek aan middelen is het lastig om eigentijdse lesmethoden te ontwikkelen. Ook de regiobegeleiders merken dat de middelen tekortschieten om verdere professionalisering te ondersteunen. Het budget moet verdeeld worden over te veel gebieden, terwijl de toenemende complexiteit en verschuiving naar carrouselvormen de werkdruk verhogen. Beperkte fte's maken dit probleem alleen maar groter.

De vertegenwoordigers ervaren dat het vormingsonderwijs als een sluitstuk wordt behandeld door de overheid, wat zij betreuren. Zij krijgen vanwege de beperkte middelen en regelingen, regelmatig vanuit de eigen gelederen te horen, dat de overheid het levensbeschouwelijk onderwijs niet voldoende waardeert. Dit versterkt, benadrukt een directeur, het gevoel van een minderwaardigheidsrelatie tussen de sector en de overheid.

Andere geluiden

Wij hebben tevens kritische geluiden ontvangen over de inzet van de subsidie van twee personen die op eigen initiatief contact met ons hebben opgenomen. Eén vertegenwoordiger van een kleine denominatie en één vakleerkracht hebben middels een interviewgesprek en via de mail op eigen initiatief kritiek geuit op hoe de subsidie wordt ingezet. De vertegenwoordiger pleit voor minder bureaucratie en minder nadruk op nascholingsprogramma's, omdat levensbeschouwelijk onderwijs minder dynamisch is dan reguliere vakken. Volgens deze vertegenwoordiger gaat te veel geld naar overhead en worden kleinere denominaties benadeeld ten opzichte van grotere. Ze pleit voor meer steun aan kleinere denominaties, waarbij grotere hen zouden kunnen helpen zelfstandiger te worden.

Ook vinden beiden dat het keuzerecht van ouders onvoldoende wordt gewaarborgd. De vertegenwoordiger merkt op dat scholen te weinig doen om dit recht te promoten, vooral bij kleinere denominaties. De vakleerkracht uit bezwaren tegen nieuwe onderwijsmodellen zoals carrouselvormen, die zonder overleg zijn ingevoerd. Dit zou de keuzevrijheid van ouders beperken en het recht op vormingsonderwijs ondermijnen, omdat scholen soms al een keuze voor ouders maken zonder hen daarin mee te nemen. Daarnaast stelt de vertegenwoordiger dat de subsidie te veel gericht is op identiteitsversterking binnen denominaties, wat leidt tot isolatie. Ze benadrukt dat meer focus op maatschappelijke verbinding belangrijk is, zodat kinderen leren respect te hebben voor andere levensbeschouwingen en scholen een bredere rol in de samenleving kunnen spelen.

4.2.2. Functioneren CvV

We bespreken hier hoe vertegenwoordigers de samenwerking met en het functioneren van het CvV ervaren, evenals hun visie op de rol en toekomstige ontwikkeling van het CvV.

Samenwerking

Er zijn opvallende verschillen in hoe vertegenwoordigers van levensbeschouwelijke organisaties het CvV zien. Sommigen beschouwen het CvV als een samenwerkingsverband van de zeven zelfstandige denominaties, terwijl anderen het zien als een verbindende koepelorganisatie. Ondanks deze verschillen zijn de meeste vertegenwoordigers positief over de samenwerking. Zij noemen de volgende aspecten:

Er is een duidelijk onderscheid in taken en verantwoordelijkheden

Het CvV biedt facilitaire en ondersteunende diensten, terwijl de denominaties verantwoordelijk zijn voor de inhoud van het onderwijs. Het directeurenberaad fungeert als orgaan waarin denominaties gezamenlijk onderwerpen zoals de visie op vormingsonderwijs formuleren en samenwerkingsvormen ontwikkelen en evalueren. Een gevoelig punt is de geldverdeling. De directeuren zijn tevreden met het huidige besluitvormingsproces volgens de statuten van het CvV, waarbij zowel het directeurenberaad als de Raad van Toezicht (RvT) goedkeuring moet geven. De directeur-bestuurder houdt toezicht op de doelmatigheid en rechtmatigheid van bestedingen en heeft de bevoegdheid om deze goed of af te keuren. Deze beslissingen worden echter niet eenzijdig genomen; goedkeuring van zowel het directeurenberaad als de RvT is vereist. Vroeger was dit proces minder duidelijk. Daarnaast wordt het gezamenlijke beheer van personeels- en salarisadministratie, met één CAO en één aanspreekpunt via het CvV, als strategisch en efficiënt gezien.

Het CvV voert haar faciliterende en ondersteunende rol goed uit

De vertegenwoordigers zijn tevreden met de salaris- en personeelsadministratie en de samenwerking tussen denominaties. Na enkele opstartproblemen ervaren ze geen structurele problemen meer. Ze waarderen de aanwezigheid van een HR-medewerker die ziekteverzuim en het contractbeheer regelt. De regiobegeleiders vinden het tevens fijn dat het CvV hen ondersteunt, zodat zij zich kunnen concentreren op inhoudelijke taken en de interactie met vakleerkrachten. De vertegenwoordigers hebben positieve ervaringen met het CvV, zowel bij het adviseren over nieuwe ontwikkelingen op niet-inhoudelijk terrein als bij het uitbesteden van andere niet-inhoudelijke taken. Volgens de vertegenwoordigers bevordert het centraliseren van deze taken bij het CvV de uniformiteit en efficiëntie.

Mede door het CvV is de professionalisering van het vormingsonderwijs toegenomen

De vertegenwoordigers vonden het aanvankelijk een uitdaging om samen te professionaliseren. Het CvV heeft hen hier echter bij ondersteund, waardoor ze beter met elkaar konden samenwerken en een aanzienlijke professionaliseringsslag hebben gemaakt. Een voorbeeld is de verbetering van de begrotingscontrole: waar eerder inzicht ontbrak, kunnen directeuren nu met een nieuw systeem hun uitgaven volgen en ruimte zien, wat het financieel beheer aanzienlijk heeft verbeterd.

Het CvV draagt bij aan de onderlinge afstemming en consensus

De directeur-bestuurder helpt het directeurenberaad bij het vinden van werkbare oplossingen. Zonder haar op consensus gerichte aanpak zou het volgens de geïnterviewde vertegenwoordigers jaren duren om tot werkbare oplossingen te komen. De sectordag, waarop alle denominaties bijeenkomen, is een voorbeeld van hoe consensus wordt bevorderd. Het CvV zorgt voor beleid met respect voor elke denominatie en fungeert als centraal aanspreekpunt. Intern ondersteunt het CvV beleidsvoering en gezamenlijke doelen binnen het vormingsonderwijs, terwijl extern de directeur-bestuurder de gezamenlijke benadering richting de overheid coördineert en als gesprekspartner optreedt.

Stroomlijnen van vraag en aanbod

Het stroomlijnen van vraag en aanbod in het vormingsonderwijs wordt gezien als een gezamenlijke taak van het CvV en de denominaties. Het CvV start het proces jaarlijks met een uitvraag naar scholen en medezeggenschapsraden, en informeert nieuwe scholen over vormingsonderwijs. Scholen worden gevraagd ouders te raadplegen en aanvragen in te dienen, waarna het CvV deze administratief verwerkt.

Regiobegeleiders behandelen de aanvragen, zorgen voor vakleerkrachten en nemen contact op met scholen als dat nodig is. Voorheen waren aanvragen eenduidig, maar tegenwoordig vragen scholen steeds vaker om levensbeschouwelijk onderwijs in brede zin, zonder te specificeren welke invulling ouders/school wensen. Door de meerdere gesprekken komt het voor dat de vormingslessen vaak pas in het volgende schooljaar plaatsvinden. Het CvV monitort tevens de aanvragen en adviseert over groepssamenstellingen.

Er zijn ook verbeterpunten genoemd. De vertegenwoordigers willen graag meerjarige contracten met scholen willen sluiten om stabiliteit en efficiëntie te verbeteren. Zo hoeven zij niet elk jaar opnieuw een aanvraag te doen. Dit zou de personele stabiliteit en administratieve efficiëntie aanzienlijk verbeteren. Ook wordt geopperd om automatisch relevante informatie van scholen bij aanvragen te tonen. Het stroomlijnen van vraag en aanbod blijft een uitdaging door het tekort aan vakleerkrachten. Vooral in Friesland ervaart IVO een structureel tekort, ondanks de relatief hoge vraag naar islamitisch vormingsonderwijs. Het CvV ondersteunt de denominaties door vacatures op hun website te plaatsen en door een abonnement op een vacaturesite te beheren. Hoewel het directieurenberaad enkele jaren geleden heeft besloten gezamenlijk op te trekken in het wervingsproces, is er behoefte aan een breder verspreiding van vacatures via verschillende websites om betere resultaten te behalen.

Medezeggenschap

Het directieurenberaad is het orgaan voor medezeggenschap van de denominaties bij het CvV. Momenteel ontbreekt een specifieke medezeggenschapsstructuur voor regiobegeleiders en vakleerkrachten, hoewel de directeur-bestuurder recentelijk een uitnodiging heeft gestuurd om een vertegenwoordiging op te zetten, wat op termijn wordt verwacht.

Binnen de denominaties zijn er verschillende medezeggenschapsstructuren. Sommige hebben een ondernemingsraad (OR), die zaken zoals samenwerkingsovereenkomsten en psychosociaal onderzoek behandelt. Denominaties zonder een OR leggen uit dat zij te klein zijn om dit te organiseren. Door hun kleinere omvang kunnen zij elkaar regelmatig spreken en informatie snel uitwisselen, wat hen in staat stelt om inspraak voor vakleerkrachten te regelen. Vaak wordt informatie door de regiobegeleider of directeur naar het CvV gebracht. Daarnaast organiseren sommige kleinere denominaties een jaarlijkse personeelsvergadering om zaken in te brengen. Voor de denominaties is het belangrijk dat de OR op de hoogte is van de behoeften en belangen van vakleerkrachten uit andere denominaties, zodat ze hier binnen de eigen organisatie op kunnen inspelen. Sommige directieuren beschouwen het organiseren van medezeggenschap voor vakleerkrachten echter als een verantwoordelijkheid van henzelf en niet van het CvV.

De vakleerkracht die eerder kritiek uitte op de borging van het keuzerecht van ouders, geeft mee dat zij kritisch is op nieuwe samenwerkingsvormen, zoals de carrouselvorm die, zonder inspraak, het keuzerecht van ouders zouden beperken en lesuren halveren zonder adequate communicatie of overleg met vakleerkrachten. De nieuwe vormen worden actief gepromoot bij koepels en identiteitscommissies, wat ertoe zou kunnen leiden dat schooldirecteuren liever GVO en HVO gezamenlijk in één les aanbieden. Dit leidde enkele jaren geleden tot grote verontwaardiging toen het mogelijk werd om HVO en GVO samen met meerdere denominaties aan te bieden, zonder dat de OR op de hoogte was van deze wijziging.

Hierdoor dreigt, zo betoogt de vakleerkracht, het onderwijs over geestelijke stromingen als taak van het vormingsonderwijs te verdwijnen. Dezelfde vakleerkracht ervaart belemmeringen in de interne communicatie en verwijst naar een psychosociaal rapport uit maart 2023, dat wijst op een "top-down organisatie met gefragmenteerde communicatie", wat de noodzaak van ouderkeuze en vakleerkrachtinspraak niet zou dekken.

Toekomstige rol van CvV

Met mogelijke bezuinigingen van een nieuw kabinet in het vooruitzicht, vinden de vertegenwoordigers van levensbeschouwelijke organisaties het van groot belang dat het CvV zijn lobbyactiviteiten versterkt. Dit betekent dat het CvV de meerwaarde van het vormingsonderwijs moet benadrukken en actief moet pleiten voor zaken zoals loonsverhogingen die, in tegenstelling tot het overige onderwijs, niet automatisch worden toegekend.

"Gelukkig biedt de wettelijke verankering enige stabiliteit: als er besluiten zijn om hun financiering te beëindigen, duurt dit proces ten minste 4 jaar, wat een fatsoenlijke omgang met het personeel mogelijk maakt. Niettemin blijven wetswijzigingen een punt van zorg. Dit is een uitdaging waarbij we sterk moeten kunnen vertrouwen op de steun van het CvV."

■ Directeur

Verder zijn vertegenwoordigers van mening dat de rol van het CvV beperkt moet blijven tot faciliteren en ondersteunen, zoals momenteel het geval is. Zij vrezen dat een uitbreiding van deze rol ten koste kan gaan van hun levensbeschouwelijke identiteit.

Uitdagingen en verbeterpunten samenwerking CvV

Enkele vertegenwoordigers ervaren uitdagingen in de samenwerking met het CvV. Ze willen innovatiever worden en meer doen met het vormingsonderwijs, maar kampen met een hoge werkdruk door een gebrek aan vernieuwing. Het CvV probeert met beperkte middelen het beste te doen, wat tijdens het landelijke regiobegeleidersoverleg is erkend.

Er zijn soms meningsverschillen over prioriteiten, maar vertegenwoordigers kunnen hun standpunten uiten. Directeuren hebben om de drie weken een individueel overleg met de directeur-bestuurder om hun belangen toe te lichten. Een vertegenwoordiger van een kleine denominatie vindt dat het CvV verder moet professionaliseren en dat het huidige RvT-model heeft geleid tot meer bureaucratie en kosten.

Deze vertegenwoordiger voelt dat de eigen denominatie niet altijd volledig wordt gehoord en wijst op competitie door gebrek aan standaardisatie en uiteenlopende werkwijzen. Het carrouselmodel, dat vakleerkrachten inzet op beschikbaarheid in plaats van op de behoeften van ouders, wordt als voorbeeld van inconsistentie genoemd.

De scheiding tussen formeel en inhoudelijk werkgeverschap wordt tevens als noodzakelijk maar problematisch ervaren. Grotere denominaties combineren beide rollen, terwijl kleinere denominaties de formele verantwoordelijkheid uitbesteden, wat contact met scholen en ouders bemoeilijkt en groeikansen beperkt. Zo pleit een van de vertegenwoordigers voor een grotere rol van diens zeggende instantie in het stimuleren van vraag naar scholen, of voor het CvV om een aanjager in te schakelen. De vertegenwoordiger stelt voor dat denominaties met gescheiden werkgeverschap meer betrokken worden bij het aansturen van vakleerkrachten, zodat zij invloed kunnen uitoefenen op lesstof, arbeidsvoorwaarden en beoordelingen, en gelooft dat vakleerkrachten zich beter ontwikkelen onder leiding van iemand met een gedeelde levensbeschouwelijke achtergrond.

4.2.3. Ervaringen vormingsonderwijs

Hier bespreken we de ervaringen van vakleerkrachten met het geven van vormingslessen, de informatievoorziening naar ouders, de waargenomen leer-effecten en hun toekomstperspectief op het vormingsonderwijs.

Ervaringen vakleerkrachten

De geïnterviewde vakleerkrachten ervaren veel plezier in hun werk en vinden hun werk waardevol. Ze voelen zich welkom op scholen, vooral als ze regelmatig terugkomen, wat hun gevoel van teamlidmaatschap versterkt. Ze zijn trots op de impact die ze hebben op leerlingen en genieten van de positieve veranderingen die ze zien.

Hun doel is niet om kinderen te overtuigen van een specifieke levensbeschouwing, maar om hen aan het denken te zetten over hun eigen overtuigingen. De vakleerkrachten delen veel gemeenschappelijke ervaringen, maar hebben ook unieke situaties meegemaakt. Een vakleerkracht benoemde bijvoorbeeld dat veel leerlingen bewust voor haar denominatie kiezen, wat bijzonder is gezien de gebruikelijke rol van ouders of scholen in deze keuze. Een andere vakleerkracht ervaarde wisselende reacties op haar aanwezigheid op scholen:

“Op sommige scholen werd mijn aanwezigheid enthousiast verwelkomd, terwijl op andere scholen was het ook wel eens zo dat ze jou, gechargeerd gezegd, als een dief zagen die de leerlingen weer meenam voor het islamitisch vormingsonderwijs.”

Daarnaast merken vakleerkrachten op dat scholen vaak onbekend zijn met vormingsonderwijs en zien hierdoor ruimte voor verbetering. Ze vinden samenwerking met verschillende denominaties en scholen belangrijk om te laten zien hoe verbinding kan worden gevonden ondanks verschillen. Ze geloven dat kinderen in een polariserende wereld meer leren van deze directe ervaringen dan uit boeken.

Het informeren van ouders

Het informeren van ouders over vormingsonderwijs is wettelijke verplichting voor scholen, maar in de praktijk gebeurt dit via uiteenlopende kanalen. Scholen, vakleerkrachten en levensbeschouwelijke organisaties spelen elk een rol in deze informatievoorziening, waarbij de mate en inhoud van de communicatie variëren per betrokken partij.

Rol scholen

Uit de gesprekken komt naar voren dat scholen niet altijd voldoen aan hun verplichting om ouders goed te informeren over het vormingsonderwijs. Geïnterviewden geven mee dat ouders weleens bij hun hebben gemeld dat ze geen informatie over vormingsonderwijs in de schoolgids vinden en geen communicatie van school ontvangen. Een regiobegeleider wijst tevens op ontbrekende informatie over vormingsonderwijs op schoolwebsites. Ook wordt gesproken over een afwijzende houding van sommige scholen, die terughoudend zijn in het vermelden van de optie om met name islamitisch vormingsonderwijs (IVO) aan te bieden aan leerlingen binnen de school waar met name veel islamitische kinderen leskrijgen. Deze scholen zijn terughoudend om de optie voor islamitisch vormingsonderwijs te noemen in nieuwsbrieven of andere communicatiekanalen uit angst voor segregatie. Tevens vindt een vertegenwoordiger van een kleine denominatie dat de communicatie met ouders met een migratieachtergrond tekortschiet, vooral voor degenen met beperkte taalvaardigheid of andere communicatievoorkeuren.

Alle geïnterviewde vertegenwoordigers constateren ruimte voor verbetering in de informatievoorziening over vormingsonderwijs. Sommigen benadrukken de noodzaak om dit nader te onderzoeken, terwijl anderen voorzichtiger zijn. Ze wijzen erop dat scholen zelf verantwoordelijk zijn voor de wijze waarop zij ouders informeren. Verbeteringen zouden de vraag naar vormingsonderwijs kunnen verhogen, wat gezien het lerarentekort in dit vakgebied een aanzienlijke uitdaging vormt.

Rol vakleerkrachten

Vakleerkrachten en regiobegeleiders informeren ouders en scholen op verschillende manieren. Ze sturen nieuwsbrieven en ouderbrieven over de behandelde thema's en activiteiten. In de klas hangen posters waarop ouders de voortgang van hun kind(eren) kunnen volgen. Ook worden ouders uitgenodigd voor kijkochtenden- of middagen om de lessen te bekijken. Soms worden stands opgezet of foldertjes uitgedeeld voor extra informatie. Daarnaast nemen vakleerkrachten soms deel aan ouderavonden om vormingsonderwijs toe te lichten en vragen te beantwoorden. Bij gevoelige onderwerpen zoals seksualiteit of specifieke projecten, zoals een schrijfproject voor gedetineerden, informeren vakleerkrachten ouders gericht en vragen zij om toestemming.

Vakleerkrachten hebben soms individueel contact met ouders, bijvoorbeeld bij ingrijpende situaties tijdens de les of wanneer ouders bezwaar maken tegen deelname van hun kind. Op samenwerkingsscholen verloopt de informatie vaak via identiteitscommissies, waarin ouders door andere ouders worden vertegenwoordigd. Vakleerkrachten hebben soms direct contact met deze vertegenwoordigers. Gerichte informatievoorziening gebeurt ook tijdens gezamenlijke activiteiten van vakleerkrachten van verschillende levensbeschouwingen. Ouders wordt gevraagd om toestemming en zij worden soms uitgenodigd als begeleider. Een voorbeeld hiervan is het bezoeken van kerken door leerlingen die HVO, PCGVO of KVO volgen.

Rol levensbeschouwelijke organisaties

Levensbeschouwelijke organisaties en hun zendende instanties informeren ouders over vormingsonderwijs en proberen de zichtbaarheid op scholen te vergroten. Ze constateren nog veel onbekendheid hierover en doen dit bijvoorbeeld via nieuwsbrieven en samenwerking met religieuze instellingen en gebedshuizen binnen hun denominatie.

Ook is er behoefte aan samenwerking met de overheid. Sommige regiobegeleiders proberen op persoonlijke titel contact te leggen met gebedshuizen, maar dit levert niet altijd de gewenste resultaten op. Er valt volgens de vertegenwoordigers om die reden nog veel winst te behalen op dit terrein.

Om vormingsonderwijs zichtbaar te maken op scholen, praten vakleerkrachten soms over hun vak in reguliere lessen en stimuleren zij leerlingen om thuis over hun lessen te praten. Daarnaast maken ze werkstukken, stellen lesmaterialen tentoon tijdens projectweken en verspreiden folders onder ouders. Vertegenwoordigers merken op dat samenwerking met andere levensbeschouwelijke organisaties in het vergroten van de zichtbaarheid van vormingsonderwijs vaak leidt tot meer interesse bij ouders.

Rol CvV

Het CvV informeert ouders indirect via een jaarlijkse brief aan scholen, waarin het keuzerecht van ouders wordt benadrukt. Ouders kunnen aanvullende informatie over vormingsonderwijs en het aanvragen van lessen vinden op de website van het CvV. Het CvV voert geen actieve promotiecampagnes op scholen uit en mag ouders niet rechtstreeks benaderen. Een mogelijke verbetering zou kunnen zijn om de brief te actualiseren. De vertegenwoordigers zien een taak voor levensbeschouwelijke organisaties en hun zendende instanties in het bereiken van ouders. Ze stellen voor dat het CvV strategisch advies van een marketingbureau inwint om te bepalen hoe de communicatie met ouders binnen de beschikbare middelen geoptimaliseerd kan worden.

Totstandkoming aanbod

De rol van ouders bij de totstandkoming van het vormingsonderwijsaanbod verandert volgens de vertegenwoordigers. Steeds vaker nemen scholen het initiatief, zonder de vereiste brede ouderinventarisatie. Scholen beslissen vooraf over het type vormingsonderwijs en de uitvoering, soms met medezeggenschapsraden en ouders, maar niet altijd.

Een vakleerkracht vertelde over een carrousel-initiatief waarbij een samenwerkingsverband van basisscholen twee jaar heeft besteed aan het grondig informeren en voorbereiden van ouders en onderwijspersoneel. Dit staat in contrast met gevallen waarin scholen snel besluiten nemen over de invoering van een carrouselmodel zonder voldoende aandacht te besteden aan de informatievoorziening voor ouders. Bij een Rotterdamse school met veel kinderen met een migratieachtergrond ontbrak bijvoorbeeld adequate informatievoorziening richting ouders. De vakleerkracht benadrukte het belang van zorgvuldigheid bij de invoering van een carrouselmodel en het inzetten van externe ondersteuning, zoals tolken, wanneer nodig.

Sommige scholen willen het aanbod verbreden of aanpassen als ouders hierom vragen. Als denominaties niet meewerken, proberen scholen zelf invulling te geven, al ontbreekt het groepsleerkrachten vaak aan tijd en expertise. Deze uitdagingen leiden tot gesprekken tussen scholen en denominaties om een passend aanbod te realiseren. In sommige gevallen kiezen scholen bij weinig vraag naar godsdienstig vormingsonderwijs ervoor om klassiek humanistisch vormingsonderwijs voor alle leerlingen aan te bieden.

Inhoud en afstemming aanbod

Vormen

Naast het klassieke vormingsonderwijs, dat bij vier van de zeven denominaties nog steeds de basis vormt, zijn er ook carrousel- en samenwerkingsvormen. Carrouselvormen worden steeds vaker toegepast, maar de groei is beperkt door een tekort aan vakleerkrachten en beslaan naar schatting 10% van het totale aanbod. De vraag naar klassiek vormingsonderwijs varieert sterk tussen de denominaties. Klassiek vormingsonderwijs komt zo goed als niet voor bij boeddhistische, hindoeïstische en joodse denominaties, die voornamelijk met carrousel werken. Een vertegenwoordiger merkt op dat dit mogelijk komt omdat ouders, vooral ouders met een migratieachtergrond, niet voldoende worden geïnformeerd over de verschillende opties.

Carrousel kunnen thematisch zijn, waarbij elke denominatie een thema op eigen wijze invult, of niet-thematisch met aparte lesblokken zonder afstemming. In de dialoogcarrousel rouleren leerlingen tussen meerdere denominaties en wisselen na afloop ervaringen uit. Veelgebruikte programma's zoals *Leren Leven* en *Hallo Wereld* worden in deze context genoemd, waarbij het eerste programma een breed gedragen curriculum biedt dat bottom-up is ontwikkeld en het tweede programma inspeelt op de behoeften van scholen voor meer thematische afstemming. Een andere vorm is de "om en om"-constructie, waarbij leerlingen in de ene periode humanistisch vormingsonderwijs en in de andere bijvoorbeeld protestants of katholiek vormingsonderwijs volgen. Dit model komt vooral voor op kleine scholen waar het lastig is om voor elke denominatie een vakleerkracht te regelen.

Sommige scholen zien vormingsonderwijs tevens als onderdeel van burgerschapsonderwijs, wat volgens een regiobegeleider niet zou moeten, omdat de kerndoelen en didactiek van elkaar verschillen. Vormingsonderwijs kan volgens haar een aanvulling zijn, maar geen vervanging van het burgerschaps-onderwijs: "Ik ben daar heel helder in, dat kan principieel gewoon niet. We worden gesubsidieerd voor specifiek kerndoelen, niet voor burgerschapsonderwijs."

Inhoud

De geïnterviewde vakleerkrachten ervaren veel vrijheid in de lesinvulling, ongeacht of ze werken met een vast curriculum of thematisch carrousel. Gedeelde thema's beperken de vrijheid niet, omdat vakleerkrachten zelf bepalen hoe ze de lessen invullen, afhankelijk van de groep en actuele gebeurtenissen:

"Die thema's zijn allemaal grote containers waarin je veel subthema's kunt vinden. Maar we laten het volledig bij de vakleerkrachten liggen, want per jaar, per groep, per actualiteit in de samenleving kan het zo verschillend liggen. Soms zijn er actualiteiten waardoor je het hele thema los moet laten, maar over het algemeen zijn de thema's zo groot dat je alle kanten ermee op kunt."

Sommige denominaties gebruiken vaste curricula, zoals KVO die een liturgisch jaar volgen, terwijl HVO en BVO zich richten op ervaringsgericht leren. Vakleerkrachten passen de lesinhoud aan op basis van wat speelt bij de kinderen, zelfs als er geen vast curriculum is.

Afstemming

Bij klassiek vormingsonderwijs is de afstemming met de school beperkt; scholen vragen soms om aandacht voor specifieke onderwerpen, maar hebben verder weinig invloed. Carrousel- en samenwerkingsmodellen vereisen echter wel uitgebreidere afstemming tussen denominaties, scholen en groepsleerkrachten. Sommige scholen integreren carrouselmodellen om thema's te bespreken die aansluiten op reguliere lessen, wat nauwer overleg vraagt. Andere scholen willen altijd overleg, zelfs zonder carrouselmodel, terwijl weer andere scholen de afstemming geheel overlaten aan vakleerkrachten en regio-begeleiders. Vertegenwoordigers benadrukken overigens wel de autonomie van levensbeschouwelijke organisaties:

"Afstemming betekent niet conformeren. Scholen kunnen hun wensen hebben, maar wij brengen ons eigen aanbod. We zijn duidelijker geworden in onze identiteit per denominatie en geven scholen aan waarvoor we komen. Andere aspecten zijn voor de groepsleerkracht of de school om zelf in te vullen."

■ Regiobegeleider

In carrouselvormen stemmen vakleerkrachten gezamenlijk thema's en werkvormen af om overlap te voorkomen en verbanden te leggen tussen lessen. Deze samenwerking bevordert de uitwisseling van ideeën en de kwaliteit van het onderwijs. Directeuren ondersteunen door methoden en materialen te bieden, toezicht te houden en contact te onderhouden met regiobegeleiders, maar zijn doorgaans beperkt betrokken bij de lesinhoud.

Evaluatie aanbod

Bij het evalueren van het vormingsonderwijsaanbod benadrukken directeuren het belang van het versterken van vakleerkrachten, zodat zij, ongeacht de onderwijsvorm of context, goed onderwijs kunnen geven. Ze vinden dat de behoeften van ouders leidend moeten zijn bij de keuze van het aanbod, niet de voorkeur van de school of de directeur zelf. Vakleerkrachten schetsen hun ideale situatie als volgt:

"Mijn droombeeld zou zijn dat iedere leerling, al is het er maar één, vormingsonderwijs zou krijgen vanuit de eigen denominatie, met daarin een paar keer per jaar dialoglessen [...]."

Klassiek model

Het klassieke vormingsonderwijs heeft verschillende voordelen volgens de geïnterviewden. Het bevordert diepe relaties met leerlingen en draagt bij aan hun identiteitsvorming. Door de kleine groepen is er veel ruimte voor individuele aandacht en verdieping. Dit model vereist weinig afstemming en vakleerkrachten werken vaak solistisch. Ze halen de kinderen op, geven les in een apart lokaal en brengen hen terug.

Vakleerkrachten wijzen op praktische verbeteringen, zoals betere klaslokalen, en benadrukken het belang van samenwerking met groepsleerkrachten. Het klassieke model houdt vaak in dat kinderen apart les krijgen zonder directe betrokkenheid van de groepsleerkracht, wat de impact kan beperken. Ondanks de wettelijke verplichting geven sommige vakleerkrachten de voorkeur aan andere vormen van vormingsonderwijs. Een regiobegeleider vindt dat klassiek vormingsonderwijs maatschappelijk niet meer van deze tijd is en dat sommige scholen het als segregatie beschouwen, waardoor ze vormingsonderwijs mogelijk afhouden.

Carrouselmodel

Het carrouselmodel wordt om verschillende redenen positief ervaren door de geïnterviewde vertegenwoordigers. Het stelt leerlingen in staat om duurzame relaties op te bouwen met verschillende vakleerkrachten en leren ze diverse zienswijzen kennen. Dit creëert vertrouwen en versterkt het respect tussen leerlingen. Sommige vakleerkrachten vinden dat het model goed past bij hun levensbeschouwing, die een brede blik en respect voor diverse zienswijzen benadrukt. Volgens een vakleerkracht bevordert het carrouselmodel niet alleen kennis over anderen, maar ook samenwerking en wederzijds respect.

Een belangrijk voordeel ten opzichte van klassiek onderwijs is dat lessen klassikaal worden gegeven met de groepsleerkracht aanwezig, wat het draagvlak voor vormingsonderwijs op scholen vergroot. Lessen worden vaak voor langere perioden aan verschillende groepen gegeven, soms van groep drie tot en met groep acht, wat voldoende tijd biedt om een open en nieuwsgierige houding te ontwikkelen. Leerlingen leren zo om verschillen te waarderen en zowel hun eigenheid als die van anderen te waarderen. Volgens een directeur krijgen kinderen door eigen ervaringen met verschillende levensbeschouwingen meer inzicht dan door alleen te horen van hun groepsleerkracht. Ze wil echter niet impliceren dat andere benaderingen minder waardevol zijn.

Toch kent het carrouselmodel ook diverse uitdagingen. Het wisselen tussen groepen en het inspelen op thema's vraagt veel van vakleerkrachten. Grote groepen maken het moeilijker om persoonlijke banden op te bouwen. Daarnaast moeten vakleerkrachten openstaan voor de vele vragen die leerlingen gedurende de dag stellen:

"Het lesgeven in een carrousel vraagt meer van een docent. Je moet een sterke persoonlijkheid hebben en goed weten wat je doet. Belangrijk is ook om niet bang te zijn om fouten te maken, omdat dat onvermijdelijk is."

■ Vakleerkracht

Voor continuïteit en stabiliteit is het belangrijk dat vakleerkrachten vanaf de onderbouw lesgeven en dat het model meerdere jaren beslaat. Andere uitdagingen zijn het opvangen van kinderen die niet deelnemen aan het carrouselmodel als ook veranderingen in directie of leerkrachten die het draagvlak ervan kunnen beïnvloeden. Het organiseren van voldoende lessen binnen een carrouselmodel is tevens complex en personeelstekorten kunnen leiden tot wijzingen in de samenstelling van het carrousel. Een regiobegleiter legt uit: "We kunnen niet altijd voor elke denominatie een vakleerkracht leveren, maar soms bieden we een alternatieve denominatie aan, na overleg met de school en de ouders". Hoewel ouders en scholen doorgaans instemmen met deze oplossingen, is het onbekend of ouders deze daadwerkelijk accepteren, aangezien er geen directe input van hen is verzameld in dit onderzoek.

Leereffecten

Het effect van levensbeschouwelijk onderwijs is moeilijk meetbaar, zoals blijkt uit de focusgroepen. Omdat er geen toetsen zijn binnen het vormingsonderwijs, ervaren kinderen dit soms als vreemd vergeleken met het prestatiegericht onderwijs dat zij kennen van hun andere vakken. Het vormingsonderwijs richt zich namelijk op gesprekken over persoonlijke ervaringen, zoals verlies en vriendschappen, wat het soms lastig maakt om een goed leerklimaat te behouden. Daarom moet de vakleerkracht over voldoende pedagogische vaardigheden beschikken om dergelijke situaties in goede banen te leiden. Hoewel de impact niet direct in cijfers te vangen is, blijkt uit de betrokkenheid van leerlingen dat zij het onderwijs waardevol vinden. Vakleerkrachten ontvangen bijvoorbeeld knuffels en complimenten als waardering.

Vaardigheden en kennis

Ondanks de moeilijkheid om effecten te meten, benoemen vakleerkrachten verschillende waargenomen leereffecten. Een vakleerkracht merkt op dat kinderen niet alleen hun praktische kennis vergroten, maar ook thema's herkennen die ze eerder hebben geleerd. Ze leren verbanden leggen. Ook ontdekken leerlingen dat hun ervaringen er mogen zijn. De vakleerkracht ziet hen zienderogen openbloeien en meningen respectvol uitwisselen. Een andere vakleerkracht constateert dat leerlingen aanvankelijk verrast zijn dat alles gezegd mag worden en dat fouten maken niet erg is. Ze ziet hoe dit hun zelfvertrouwen en openheid wezenlijk vergroot. Een leerling schreef als reactie op een evaluatie: "Ik heb geleerd dat ik mag twijfelen en dat dat niet erg is". Leerlingen leren dat twijfelen en van mening veranderen normaal en waardevol is, wat een belangrijke levensles is gezien de druk die kinderen tegenwoordig ervaren.

Vakleerkrachten merken tevens dat kinderen gevoelige en persoonlijke zaken durven te delen, wat helpt bij het signaleren en bespreken van persoonlijke omstandigheden met groepsleerkrachten. Een voorbeeld hiervan is een jongen die met zelfmoordgedachten liep, wat mede hierdoor tijdig werd opgemerkt en aangepakt. In de onderbouw ligt de nadruk op kennismaken met jezelf en anderen, en in de bovenbouw worden vragen persoonlijker, wat de horizon van kinderen verbreedt, vooral middels het carrouselmodel.

Maatschappelijke waarde

Ook de maatschappelijke waarde van het vormingsonderwijs wordt benadrukt in de gesprekken. Het vormingsonderwijs bevordert verwondering, nieuwsgierigheid en openheid, wat helpt bij het ontwikkelen van empathie en het omgaan met de wereld. Andere voorbeelden van maatschappelijke waarden die stakeholders noemen zijn:

- Het biedt kinderen een levensbeschouwelijke taal om complexe aspecten van het leven te begrijpen, wat hen helpt om later beter met moeilijke situaties om te gaan en disruptief gedrag te voorkomen. Ze leren op een gezonde manier emoties te uiten en existentiële vragen te stellen.
- Vormingsonderwijs wordt ingezet voor preventie, zoals het schrijfproject met gedetineerden, om jeugdcriminaliteit te verminderen en kinderen weerbaarder te maken tegen groepsdruk en negatieve invloeden, of aandacht voor onderwerpen die gerelateerd zijn aan een negatief zelfbeeld, om eetstoornissen al op de basisschool bespreekbaar te maken.
- Vakleerkrachten fungeren als rolmodellen, bieden antwoorden op vragen die thuis niet gesteld kunnen worden en dragen bij aan de identiteitsontwikkeling.
- Vormingsonderwijs helpt kinderen bij het stellen van vragen, het tonen van interesse in anderen en het uitstellen van een oordeel. Dit bevordert respectvolle communicatie, vooral naar mensen die anders zijn.
- In het carrouselmodel zien kinderen hoe vakleerkrachten van verschillende denominaties respectvol met elkaar omgaan, wat helpt bij het verminderen van vooroordelen en het bevorderen van begrip en respect.
- Vormingsonderwijs doorbreekt sociale bubbels van kinderen door het contact met diverse levensbeschouwingen, waardoor kinderen ontvankelijk worden voor nieuwe ervaringen.

Deze voorbeelden van maatschappelijke waarden die door stakeholders zijn genoemd, zijn overigens geen tot de primaire doelen van het vormingsonderwijs.

4.2.4. Toekomstbeeld

De vertegenwoordigers beschouwen vormingsonderwijs als onmisbaar voor de toekomst. Ze beschouwen hun rol binnen het onderwijslandschap als uniek en streven ernaar om de meerwaarde van vormingsonderwijs aan te tonen. Ze benadrukken dat levensbeschouwing cruciaal is voor de persoonlijke groei van kinderen als dat het ook van maatschappelijke waarde is. Hoewel minder mensen gelovig zijn, groeit de zoektocht naar zingeving. De coronapandemie heeft de vraag naar verbinding tevens vergroot. Ouders willen steeds vaker hun kinderen betrekken bij levensvragen, vooral omdat zij dit zelf vaak hebben gemist uit hun eigen schooltijd. Zo benoemt een geïnterviewde:

"Ik denk dat ons onderwijs daar een rol in kan spelen, niet met als doel om kinderen een bepaalde levensopvatting aan te praten, maar wel om hen bezig te laten zijn met levensvragen. Dat blijft belangrijk."

Vertegenwoordigers hopen dat vormingsonderwijs kan blijven bestaan en groeien, maar maken zich zorgen over de huidige politieke ontwikkelingen. Ze vrezen dat het vormingsonderwijs verdwijnt omdat men denkt dat reguliere docenten dit binnen burgerschapsonderwijs kunnen overnemen. Vertegenwoordigers verwachten echter dat groepsleerkrachten hier niet op zitten te wachten vanwege de extra werkdruk en vereiste expertise die dat met zich meebrengt. Financiële zorgen spelen ook een rol. Er is angst voor bezuinigingen in plaats van investeringen in professionalisering. Een directeur verwoordt het als volgt:

"Alles staat of valt met voldoende bekostiging. Een strike begroting zonder ruimte voor ontwikkeling, kennisstimulering of bijscholing betekent eigenlijk stilstand."

Zonder voldoende financiële steun zien de vertegenwoordigers de toekomst somber in. Het lerarentekort en gebrek aan middelen kunnen de groei van vormingsonderwijs remmen. Nieuwe onderwijsvormen en meerjarige contracten worden gezien als mogelijke oplossingen. Daarnaast willen vertegenwoordigers werken aan naamsbekendheid en bewustwording bij ouders over hun keuzerecht en de waarde van levensbeschouwing voor hun kinderen. Dit kan groei stimuleren, mits er ook wordt geïnvesteerd in betere arbeidsvoorwaarden en professionalisering van vakleerkrachten. Een directeur wijst op de waarde van langdurige samenwerkingsverbanden, zoals het vijfjarige convenant met het CvV en denominaties, om vormingsonderwijs te bestendigen en verder te kunnen ontwikkelen.

Er zijn verschillende opvattingen en visies genoemd op de toekomstige richting van het vormingsonderwijs. Sommigen zien een opbouw waarbij eerst eigen religie of levensbeschouwing (klassiek) wordt behandeld, gevolgd door andere overtuigingen (carrousel). Anderen benadrukken de noodzaak van zowel het klassieke als het carrouselmodel. Een directeur uit bijvoorbeeld bezorgdheid over de trend waarbij openbare scholen de carrouselvorm kiezen, niet omdat ouders dit wensen, maar omdat ze geen klassiek vormingsonderwijs willen aanbieden. Ondanks deze bezorgdheid erkennen de vertegenwoordigers dat deze benadering nog steeds kansen biedt voor vormingsonderwijs. Tevens zijn er vertegenwoordigers die alleen toekomst zien voor het carrouselmodel, al leeft de indruk onder de vertegenwoordigers dat de vraag naar het carrouselmodel niet enorm zal groeien, met name door het huidige lerarentekort.

4.3. Deelconclusie

Deze deelconclusie combineert de resultaten van de enquête met de inzichten uit de focusgroepen. Waar de enquête voornamelijk het perspectief van vakleerkrachten weergeeft, bieden de interviews en focusgroepen ook het standpunt van bestuurders en regiobegeleiders. Vakleerkrachten zijn ook in de focusgroepen vertegenwoordigd, maar vormen daarin niet de meerderheid. In de focusgroepen kwamen bovendien onderwerpen naar voren die niet expliciet in de enquête zijn behandeld.

4.3.1. Doelmatigheid van de subsidie

De subsidie voor vormingsonderwijs wordt over het algemeen als effectief beoordeeld. Uit de enquête blijkt dat vakleerkrachten de subsidie-inzet positief waarderen, vooral op het gebied van kwaliteitsverbetering, investeringen in vakdocenten en interreligieuze dialoog. Tegelijkertijd geven veel respondenten aan dat ze onvoldoende inzicht hebben in de precieze besteding van de middelen en zij behoefte hebben aan meer transparantie en betere communicatie. Er worden knelpunten genoemd, zoals achterstallige loonaanpassingen, een gebrek aan materiële ondersteuning en een beperkt budget om de groeiende vraag naar vormingsonderwijs te vervullen. Het lerarentekort verergert tevens deze problemen.

De focusgroepen met vertegenwoordigers van de levensbeschouwelijke organisaties bevestigen dat de subsidie ten goede komt aan het organiseren van lesgroepen en het verbeteren van de onderwijskwaliteit. Toch wijzen levensbeschouwelijke organisaties op beperkingen, zoals de onmogelijkheid om concurrerende salarissen te bieden en een gebrek aan middelen voor moderne lesmethoden en voorlichting aan ouders. Dit bemoeilijkt de werving van vakleerkrachten en verhoogt de werkdruk.

Een van de kleinere denominaties voelt zich bovendien benadeeld door de huidige verdeling van de middelen en bekritiseert de bureaucratische last en inefficiënte inzet van de middelen. Er zou sprake zijn van te hoge overheadkosten evenals uitgebreide nascholingsprogramma's bij bepaalde denominaties.

In beide benaderingen wordt de effectiviteit erkend, maar ook benadrukt dat de subsidie ontoereikend is voor duurzame oplossingen, zoals het bieden van eerlijke salarissen, moderne voorzieningen en voldoende ondersteuning voor alle denominaties. Er is een duidelijke behoefte aan meer transparantie, eerlijke verdeling van middelen en betere communicatie om de doelmatigheid van de subsidie verder te verbeteren.

4.3.2. Functioneren van het CvV

Ook het functioneren van het CvV als parapluorganisatie wordt door betrokkenen overwegend positief beoordeeld. Het CvV speelt een cruciale rol als dienstverlener en facilitator binnen het vormingsonderwijs. Het behartigt de belangen van diverse denominaties en biedt ondersteuning aan vakleerkrachten, regiobegeleiders en bestuurders. In de enquête en focusgroepen wordt vooral de communicatieve vaardigheid, de efficiënte bedrijfsvoering en verbindende rol van het CvV positief gewaardeerd.

Toch is er ook kritiek, vooral op de zichtbaarheid en betrokkenheid van het CvV. Vakleerkrachten hebben vaak minder direct contact met het CvV, waardoor bijna 30% van de enquête-respondenten aangeeft geen goed zicht te hebben op het functioneren van deze organisatie. Dit kan worden verklaard door het feit dat veel respondenten vakleerkrachten zijn die behoren tot grotere denominaties met eigen werkgeversstichtingen, waardoor hun interactie met het CvV beperkt is. Voor degenen die wel zicht hebben op het CvV, zijn de ervaringen overwegend positief, vooral wat betreft de ondersteunende diensten, heldere rolverdeling en professionalisering.

Er bestaan ook zorgen over medezeggenschap en beleidsinvloed. De mate van betrokkenheid van vakleerkrachten varieert sterk. Sommige respondenten merken op dat de professionalisering van het CvV nog in ontwikkeling is en dat meer aandacht nodig is voor de behoeften van vakleerkrachten. Er is kritiek op de overgang van een sociocratische methode naar medezeggenschapsraden, waarbij sommigen, als gevolg van deze overgang, een verlies van directe inspraak ervaren.

De enquête toont, als het gaat om vraag en aanbod, dat de vraag aan vormingsonderwijs toeneemt, in het bijzonder als het gaat om het islamitisch vormingsonderwijs. Bij het beantwoorden van deze vraag geldt voor alle denominaties dat het tekort aan vakleerkrachten een belangrijke uitdaging vormt, evenals de afstanden die vakdocenten soms moeten afleggen om aan voldoende uren te komen. Het CvV speelt hierbij een belangrijke rol in het stroomlijnen van vraag en aanbod door inventarisaties van vraag en aanbod uit te voeren en deze administratief te verwerken. Tegelijkertijd houden de denominaties zelf de regie over hun inhoudelijke processen. Op het gebied van werving coördineren de denominaties dit voornamelijk zelf. Het CvV beheert wel vacaturesites en plaatst vacatures op de eigen website, maar het bereik hiervan blijft beperkt.

Hoewel er kritiek is op de transparantie en beleidsvoering, zien betrokkenen ook verbeteringen, vooral in de afstemming op ontwikkelingen in het primair onderwijs. De beperkte middelen blijven een uitdaging, maar het CvV wordt over het algemeen gewaardeerd voor zijn ondersteunende en faciliterende rol. In de toekomst moet het CvV zich volgens betrokkenen blijven richten op lobbyactiviteiten, terwijl het zijn huidige rol als facilitator en ondersteuner behoudt.

4.3.3. Ervaringen vormingsonderwijs

Vakleerkrachten ervaren veel voldoening in hun werk en vinden het belangrijk leerlingen inzicht te geven in diverse levensbeschouwingen, wat bijdraagt aan onderlinge verbinding. Over het algemeen voelen vakleerkrachten zich welkom op scholen en worden ze gezien als experts op het thema. Toch zijn er momenten waarop de ontvangst minder positief is. Uit de focusgroepen werd duidelijk dat met name vakleerkrachten die islamitische vormingslessen geven dit ervaren en niet altijd overal van harte lijken te worden ontvangen. Ook blijkt de ontvangst minder positief wanneer groepsleerkrachten en ouders niet goed voorbereid zijn op hun komst.

Verder komt naar voren dat vakleerkrachten doorgaans veel vrijheid ervaren in het vormgeven van hun lessen, hoewel de benadering per denominatie kan verschillen. Sommige denominaties hanteren een vast curriculum, terwijl anderen een ervaringsgerichte benadering hanteren.

Het informeren van ouders over vormingsonderwijs valt wettelijk gezien primair onder de verantwoordelijkheid van scholen. In de praktijk zien we dat scholen, vakleerkrachten en levensbeschouwelijke organisaties hier allemaal een rol in spelen. Desondanks ervaren regiobegeleiders en vakleerkrachten vaak dat scholen ouders niet altijd informeren over het (aanbod van) vormingsonderwijs, ondanks de wettelijke verplichting. Daar waar vakleerkrachten en regiobegeleiders een rol spelen in het informeren van ouders, wordt veelal gebruik gemaakt van verschillende communicatiemiddelen zoals nieuwsbrieven en ouderavonden en voeren ze af en toe individuele gesprekken met ouders. Levensbeschouwelijke organisaties richten zich op hun achterban en proberen via vakleerkrachten meer zichtbaarheid voor vormingsonderwijs op scholen te creëren. Het CvV speelt hierbij een indirecte rol en voert verder geen actieve promotiecampagnes. Denominaties zien echter graag dat het CvV onderzoekt hoe ouders beter bereikt kunnen worden.

Eigen koers scholen rondom het aanbod van vormingsonderwijs

Het aanbod van vormingsonderwijs op scholen zou wettelijk gezien moeten worden gerealiseerd als een minimum aantal van zeven kinderen per groep wordt gekoppeld aan een specifieke godsdienst of levensbeschouwing. Bij het humanistisch vormingsonderwijs geldt dit niet, deze lessen worden veelal klassikaal gegeven en soms als een vast onderdeel van het lesprogramma gepresenteerd. Echter komt uit dit deel van het onderzoek naar voren dat levensbeschouwelijke organisaties signaleren dat sommige scholen of koepelorganisaties steeds vaker zelf het initiatief nemen en beslissingen maken over het type vormingsonderwijs, soms met en soms zonder inspraak van ouders of de medezeggenschapsraad (MR).

Wanneer scholen zelfstandig de invulling van het vormingsonderwijs bepalen voor hun school en daarbij besluiten nemen zonder de inbreng van ouders, wijken zij in zekere zin af van de doelstelling van de wet, die de behoefte van ouders leidend stelt. Dit roept de vraag op in hoeverre scholen ouders voldoende informeren over de mogelijkheden rondom vormingsonderwijs en hen betrekken bij de besluitvorming. Dit kan implicaties hebben voor de mate waarin vormingsonderwijs aansluit bij de wensen en behoeften van ouders, zoals de wet voorschrijft.

Klassiek model versus carrouselmodel

Deze tendens wordt ook zichtbaar in de discussie rondom het aanbieden van het klassieke model versus het opkomende carrouselmodel in het vormingsonderwijs. De laatste jaren zijn carrousel- en samenwerkingsvormen in opkomst. Ze vormen momenteel naar schatting 10% van het aanbod. Deze vormen vereisen echter meer voorbereiding en afstemming en lijken in populariteit toe te nemen onder scholen.

Beide modellen hebben hun eigen focus en waarde. Het klassieke model biedt meer ruimte voor individuele aandacht en diepgang, wat bijdraagt aan relatie- en identiteitsvorming, maar wordt door scholen soms als segregatie bevorderend beschouwd doordat een groepje kinderen apart les krijgt enkel over de eigen levensbeschouwing. Het carrouselmodel daarentegen bevordert begrip voor verschillende zienswijzen, respect en verbinding, maar vraagt meer van vakleerkrachten, zoals het opbouwen van relaties met grote, roterende groepen leerlingen.

Uit de gesprekken blijkt dat vertegenwoordigers van levensbeschouwelijke organisaties opmerken dat het carrouselmodel meer draagvlak lijkt te hebben vanuit scholen, hoewel dit model niet expliciet onder de doelstellingen van de wettelijke regeling van het vormingsonderwijs valt. De wet stelt immers dat het aanbod van vormingsonderwijs moet aansluiten bij de behoefte van ouders en niet primair bij de voorkeuren van scholen. De gesproken vertegenwoordigers hebben uiteenlopende opvattingen over deze ontwikkeling. Sommigen maken zich zorgen, omdat de voorkeuren van scholen die het klassieke, denominatie-specifieke vormingsonderwijs onwenselijk vinden, steeds meer leidend lijken te zijn, terwijl dit niet in lijn is met de wettelijke richtlijnen. Andere vertegenwoordigers zien potentie in het carrouselmodel, mits de keuze voor het klassieke model blijft bestaan en gerespecteerd wordt. Een kleinere denominatie ziet echter vooral toekomst in het carrouselmodel, omdat dit beter aansluit bij hun eigen filosofie en volgens hen het voortbestaan van het vormingsonderwijs beter kan waarborgen.

4.3.4. Leereffecten

Uit zowel de enquête als de focusgroepen blijkt dat vakleerkrachten in algemene zin veel leeropbrengsten zien bij hun leerlingen. Dit omvat een beter begrip van levensbeschouwelijke normen en waarden, een breder inzicht in maatschappelijke vraagstukken en persoonsvorming door identiteitsontwikkeling. Bovendien draagt het bij aan burgerschapsvorming en stimuleert de ontwikkeling van vaardigheden zoals luisteren, respecteren van meningen en begrip voor verschillende standpunten. In het klassieke model ligt de nadruk vooral op identiteitsvorming, terwijl in het carrouselmodel de focus meer ligt op het luisteren naar en respecteren van anderen.

Hoewel de leereffecten van vormingsonderwijs moeilijk kwantitatief meetbaar zijn, wijzen de geïnterviewde vakleerkrachten en vertegenwoordigers op duidelijk positieve effecten in de praktijk. Kinderen krijgen meer zelfvertrouwen, ontwikkelen een open houding naar anderen en durven gevoelige zaken te delen. Dit draagt bij aan een veilige leeromgeving waarin leerlingen zichzelf kunnen zijn.

4.3.5. Toekomstbeeld

De toekomst van het vormingsonderwijs is onzeker en afhankelijk van politieke besluitvorming. De vertegenwoordigers zien een toenemende behoefte aan zingeving en verbinding in de samenleving, maar maken zich zorgen over de financiële haalbaarheid bij mogelijke bezuinigingen. De denominaties verwachten dat de vraag naar samenwerkingsvormen en carrouselmodellen verder zal toenemen, mede ingegeven door de behoefte aan variatie en een geïntegreerd aanbod vanuit de samenleving. Het lerarentekort blijft echter een uitdaging. Hoewel de denominaties een toename van de vraag en potentieel voor groei verwachten, ontbreekt in dit evaluatieonderzoek het perspectief van ouders, waardoor we deze voorspelling niet bij hen hebben kunnen toetsen.

Samenvattend concluderen de vertegenwoordigers dat het vormingsonderwijs toekomst heeft, maar dat verdere ontwikkeling en groei afhankelijk zijn van stabiele financiering, een betere afstemming op actuele maatschappelijke ontwikkelingen en een versterkte lobby om de belangen van het vormingsonderwijs te waarborgen.

5 Perspectief basisscholen

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de enquête onder openbare basisscholen over het aanbod en de subsidiëring van vormingsonderwijs (paragraaf 5.1). Daarnaast geven we inzicht in aanvullende focusgroepen met onderwijsprofessionals van scholen die vormingsonderwijs aanbieden (paragraaf 5.2). Tot slot wordt in paragraaf 5.3 een samenvattende conclusie gepresenteerd.

5.1 Enquête onder basisscholen

In totaal zijn 325 respondenten werkzaam op een openbare basisschool begonnen met het invullen van de vragenlijst, waarvan 323 aangeven dat hun school vormingsonderwijs aanbiedt. Deze scholen zijn verspreid over het hele land. Van de twee respondenten die geen gebruik maken van het aanbod, geeft één aan dat er onvoldoende vraag is vanuit ouders, en de ander dat het CvV hun aanvraag niet kon honoreren. Ook meldt een van hen dat er geen HVO-leerkracht beschikbaar was en dat de GVO-leerkracht ziek werd, voor wie geen vervanging is gevonden.

Wanneer het gaat over welke levensbeschouwelijke richtingen binnen de scholen aangeboden worden, waren meerdere antwoorden mogelijk. De meeste respondenten geven aan dat zij op hun school een aanbod van humanistisch en/of protestants christelijk vormingsonderwijs hebben (zie tabel 5.1). In veel gevallen werd één aangeboden levensbeschouwelijke richting in combinatie met andere levensbeschouwelijke richtingen gegeven.

Tabel 5.1. Verdeling van aangeboden levensbeschouwelijke richtingen op scholen⁶⁴

Welke levensbeschouwelijke richting(en) wordt op uw school aangeboden? (N = 311)	%
Boeddhistisch vormingsonderwijs	12,2%
Hindoeïstisch vormingsonderwijs	10,3%
Humanistisch vormingsonderwijs	72,7%
Islamitisch vormingsonderwijs	23,8%
Joods vormingsonderwijs	9,6%
Rooms-katholiek vormingsonderwijs	15,4%
Protestants-christelijk vormingsonderwijs	65,9%

De meeste medewerkers van openbare basisscholen geven aan dat er meer dan 30 leerlingen op hun school vormingsonderwijs verzorgd krijgen in één schooljaar (63,7%), gevolgd door tussen de 15 en 30 leerlingen (22,2%). 8,7% van de respondenten geeft aan dat tien tot vijftien leerlingen vormingsonderwijs ontvangen in één jaar en 5,5% geeft aan dat dit tussen de zeven en de tien leerlingen zijn. Op iets meer dan de helft van de scholen wordt vormingsonderwijs vanuit meerdere denominaties verzorgd (52,7%). In de meeste gevallen betekent dit dat vanuit verschillende denominaties afzonderlijke lessen zijn voor kinderen. In een kleiner geval is sprake van een carrouselmodel.

140 respondenten hebben in de enquête opgegeven op welke school zij werkzaam zijn. 65,5% van deze respondenten geven aan dat zij de functie van school-leider bekleden. 29,4% geeft aan docent of groepsleerkracht te zijn en 7,7% geeft aan dat zij een andere functie hebben, zoals locatiecoördinator, (adjunct-) directeur, intern begeleider of onderwijsassistent.

⁶⁴ Enkele tabellen kunnen circa een tiende achter de komma afwijken van 100 procent in verband met afronding naar één cijfer achter de komma.

5.1.1. Doelmatigheid van de subsidie

Over het algemeen zijn de scholen van mening dat de huidige inzet van (de subsidie voor) het vormingsonderwijs effectief werkt ($M = 3,84$). Het overgrote deel van de scholen is van mening dat de inzet van vormingsonderwijs zeer effectief of effectief is (zie tabel 5.2). Zij geven aan dat de aanvragen en toewijzingen snel verwerkt worden, dat het vormingsonderwijs tegemoet komt aan de wens van ouders, en dat er gedegen onderwijs wordt geleverd met een goede continuïteit. Daarnaast noemen sommige respondenten dat het geven van vormingsonderwijs de reguliere docenten ook ontlast. Iets meer dan een zevende van de scholen is neutraal ten aanzien van de effectiviteit van de inzet van vormingsonderwijs en een kleine minderheid is van mening dat de inzet ineffectief is. Zij geven aan dat er soms alsnog geen docenten beschikbaar zijn, waardoor een bepaalde levensbeschouwing niet aan bod komt, of dat de kwaliteit van de lessen en docenten kan variëren.

Tabel 5.2. Waardering van scholen van de effectiviteit van de inzet van de subsidie voor vormingsonderwijs

Hoe vindt u dat de huidige inzet van (de subsidie voor) het vormingsonderwijs werkt zoals dit nu wordt aangeboden? (N = 278)	%
Zeër effectief	22,7%
Effectief	41,4%
Neutraal	15,5%
Ineffectief	4,7%
Zeër ineffectief	4,0%
Heb ik geen zicht op/weet ik niet	11,9%

5.1.2. Functioneren van het CvV

Wanneer het gaat over het contact en de communicatie die scholen onderhouden met het CvV, geven de scholen in het algemeen aan dat zij dit als neutraal tot goed ervaren ($M = 3,73$).

De meerderheid van de scholen ervaart de communicatie met het CvV als goed of neutraal, en een klein deel geeft aan dat het contact zeer goed verloopt, zie voor meer informatie tabel 5.3. Verschillende respondenten geven aan dat zij enkel contact hebben over de aanvragen en toekenning van het vormingsonderwijs en dat er duidelijke en makkelijke communicatie plaatsvindt wanneer dit nodig is. Een enkeling geeft aan dat dit slecht verloopt, bijvoorbeeld omdat zij maar weinig contact hebben met het CvV. Anderen vullen daarop aan dat zij voornamelijk contact hebben met de vakleerkracht zelf.

Tabel 5.3. Waardering scholen contact en communicatie met het CvV

Hoe ervaart u het contact en communicatie met het CvV, de parapluorganisatie voor het vormingsonderwijs? (N = 278)	%
Zeër goed	8,6%
Goed	34,2%
Neutraal	23,0%
Slecht	1,8%
Zeër slecht	0,0%
Heb ik geen zicht op/weet ik niet	32,4%

Ook ervaren de bevroegde scholen de samenwerking tussen hun school en het CvV in de uitvoering van vormingsonderwijs als neutraal tot goed ($M = 3,71$). De meeste respondenten geven aan deze samenwerking als goed (36%) te ervaren, en een klein deel als zeer goed (10,8%). Zij geven bijvoorbeeld aan dat alles vanzelf gaat en dat ze korte lijntjes met de vakleerkrachten onderhouden.

Iets minder dan een kwart van de respondenten is neutraal (23%) ten aanzien van de samenwerking tussen hun school en het CvV, terwijl een klein deel dit omschrijft als slecht (3,2%) of zeer slecht (1,1%). Zij geven aan geen direct contact te hebben met het CvV, en dat er geen afstemming of overleg plaats vindt. Echter kwam ook hier naar voren dat iets meer dan een kwart van de respondenten (25,9%) geen zicht heeft op de samenwerking met het CvV of dit niet weten.

Functioneren van het CvV als parapluorganisatie voor het vormingsonderwijs

Tevens blijkt dat scholen het functioneren van het CvV als parapluorganisatie van het vormingsonderwijs gemiddeld als neutraal tot goed omschrijven ($M = 3,69$). Tegelijkertijd geeft een meerderheid aan dat zij geen zicht hebben op het functioneren van het CvV of dit niet weten (38,1%). Een deel van de scholen beschrijft het functioneren van het CvV als neutraal (20,9%), goed (30,9%) of zeer goed (7,6%). Zij geven bijvoorbeeld aan dat het vormingsonderwijs prima geregeld wordt, het CvV goed met hen meedenkt en dat er maatwerk wordt geboden. Een enkeling is van mening dat het CvV slecht (1,8%) of zeer slecht (0,8%) functioneert als parapluorganisatie. Zij geven aan dat het CvV zich bijvoorbeeld beter zou moeten profileren en contact zou moeten onderhouden met de scholen. Anderen geven aan dat zij onvoldoende bekend zijn met de functie van het CvV.

5.1.3. Ervaringen vormingsonderwijs

Contact en samenwerking levensbeschouwelijke organisaties

Uit de enquête blijkt dat de scholen het contact en de communicatie met de levensbeschouwelijke organisaties gemiddeld als goed ervaren ($M = 3,81$). De meeste respondenten geven aan dat zij dit als goed (43,9%) of neutraal (22,3%) ervaren. Iets meer dan een zevende van de scholen ervaart het contact en communicatie met de levensbeschouwelijke organisaties echter als zeer goed (14,7%). Een kleine minderheid zegt dat zij dit als slecht (2,9%) of zeer slecht (1,1%) ervaren. Zij geven aan dat er nauwelijks tot geen direct contact is met de levensbeschouwelijke organisatie(s), met uitzondering van contact met de vakleerkrachten zelf.

Scholen geven over het algemeen aan dat soms afspraken worden gemaakt tussen de school en de levensbeschouwelijke organisaties om de vorm en didactiek van de vormingslessen af te stemmen ($M = 2,86$), zie ook tabel 5.4. Iets minder dan een derde van de respondenten illustreren echter dat dit zelden (15,7%) of nooit (15,7%) gebeurt.

Zo geven sommige respondenten aan dat er geen afspraken worden gemaakt tussen de school en de levensbeschouwelijke organisaties. Tegelijkertijd vermeldt een kwart van de respondenten dat er vaak (18,4%) of altijd (8,2%) afspraken worden gemaakt. Zij laten weten dat er afstemming plaatsvindt met de vakleerkrachten over de aanpak van de lessen, welke leerjaren of klassen lessen verzorgd dienen te krijgen en hoe op de school zelf les wordt gegeven. Anderen geven aan dat inhoudelijke afstemming plaatsvindt over de besproken thematiek: zo vindt bijvoorbeeld afstemming plaats over de aansluiting van de lessen bij themaweken op school en andere activiteiten.

Tabel 5.4. **Mate waarin tussen scholen en levensbeschouwelijke organisaties afspraken worden gemaakt over de vorm en didactiek van de lessen vormingsonderwijs**

Worden tussen en school en de levensbeschouwelijke organisatie(s) afspraken gemaakt om de vorm en didactiek af te stemmen? (N = 267)	%
Altijd	8,2%
Vaak	18,4%
Soms	29,6%
Zelden	15,7%
Nooit	15,7%
Heb ik geen zicht op/weet ik niet	12,4%

Kwaliteit lessen en docenten

Scholen geven aan dat ze gemiddeld in enige tot zekere mate zicht hebben op de inhoud van het vormingsonderwijs ($M = 2,82$). Meer dan een kwart van de respondenten geeft aan in zeer grote (4%) of grote (23,6%) mate zicht te hebben op de inhoud van de lessen vormingsonderwijs, terwijl iets meer dan een negende van de respondenten aan geeft hier geen zicht op te hebben (11,6%).

Scholen die zicht hebben, zijn over het algemeen tevreden over de kwaliteit van de aangeboden lessen vormingsonderwijs ($M = 3,77$). Meer dan de helft van de respondenten is zeer tevreden (19,2%) of tevreden (47,7%), waarbij ze het aanbod omschrijven als 'goed', 'divers' en 'aansluitend bij de behoeften van leerlingen'. Ongeveer een kwart van de scholen is neutraal (24,7%) over de inhoud van de lessen, terwijl een klein deel ontevreden (7,1%) of zeer ontevreden (1,3%) is. Kritiek richt zich vooral op de beperkte afstemming met de school en het gebrek aan aansluiting op het curriculum. Scholen die slechts één vorm van vormingsonderwijs aanbieden, zijn doorgaans meer tevreden dan scholen met lessen vanuit meerdere denominaties.

Wat betreft de kwaliteit van de docenten zijn de meeste scholen over het algemeen ook tevreden ($M = 3,91$). Meer dan de helft van de scholen geeft aan hier zeer tevreden (26,8%) of tevreden (46%) mee te zijn. Deze respondenten geven aan dat de vakleerkrachten zeer vakkundig en goed opgeleid zijn en bijvoorbeeld vanuit de visie van de school zelf werken. Iets meer dan een vijfde van de respondenten staat hier neutraal (20,9%) tegenover, en een klein deel is ontevreden (4,2%) of zeer ontevreden (2,1%) hierover. Zij melden dat vakleerkrachten soms wat meer bevlogen mogen zijn of meer diepgang mogen bieden tijdens de lessen.

Wanneer gevraagd wordt naar de impact van vormingsonderwijs op de algemene onderwijskwaliteit, denken scholen gemiddeld dat dit in zekere mate bijdraagt ($M = 2,78$). Een groot deel van de respondenten geeft aan dat zij denkt dat het vormingsonderwijs de kwaliteit van het onderwijs niet (15,3%) of in enige mate (23,5%) verbetert. Dit is bijvoorbeeld het geval omdat maar een beperkt aantal leerlingen lessen vormingsonderwijs verzorgd krijgen, of omdat de leerlingen maar beperkt per week GVO/HVO les krijgen. Een kleiner deel geeft aan dat dit de kwaliteit in grote (16,8%) of in zeer grote mate (7,5%) verbetert. Zij zien het bijvoorbeeld als aanvulling op burgerschap en de emotioneel-sociale ontwikkeling omdat het leidt tot meer acceptatie en positief bijdraagt aan de ontwikkeling van de leerlingen. Ook geven scholen aan dat het bijdraagt aan de verdieping op de lesstof, dat leerlingen beter hun standpunt weten te vormen en vormend is voor het wereldbeeld van leerlingen.

Tegemoetkoming behoefte van en afstemming met ouders

De bevroegde scholen geven aan dat het huidige aanbod van vormingsonderwijs grotendeels voldoet aan de wensen en behoeften van ouders ($M = 3,79$). Sommigen van hen geven aan dat ouders bijvoorbeeld actief instemmen met het aanbod aan vormingsonderwijs en dat ouders het fijn vinden dat de vormingslessen op school gegeven worden. Een aantal respondenten geven aan dat het aanbod van vormingsonderwijs op hen school actief door ouders was aangevraagd. Tegelijk is ongeveer een negende van de respondenten het oneens (9,7%) of helemaal oneens (1,5%) met dat het huidige aanbod van vormingsonderwijs tegemoetkomt aan de behoeften van ouders (zie tabel 5.5). Ouders hebben bijvoorbeeld bij enkele scholen aangegeven dat het vormingsonderwijs niet geheel aan de verwachtingen voldoet of dat zij een intensiever aanbod zouden willen. Andere respondenten geven aan dat sommige leerlingen gestopt zijn met de lessen omdat ze andere vakken in de klas misten. Iets meer dan een zesde staat hier neutraal in. Sommige respondenten geven daarnaast aan dat zij bijvoorbeeld nooit aan ouders gevraagd hebben wat zij van het aanbod aan vormingsonderwijs vinden of dat zij van ouders geen klachten hierover hebben ontvangen.

Tabel 5.5. Mate waarin het vormingsonderwijs aan de behoeften en wensen van ouders voldoet volgens scholen

Het huidige aanbod aan vormingsonderwijs dat op onze school wordt aangeboden voldoet momenteel aan de behoeften en wensen van ouders. (N = 267)	%
Helemaal eens	23,3%
Eens	34,1%
Neutraal	17,2%
Oneens	9,7%
Helemaal oneens	1,5%
Heb ik geen zicht op/weet ik niet	14,2%

Over het algemeen worden ouders enigszins betrokken bij het bepalen van het aanbod van vormingsonderwijs voor hun kind(eren) volgens de scholen ($M = 2,08$). Een groot deel van de respondenten (43,8%) geeft aan dat ouders niet betrokken worden bij het aanbod van vormingsonderwijs op school. Iets meer dan een vijfde van de scholen geeft aan dat ouders in zekere mate (21,2%) betrokken worden. Een klein deel van de scholen geeft aan dat ouders in grote (9,2%) of zeer grote mate (4,2%) betrokken worden bij het bepalen van het aanbod aan vormingsonderwijs op school.

Bovendien geven iets meer dan drie vijfde van de scholen aan dat er een opt-out optie beschikbaar is voor ouders om hun kind(eren) uit te schrijven voor het godsdienstig of humanistisch vormingsonderwijs (61,7%). Iets meer dan een kwart geeft aan dat er geen opt-out optie voor ouders beschikbaar is (26,7%).

De meerderheid van de scholen beschrijft in de enquête dat er geen aanvragen van ouders zijn geweest betreffende het vormingsonderwijs waar niet aan is voldaan (63,8%). Iets meer dan een zesde van de respondenten indiceert dat dit wel het geval is geweest (17,3%). Redenen die scholen in de enquête geven voor wanneer er niet aan de aanvraag van ouders is voldaan, betreffen dat er te weinig leerlingen zich hadden aangemeld voor het vormingsonderwijs of dat er geen vakleerkracht beschikbaar was om verscheidene redenen.

Leeropbrengsten

Uit de resultaten van de enquête onder scholen komt naar voren dat zij menen dat het vormingsonderwijs in zekere mate bijdraagt aan meer kennis van leerlingen over de eigen levensbeschouwelijke groep (socialisatie) ($M = 3,03$) en eigen normen en waarden ($M = 3,19$). Ook draagt het in zekere mate bij aan meer kennis van leerlingen over de bredere normen en waarden in de samenleving ($M = 3,18$), de verbreding van kennis en vaardigheden in het algemeen (kwalificatie) ($M = 3,10$) en aan de ontwikkeling van de identiteit en waarden (persoonsvorming) van leerlingen ($M = 3,13$).

Verder draagt het vormingsonderwijs volgens de scholen in het algemeen bij aan de versterking van de burgerschapsvorming onder leerlingen ($M = 3,22$). Zie voor uitgebreide percentages tabel 5.6.

Tabel 5.6. Overzicht van leeropbrengsten lessen vormingsonderwijs volgens scholen

In welke mate heeft het vormingsonderwijs bijgedragen aan: (N = 262)	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	6 (%)
Meer kennis over de eigen levensbeschouwelijke groep (socialisatie) van uw leerlingen?	8,0	20,6	30,9	19,1	7,6	13,7
Meer kennis van uw leerlingen over eigen normen en waarden?	7,6	26,7	34,4	16,0	4,6	10,7
Meer kennis van uw leerlingen over de bredere normen en waarden in de samenleving?	8,8	25,2	34,0	19,1	3,8	9,2
De persoonsvorming (ontwikkeling van waarden en identiteit) van uw leerlingen?	7,3	22,9	37,0	18,7	3,4	10,7
Een verbreding van de kennis en vaardigheden (in het algemeen) van uw leerlingen?	5,3	24,4	34,0	24,0	3,1	9,2
De versterking van burgerschapsvorming voor uw leerlingen?	9,2	28,6	31,7	20,2	3,1	7,3

1: In zeer grote mate, 2: In grote mate, 3: In zekere mate, 4: In enige mate, 5: niet, 6: Heb ik geen zicht op/weet ik niet.

Waardering vormingsonderwijs

Over het algemeen vinden scholen dat het vormingsonderwijs enige tot zekere positieve impact heeft op het schoolklimaat en de leerervaring van hun leerlingen ($M = 2,58$), zie tabel 5.7. Ongeveer een tiende van de respondenten geeft aan dat het vormingsonderwijs geen positieve impact heeft. Tegelijkertijd geeft een deel van de respondenten aan dat het vormingsonderwijs een grote of zeer grote impact heeft op het schoolklimaat en de leerervaring van leerlingen.

Tabel 5.7. Waardering van scholen over positieve impact vormingsonderwijs op schoolklimaat en leerervaringen van leerlingen

Vindt u dat het vormingsonderwijs een positieve impact heeft op het schoolklimaat en de leerervaring van leerlingen? (N = 260)	%
Zeer grote positieve impact	3,5%
Grote positieve impact	12,7%
Zekere positieve impact	33,1%
Enige positieve impact	40,0%
Geen positieve impact	10,8%

Bovendien blijkt uit de resultaten van de enquête dat de scholen gemiddeld het vormingsonderwijs in zekere mate een waardevolle aanvulling vinden op het reguliere onderwijscurriculum van hun school ($M = 3,05$). De meeste scholen vinden het vormingsonderwijs in (zeer) grote mate een waardevolle aanvulling, gevolgd door scholen die dit in zekere of enige mate een waardevolle aanvulling vinden. Een klein deel vindt dit geen waardevolle aanvulling (zie tabel 5.8).

Tabel 5.8. Mate waarin scholen aangeven dat het vormingsonderwijs een waardevolle aanvulling is op het reguliere onderwijscurriculum op school

In hoeverre vindt u dat het vormingsonderwijs een waardevolle aanvulling is op het reguliere onderwijscurriculum van uw school? (N = 260)	%
In zeer grote mate waardevol	5,8%
In grote mate waardevol	32,7%
In zekere mate waardevol	28,5%
Enigszins waardevol	26,5%
Niet waardevol	6,5%

Tenslotte zou het overgrote deel van de bevroagde scholen vormingsonderwijs aanbevelen aan andere scholen (83,0%) in tegenstelling tot een kleiner deel wat het vormingsonderwijs niet zou aanbevelen aan anderen (17,0%). Scholen die het vormingsonderwijs aan zouden raden, geven bijvoorbeeld aan dat het een aanvulling is op het curriculum, bijvoorbeeld door persoonlijke ontwikkeling, bewustwording, het krijgen van een bredere kijk en kennismaking met verschillende religies en levensbeschouwingen. Anderen geven aan dat zij het alleen aan zouden raden als de vakleerkracht over voldoende pedagogische en didactische vaardigheden beschikt, of als alle kinderen deel zouden gaan nemen aan de lessen. Tenslotte geven enkele scholen aan dat vooral de behoeften van ouders hier leidend in zou moeten zijn.

Een aantal voorbeelden van verbeteringen in de manier waarop vormingsonderwijs aangeboden wordt die aangedragen worden door de scholen in de enquête zijn, onder andere, dat het aanbod beter aan de (thematische) perspectieven op school gekoppeld kan worden en hier meer afstemming over plaats dient te vinden; de docenten beter opgeleid moeten worden, bijvoorbeeld betreft hun didactische en pedagogische vaardigheden; de lessen zich moeten beperken tot het overbrengen van kennis en geen praktische uitvoering; variatie in werkvormen; meer betrokkenheid vanuit ouders bij het bepalen van het aanbod; meer continuïteit van de lessen; flexibiliteit qua groepsgrootte; dat scholen meer inzicht moeten krijgen in de inhoud van de lessen; en dat er meer docenten beschikbaar moeten komen om een breder aanbod te kunnen realiseren.

5.2. Focusgroepen met scholen

Naast de enquête onder scholen, zijn er focusgroepen gehouden met veertien onderwijsprofessionals van zes scholen (zie bijlage 2) om inzicht te krijgen in de manier waarop vormingsonderwijs wordt ingericht en ervaren. Uit deze gesprekken blijkt dat de invulling van het vormingsonderwijs varieert per school, zowel qua aanbod als de betrokkenheid van ouders. Hieronder worden de inzichten uit de focusgroepen verder uitgewerkt.

5.2.1. Vormen van vormingsonderwijs

Uit de focusgroepen blijkt dat er op de onderzochte scholen diverse vormen van vormingsonderwijs worden aangeboden:

- **School A:** Hanteert al 15 jaar een klassiek model met zowel protestants als, sinds 10 jaar, humanistisch vormingsonderwijs. Beide stromingen zijn gelijk verdeeld onder de leerlingen.
- **School B:** Biedt sinds 6-7 jaar vormingsonderwijs aan in een carrousel-model, met vijf stromingen. Dit model is opgezet door de regiocoördinator en de scholenkoepel, zonder initiatief van ouders. Ouders hebben wel de optie om hun kind niet deel te laten nemen.
- **School C:** Beperkt zich tot protestants vormingsonderwijs, gebaseerd op de wens van ouders. Andere stromingen worden jaarlijks geïnventariseerd, maar door een te kleine vraag (minder dan zeven leerlingen) niet aangeboden. Leerlingen van bijvoorbeeld islamitische ouders of jehova's getuigen nemen niet deel aan de lessen.
- **School D:** Biedt al 15 jaar zowel godsdienstig vormingsonderwijs (GVO) als humanistisch vormingsonderwijs (HVO) aan. De GVO-lessen worden door een protestants-christelijke vakleerkracht gegeven, waarbij ook aandacht is voor de vijf wereldgodsdiensten. In groep 7 wordt aanvullend HVO aangeboden.
- **School E:** Integreert humanistisch vormingsonderwijs in het reguliere lesprogramma voor alle leerlingen van groep 2 t/m 8, zonder mogelijkheid voor ouders om hun kind hiervan vrij te stellen. De lessen richten zich onder andere op sociale vaardigheden en historische thema's.
- **School F:** Is recent gestart met islamitisch vormingsonderwijs in een klassieke vorm, na een lange wachttijd op een docent. Een klein aantal leerlingen verspreid over de jaarlagen volgt deze lessen. Andere stromingen zijn vooralsnog niet aangevraagd.

Leerlingen die niet deelnemen aan vormingslessen ontvangen extra uitleg of opdrachten bij hun reguliere docent, zonder dat aan hen nieuwe leerstof wordt aangeboden.

5.2.2. Het carrouselmodel

Van de zes scholen maakt één school gebruik van het carrouselmodel. De onderwijsprofessionals op deze school zijn positief over deze aanpak en waarderen vooral de mogelijkheid voor leerlingen om kennis te maken met verschillende levensbeschouwelijke stromingen. In gesprekken met onderwijsprofessionals van scholen zonder het carrouselmodel kwam tevens naar voren dat zij een breder aanbod aan stromingen zouden prefereren boven het klassieke vormingsonderwijs dat zij momenteel bieden. Volgens hen kan een meer divers aanbod leerlingen een vollediger beeld geven van de levensbeschouwelijke perspectieven die Nederland rijk is. Een onderwijsprofessional van een school waar momenteel alleen islamitisch vormingsonderwijs wordt gegeven, benadrukt dat een breder aanbod via het carrouselmodel zou kunnen bijdragen aan het verminderen van polarisatie:

"Ik zou liever een breder aanbod op school zien: 'de school mag kiezen voor vormingsonderwijs en dan krijg je het hele pakket erbij'. Dat zou voor onze school en voor meerdere scholen veel rijker zijn, ook voor de kinderen, en meer bij de tijd passen, zeker in het kader van polarisatie. Je ziet het steeds meer in Nederland en wij willen juist die omgekeerde beweging gaan maken. En dat zou veel beter passen als het hele pakket [wordt aangeboden], en nog steeds die subsidie er was. Dan is het veel doelgerichter."

■ Participant, klassieke vorm, islamitisch vormingsonderwijs

Bij de school die het carrouselmodel hanteert, werd dit ingevoerd op initiatief van de regiocoördinator, in samenwerking met de scholenkoepel waartoe de school behoort. Deze koepel omvat negen scholen. Volgens de betrokken groepsleerkracht, die tevens plaatsvervangend directeur is, is de keuze voor het carrouselmodel niet in overleg met ouders gemaakt. De regiocoördinator neemt de organisatie op zich en stelt een schema op waarin wordt bepaald welke docent in welke groep lesgeeft. Het carrouselmodel omvat vijf stromingen die lessen aanbieden rond dezelfde thema's. De school zelf draagt inhoudelijk niet bij aan het lesprogramma van de vakleerkrachten.

Vanwege het grote aantal hindoeïstische leerlingen op de school is op verzoek van ouders het hindoeïsme toegevoegd aan het carrouselmodel, waarbij het jodendom werd vervangen door deze stroming.

5.2.3. Informatievoorziening naar ouders

Scholen zijn wettelijk verplicht om ouders via de schoolgids te informeren over de mogelijkheid tot godsdienstonderwijs of levensbeschouwelijk vormingsonderwijs. In de praktijk verschilt de mate van informeren per school; sommige scholen zijn hierin actief, terwijl anderen een meer passieve benadering hanteren. Bij vijf van de zes scholen die zijn gesproken in dit onderzoek, worden ouders tijdens een kennismakingsgesprek op de hoogte gebracht van het vormingsonderwijs dat de school aanbiedt. Daarbij wordt echter niet altijd duidelijk gemaakt dat het aanbod afhankelijk is van de aanvragen van ouders.

School A inventariseert bijvoorbeeld de voorkeuren van ouders, maar die keuze bestaat enkel uit protestants of humanistisch vormingsonderwijs. Ouders die geen van beide opties kiezen, laten hun kind extra begeleiding krijgen van de groepsleerkracht tijdens de vormingslessen. School B inventariseert de wensen van ouders niet. De scholenkoepel van deze school heeft in samenspraak met de regiocoördinator gekozen voor het carrouselmodel.

Informatie over het vormingsonderwijs is te vinden op de website van het bestuur van de scholenkoepel. Ouders hebben hierbij de mogelijkheid om hun kind elk jaar af te melden voor deze lessen. School C verzamelt de voorkeuren van ouders via een online formulier waarin verschillende stromingen worden genoemd. School D hanteert een vergelijkbare aanpak, maar gebruikt hiervoor een schriftelijke enquête in plaats van een digitaal formulier. Bij School E maakt humanistisch vormingsonderwijs standaard deel uit van het reguliere lesprogramma, zonder dat ouders hierin een keuze hebben. De leerkracht van deze school gaf aan dat er nooit bezwaar is gemaakt tegen deelname aan de HVO-lessen. School F biedt sinds kort islamitisch vormingsonderwijs aan, na een verzoek van ouders. Hoewel de school niet van plan is om jaarlijks de wensen van ouders te inventariseren, wordt wel ingegaan op individuele aanvragen. In de schoolgids is niet specifiek vermeld dat deze islamitische lessen worden gegeven, maar er staat vermeld dat ouders een verzoek kunnen doen voor het indienen van vormingsonderwijslessen.

5.2.4. Leereffecten van het vormingsonderwijs en mening van onderwijsprofessionals

De onderwijsprofessionals geven allereerst aan dat het lastig is om exacte leereffecten van het vormingsonderwijs op de leerlingen te benoemen. Zo wordt meegegeven dat het moeilijk is om een specifiek onderdeel, zoals vormingsonderwijs, los te zien van het totale onderwijsaanbod. Het is tevens extra lastig te reflecteren op eventuele leereffecten omdat de groepsleerkrachten niet altijd aanwezig zijn bij deze lessen. Sommigen zijn wel aanwezig bij de lessen, terwijl anderen bijvoorbeeld administratieve taken uitvoeren. De directeuren bekijken tevens het vormingsonderwijs vooral vanuit een organisatorisch oogpunt. Wanneer de vraag gesteld werd wat de leereffecten zijn van het vormingsonderwijs zijn de onderwijsprofessionals dan ook vooral ingegaan op hun eigen mening over het vormingsonderwijs. We zetten daarom zowel de leereffecten volgens de gesproken onderwijsprofessionals als hun mening over de inhoud van het vormingsonderwijs uiteen.

De meningen over het vormingsonderwijs variëren sterk, afhankelijk van factoren zoals de vorm van het vormingsonderwijs, de levensbeschouwelijke stroming, de kwaliteit van de docent en hoe de docent de lessen inricht. Ook is het afhankelijk van hoe onderwijsprofessionals 'leereffecten' interpreteren. Dit alles leidt ertoe dat onderwijsprofessionals het vormingsonderwijs óf als een waardevolle aanvulling op hun eigen lessen beschouwen, óf als te overlappend, óf juist als niet aansluitend bij hun eigen lesinhoud. Verschillende onderwijsprofessionals van de gesproken scholen zien bijvoorbeeld gelijkenissen tussen de HVO-lessen, levensbeschouwelijk vormingsonderwijs in carrouselvorm en sociaal-emotionele trainingen op school, omdat ze allemaal gericht zijn op persoonlijke ontwikkeling en normen en waarden. Een onderwijsprofessional van school B merkt op dat de levensbeschouwelijke lessen goed aansluiten bij de bredere focus van de school op persoonlijke ontwikkeling:

"Vooral met de normen en waarden, die worden herhaald, ze doen spellen met elkaar die ook gericht zijn op persoonlijke ontwikkeling. Het loopt vloeiend door elkaar heen voor de vaardigheden, normen en waarden, en persoonlijke ontwikkeling. Die levo [levensbeschouwelijke] lessen sluiten daar heel goed op aan."

■ **Leerkracht, vijf stromingen in carrouselmodel**

Ook bij school A vindt een onderwijsprofessional het waardevol om in levensbeschouwelijke lessen over normen en waarden te praten, zodat hier in reguliere lessen op kan worden teruggegrepen. Een aantal professionals van school B ziet als meerwaarde dat vakdocenten vanuit hun eigen geloofsovertuiging spreken, iets wat een groepsleerkracht niet altijd kan. Een voorbeeld hierover wordt genoemd door een onderwijsprofessional van school F. Deze onderwijsprofessional geeft mee dat bij hun op school, waar islamitisch vormingsonderwijs wordt gegeven, speciale aandacht wordt besteed aan hoe leerlingen omgaan met hun religie en hoe hun geloof zich verhoudt tot andere overtuigingen. De onderwijsprofessional vindt dit essentieel, omdat sommige leerlingen worstelen met hun islamitische identiteit binnen een omgeving die niet altijd hun geloof deelt. Het helpt hierbij dat een docent deze lessen verzorgt die dezelfde levensovertuiging deelt als deze leerlingen.

De onderwijsprofessionals van scholen C en D vinden het moeilijk om leereffecten specifiek toe te schrijven aan het vormingsonderwijs. Bij school C krijgen leerlingen uitsluitend godsdienstig vormingsonderwijs. De directeur ziet dat kinderen hierdoor basiskennis en kennis over Bijbelverhalen opdoen, maar merkt dat er in andere lessen juist meer filosofie en kritisch denken aan bod komen. De directeur van school D benadrukt dat normen en waarden weliswaar vaak gekoppeld worden aan GVO/HVO, maar vindt dat onderwijsprofessionals deze normen en waarden eigenlijk de hele dag door bijbrengen, en dat dat niet veel te maken heeft met een bepaalde godsdienst.

De onderwijsprofessionals van school E zijn positief over de lessen vormingsonderwijs. Zij hebben al jaren HVO-lessen op school, die volgens de professionals goed in elkaar zitten. Zij zien dat deze lessen bijdragen aan een open sfeer in de klas, het ontwikkelen van empathie bij jonge kinderen en het bespreekbaar maken van problemen. Een onderwijsprofessional merkt op dat kinderen op deze school meer rekening met elkaar houden en dat HVO-lessen ook helpen bij het ontdekken van talenten van leerlingen. Haar collega vult haar aan door te benoemen dat de HVO-lessen ook kunnen bijdragen aan het zien van talenten van leerlingen. Weer een andere collega geeft mee dat de vakleerkracht HVO de kinderen al vanaf groep 2 kent, wat ervoor zorgt dat de lessen goed aansluiten bij wat er leeft in de groep.

Op school F is het vormingsonderwijs nog te kort actief om al duidelijke leereffecten te zien, maar de school heeft wel een leerdoel geformuleerd: leerlingen leren beter naar elkaar te luisteren. De leerkracht merkt namelijk dat kinderen die vormingsonderwijs krijgen anderen vaker wijzen op hoe het moet. Het gaat er juist niet om of iets goed of fout is, maar dat je naar elkaar luistert, volgens deze leerkracht. De vormingsdocent gaat daar nu mee aan de slag, om leerlingen ook te leren om te proberen niet gelijk te reageren en het eerst te laten landen wat iemand anders zegt. Wel merkt deze onderwijsprofessional op dat het vormingsonderwijs tot zover bijdraagt aan de kwaliteit van het onderwijs en het ontlasten van leerkrachten door een stuk werkdruk en onderwijstijd weg te nemen.

Opvattingen over het vormingsonderwijs vanuit verschillende levensbeschouwingen

Uit de focusgroepen met onderwijsprofessionals blijkt dat er een breed scala aan meningen en opvattingen bestaat over vormingsonderwijs vanuit verschillende levensbeschouwingen. Sommige professionals benadrukken dat kinderen al op jonge leeftijd een sterk verankerd gedachtegoed kunnen ontwikkelen. Daarbij werd in enkele gesprekken specifiek gerefereerd aan islamitische kinderen. Volgens een onderwijsprofessional spreken islamitische kinderen elkaar bijvoorbeeld aan op wat volgens hen goed of fout is. Een andere professional voegde toe dat zij deze leerlingen probeert aan te moedigen om open te staan voor andere levensbeschouwingen. In meerdere gesprekken werd gesuggereerd dat islamitische kinderen minder open zouden staan voor andere overtuigingen. Dit leidde tot de perceptie dat er soms anders wordt gekeken naar islamitisch vormingsonderwijs dan naar onderwijs vanuit andere levensbeschouwingen.

Belang van subsidie voor het vormingsonderwijs

Tot slot benadrukken veel onderwijsprofessionals het belang van de subsidie die het vormingsonderwijs mogelijk maakt. Zonder deze financiële ondersteuning zouden scholen niet in staat zijn om het vormingsonderwijs aan te bieden, ondanks het feit dat ze de waarde ervan inzien. Een onderwijsprofessional van school B onderstreept dat het belangrijk is om kinderen al jong kennis te laten maken met verschillende levensbeschouwingen, omdat dit kan bijdragen aan meer begrip en openheid:

“Want ik vind juist ook kinderen van groep 3, zo jong, die al best wel vast kunnen zitten in hun gedachten en ik denk dat als we dit aanbieden, dat dat wel wat meer begrip oplevert”.

■ **Leerkracht, carrouselmodel met vijf stromingen**

Een leerkracht van een andere school benoemt dat zij geen geld voor het vormingsonderwijs zouden uittrekken als er geen subsidie zou zijn, vooral omdat het volgens hem moeilijk meetbaar is wat het vormingsonderwijs oplevert.

5.2.5. Verbeterpunten voor het vormingsonderwijs

Uit de focusgroepen met onderwijsprofessionals van de zes scholen zijn diverse verbeterpunten naar voren gekomen met betrekking tot de inhoud, kwaliteit, continuïteit en tijdsduur van vormingslessen en de inzet van vakleerkrachten. Er zijn uiteenlopende meningen over hoe het vormingsonderwijs kan worden verbeterd. Sommige deelnemers benadrukken het belang van keuzevrijheid voor ouders bij het selecteren van een levensbeschouwelijke stroming voor hun kind(eren) en pleiten voor een vereenvoudiging van dit proces. Anderen zijn van mening dat het uit de klas halen van leerlingen voor levensbeschouwelijk onderwijs juist kan bijdragen aan polarisatie, en stellen dat dit meer aandacht verdient.

Een vaak genoemd punt van verbetering is de inconsistentie in de kwaliteit van de vormingsdocenten en de frequente wisselingen in personeelsleden. De directeur van school D merkt op dat een vaste docent voor het vormingsonderwijs essentieel is. Zijn school heeft voorheen veel wisselingen gehad in HVO leerkrachten, maar sinds enkele jaren is er nu een stabiele docent aangesteld.

Op school F, waar sinds dit jaar islamitisch vormingsonderwijs wordt gegeven, ervaren sommige leerkrachten problemen met het separaat aanbieden van deze lessen. Zo geeft een van de onderwijsprofessionals mee dat hij zo'n afzonderlijke islamitische les soms lastig vindt, omdat hij merkt dat islamitische kinderen elkaar bij het buitenspelen ook al erg opzoeken en nu dus elke week de islamitische kinderen uit de klas gehaald worden voor een vormingsles. Volgens deze onderwijsprofessional kan dit indirect polarisatie in de hand werken en dat is niet de intentie van de school. De school heeft juist als doel om polarisatie tegen te gaan. Om deze reden wordt bij de jaaropening van de school niet publiekelijk gecommuniceerd over de mogelijkheid van vormingslessen. Het gesprek hierover wordt in ieder geval aangegaan met leerlingen. Zo geeft de leerkracht van school F het volgende voorbeeld:

"Ik zat er een keertje bij en toen vroeg een leerling aan me 'wil jij ook Moslim worden?'. Dat was een hele mooie opening voor 'wacht eens even, mag ik hier alleen zitten als ik moslim ben? Want dat ben ik niet'. En wij zeggen dan ook 'andere kinderen mogen hier ook zitten, want je wordt hier niet Moslim, het gaat over het islamitisch vormingsonderwijs' en tuurlijk komen die dingen daar ter sprake, maar.. We kunnen het uitleggen aan de kinderen, maar voor de buitenwereld kan het anders overkomen."

■ Participant, klassieke vorm, enkel islamitisch vormingsonderwijs

Tot slot geven twee scholen aan dat het vormingsonderwijs relatief veel tijd in beslag neemt (45 minuten per week), wat invloed heeft op de tijd die besteed kan worden aan andere vakken zoals lezen en rekenen. Daarom heeft school A besloten om het vormingsonderwijs te stoppen, om meer te focussen op de basisvaardigheden.

5.2.6. Burgerschapsonderwijs

Onderwijsprofessionals merken op dat er, afhankelijk van de vorm van het vormingsonderwijs, vaak overlap is met burgerschapsonderwijs. Vormingsonderwijs wordt vaak gezien als een onderdeel van het bredere burgerschapsonderwijs, dat meer geïntegreerd is in het curriculum. Wanneer vormingsonderwijs echter vanuit één specifieke denominatie wordt gegeven, ervaren onderwijsprofessionals dit als beperkter dan burgerschapsonderwijs zou moeten zijn. Verschillende onderwijsprofessionals geven aan dat er nog veel onduidelijkheid bestaat over de precieze invulling van burgerschapsonderwijs, en dat veel scholen nog zoekende zijn naar een geschikte aanpak.

Op school A zijn de vormingslessen bijvoorbeeld opgenomen in het burgerschapsplan, samen met andere thema's en vakken. School B maakt gebruik van een methode voor burgerschap waarbij onder meer wordt gepraat over de verkiezingen en over hoe je een goede burger wordt. Dit komt volgens deze onderwijsprofessional ook terug in de lessen levensbeschouwing.

Daar gaat het ook over respect hebben voor elkaar, en hoe een goede samenleving in elkaar zit. In school B, waar het carrouselmodel wordt gebruikt, worden de vormingslessen als sociale vorming beschouwd, waarbij leerkrachten van verschillende denominaties samenwerken om diverse thema's te behandelen.

Volgens de directeur van school D is burgerschap essentieel en omvat het leren omgaan met elkaar en begrijpen van de wereld. Deze directeur beschouwt burgerschap als belangrijker dan GVO/HVO, ondanks dat hij dit ook als onderdeel ziet van het burgerschapsonderwijs. Het beeld van een andere directeur, waar op school een klassiek model met alleen GVO draait, is dat burgerschap heel breed is en GVO smal. Volgens haar gaat burgerschap over samenleven, en is "samen uit de bijbel lezen en een knutsel maken" niet echt burgerschap. Ook de leerkracht van school F ziet overlap tussen burgerschap en vormingsonderwijs, namelijk dat het beide gaat over "wie ben ik, wat vind ik belangrijk en hoe verhoudt het tot kinderen om mij heen".

5.2.7. Functioneren van CvV en de samenwerking tussen CvV en scholen

De directeuren die zijn gesproken, onderhouden contact met het CvV voornamelijk over de aanmeldingen van leerlingen, het aanvragen van specifieke vakleerkrachten en de groeps grootte. Dit verloopt voornamelijk via de mail. Daarnaast is er regelmatig contact met regiocoördinatoren, die verantwoordelijk zijn voor het opstellen van roosters en de indeling van de verschillende stromingen. De directeuren hebben meestal geen direct contact met de levensbeschouwelijke organisaties die de vakleerkrachten leveren. Groepsleerkrachten hebben met name veel contact met vakleerkrachten, maar de mate van dit contact verschilt; sommige vakleerkrachten geven alleen hun les en vertrekken daarna weer. Andere vakleerkrachten zijn echter meer betrokken en vormen echt een onderdeel van het schoolteam.

In de meeste scholen heeft de school invloed op de inhoud van de vormingslessen. Een uitzondering hierop is school E, waar de HVO-leerkracht deels in overleg met de school haar lessen afstemt. Zo wordt zij bijvoorbeeld betrokken bij de aanpak van pestgedrag in bepaalde klassen.

De directeurs van school C en school D merken op dat de organisatie sinds de oprichting van het CvV professioneler is geworden. Ze benoemen dat de website duidelijk en toegankelijk is en dat informatie gemakkelijk te vinden is. Eén van de directeurs waardeert ook dat er nu meer overleg plaatsvindt en dat het positief is dat er subsidies beschikbaar zijn voor het CvV.

5.2.8. Toekomstbeeld

De directeur van school A is geïnteresseerd in het carrouselmodel en gaat uitvragen bij de overkoepelende scholenstichting of zij op de hoogte zijn van de mogelijkheid voor deze vorm. Ook school B geeft aan afhankelijk te zijn van de overkoepelende scholenstichting. Beide scholen laten weten dat het al dan niet geven van vormingsonderwijs aan leerlingen bij de ouders niet erg leeft. Het carrouselmodel zou een oplossing bieden voor de wens van de school naar een breder aanbod volgens de leerkrachten van school D. Een ander toekomstbeeld van school D is dat het CvV de scholen van informatie voorziet die de groepsleerkrachten vervolgens in hun eigen klassen kunnen delen. Tot slot hoopt een leerkracht op school B dat de levensbeschouwelijke lessen kunnen bijdragen aan het tegengaan van het 'zwart-wit' denken die deze participant bij veel jonge kinderen die een geloofsovertuiging aanhangen ziet:

"Wat mij opvalt is, dat heeft misschien weinig met levo te maken, ik vind dat op zulke jonge leeftijd, ook in groep 3, dat sommige gedachten van sommige kinderen al heel erg zwart-wit zijn. (...) Als er een ander geloof wordt besproken is het al snel 'kan niet, of is niet waar'. Dat vind ik lastig aan dit. Ik vind het belangrijk dat het er is, maar het verbaast mij hoe zwart-wit kinderen denken soms."

■ Leerkracht, carrouselmodel met vijf stromingen

5.3. Deelconclusie

Deze deelconclusie reflecteert op de enquête en focusgroepen vanuit het perspectief van openbare basisscholen. Over het algemeen zijn scholen positief over het CvV en het vormingsonderwijs, maar de meningen van onderwijsprofessionals en hun percepties van de leereffecten variëren sterk afhankelijk van factoren zoals de inhoud van de lessen, de levensbeschouwelijke stroming, de vorm van het onderwijs, de kwaliteit en continuïteit van de vakleerkrachten, de tijdsduur en hoe de onderwijsprofessionals leereffecten interpreteren.

Scholen waarderen de inzet van de subsidie voor het vormingsonderwijs als effectief. Ze geven aan dat het contact, de communicatie en de samenwerking met het CvV goed verloopt en dat het CvV als parapluorganisatie goed functioneert. Ook het contact met levensbeschouwelijke organisaties wordt als positief ervaren en er worden soms afspraken gemaakt om de vorm en didactiek van de lessen beter af te stemmen. Veel participanten benadrukken daarnaast het belang van de subsidie voor het vormingsonderwijs, omdat scholen vaak zelf niet over de middelen beschikken om deze lessen aan te bieden. Ook blijkt dat scholen opmerken dat sinds de oprichting van het CvV de organisatie professioneler is geworden, met verbeterde communicatie en een toegankelijke website.

Scholen die zicht hebben op de inhoud van de lessen zijn over het algemeen tevreden met de kwaliteit van het onderwijs en de vakleerkrachten. Zij beamen dat het vormingsonderwijs in zekere mate de kwaliteit van het onderwijs verbetert. Dit wordt bevestigd door leerkrachten die positieve effecten, van zowel het klassieke model als het carrouselmodel, zien bij leerlingen op het gebied van persoonlijke ontwikkeling, sociaal gedrag en een open sfeer binnen de school. Er is echter ook kritiek op de inconsistentie en kwaliteit van vakleerkrachten en meerdere onderwijsprofessionals geven aan hierdoor meer behoefte te hebben aan verbeterde stabiliteit en consistentie in het aanbod.

Uit de focusgroepen blijkt verder dat in de meeste gevallen de school geen inbreng heeft in de inhoud van de vormingslessen. In een van de scholen gebeurt dit wel, wat als heel waardevol wordt gezien door de groepsleerkrachten. Daar wordt de vakleerkracht HVO bijvoorbeeld betrokken bij de aanpak van pestgedrag in bepaalde klassen.

Hoewel scholen aangeven dat het vormingsonderwijs aansluit op de wensen van ouders, blijkt uit de focusgroepen dat dit aanbod niet altijd in overleg met ouders wordt afgestemd. Dit is opvallend, aangezien dit een wettelijke verplichting is. Hoewel scholen in de enquête grotendeels aangeven dat het vormingsonderwijs voldoet aan de wensen en behoeften van ouders, informeren scholen ouders in de praktijk vaak wisselend over het aanbod en wordt er niet altijd afgestemd op de wensen van ouders. Dit blijkt uit de open antwoorden van de enquête en uit de focusgroepen. Bij vijf van de zes gesproken scholen wordt tijdens kennismakingsgesprekken aangegeven dat er vormingsonderwijs beschikbaar is, maar vaak zonder te benadrukken dat dit op verzoek van ouders gebeurt. In de praktijk komt het soms voor dat scholen slechts een beperkt aantal opties voor vormingsonderwijs aanbieden, meestal de vormen die al op school aanwezig zijn. Dit bevestigt het beeld vanuit de levensbeschouwelijke organisaties dat ouders soms niet of onvolledig worden geïnformeerd door scholen.

Over het algemeen zijn de bevraagde scholen van mening dat vormingsonderwijs bijdraagt aan de socialisatie, kwalificatie en persoonsvorming van leerlingen, hoewel onderwijsprofessionals het vaak lastig vinden om specifieke leereffecten te benoemen, omdat zij niet altijd bij de lessen aanwezig zijn. Vooral het carrousel-model wordt gezien als waardevol door onderwijsprofessionals, omdat het leerlingen volgens hen inzicht geeft in verschillende levensbeschouwingen en begrip voor elkaar bevordert. Sommige onderwijsprofessionals prijzen de bijdrage van vormingslessen aan het empathisch vermogen van leerlingen, terwijl anderen minder opbrengsten zien en vinden dat de lessen soms oppervlakkig blijven.

Tevens blijkt dat onderwijsprofessionals verschillende opvattingen hebben over vormingsonderwijs vanuit verschillende levensbeschouwingen. Sommige professionals merken bijvoorbeeld op dat kinderen al op jonge leeftijd sterke overtuigingen kunnen ontwikkelen. Daarbij wordt specifiek verwezen naar islamitische leerlingen. Deze leerlingen zouden elkaar aanspreken op wat volgens hen goed of fout is en zouden minder openstaan voor andere overtuigingen. Dit leidt tot de perceptie dat islamitisch vormingsonderwijs soms anders wordt beoordeeld door scholen ten opzichte van andere stromingen.

Verder komt naar voren dat de lessen vormingsonderwijs in enige mate lijken bij te dragen aan een positief schoolklimaat en leerervaringen. Zo wordt genoemd dat het vormingsonderwijs een open sfeer op school bevordert. Scholen zien het vormingsonderwijs dan ook als een waardevolle aanvulling op het reguliere curriculum en bevelen het vaak aan bij andere scholen. Onderwijsprofessionals benadrukken dat deze lessen een diepere, persoonlijke inkijk geven in verschillende levensbeschouwingen, iets wat groepsleerkrachten niet voor elke stroming kunnen bieden.

Vormingsonderwijs wordt door scholen vooral gezien als een middel om doelen zoals persoonlijke ontwikkeling, normen en waarden en kennis over anderen te bevorderen. In sommige gevallen wordt het zelfs gezien als een manier om polarisatie tegen te gaan. Hoewel deze doelen belangrijk zijn, blijft het primaire doel dat het vormingsonderwijs op aanvraag van ouders wordt gerealiseerd. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat niet alle scholen dit nastreven, ondanks de wettelijke verplichting om dit als school te faciliteren.

6 Conclusie

In dit rapport hebben we de resultaten weergegeven van het evaluatieonderzoek naar het vormingsonderwijs in Nederland, met speciale aandacht voor de subsidierelatie tussen het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en het Centrum voor Vormingsonderwijs (CvV). We hebben verschillende methoden gebruikt om een breed beeld te krijgen van (A) de doelmatigheid van de inzet van de subsidie; (B) de evaluatie van het functioneren van het CvV als dienstencentrum/koepelorganisatie met de inzet van de subsidie; en (C) de ervaringen en aanbevelingen van leraren, vakleerkrachten en schoolleiders.

Door middel van bureauonderzoek is met name gekeken naar de doelmatigheid van de subsidie en het functioneren van het CvV. Middels enquêtes en focusgroepen zijn inzichten verzameld met betrekking tot de ervaringen en aanbevelingen van schoolleiders, leraren en vertegenwoordigers van levensbeschouwelijke organisaties. In het initiële onderzoeksplan was het ook de bedoeling om ouders mee te nemen in het onderzoek, maar dat is uiteindelijk niet gelukt, waardoor hun inbreng binnen deze opdracht niet is meegenomen. Voor een uitgebreidere toelichting hierop, verwijzen we naar het methoden-hoofdstuk. De resultaten van deze diverse onderzoeksmethoden zijn zorgvuldig geanalyseerd en geïntegreerd om een volledig beeld te geven hoe het vormingsonderwijs wordt ervaren en welke verbeterpunten er zijn. In de conclusie van dit rapport worden de belangrijkste bevindingen samengevat en worden aanbevelingen gedaan voor de toekomst van het vormingsonderwijs en de bijbehorende subsidieregeling.

6.1. Doelmatigheid van de subsidie

Hoge toewijzingsgraad wijst op doelmatige inzet subsidie

De subsidie aan het CvV is bedoeld om godsdienstig of levensbeschouwelijk vormingsonderwijs op openbare basisscholen te faciliteren, voor maximaal 40 uur per schooljaar. Uit het bureauonderzoek blijkt dat 95,8% van de aanvragen voor vormingsonderwijs in het schooljaar 2023-2024 is gehonoreerd. Deze hoge toewijzingsgraad wijst op een relatief hoge mate van doelmatigheid van de subsidie. De aanvragen die niet zijn gehonoreerd, worden vaak gehinderd door praktische obstakels zoals een tekort aan vakleerkrachten of logistieke uitdagingen, en niet door de inzet van de subsidie zelf. Het feit dat er ongeveer 4.000 lesgroepen zijn gerealiseerd, onderstreept de doelmatigheid van de inzet van de subsidie.

Bijdrage aan professionele ontwikkeling vormingsonderwijs

Scholen en onderwijsprofessionals geven tevens aan dat de subsidie bijdraagt aan het professionele karakter van het vormingsonderwijs en zij waarderen de rol van het CvV in dit proces. De subsidie ondersteunt de professionele ontwikkeling van vakleerkrachten door de inzet van regiobegeleiders. Deze regiobegeleiders spelen een cruciale rol in het bevorderen van de kwaliteit van het onderwijs en het adresseren van specifieke onderwijsbehoeften. Dit aspect van de subsidie wordt door levensbeschouwelijke organisaties als zeer doelmatig en effectief beoordeeld.

Subsidie is essentieel voor het kunnen aanbieden van vormingsonderwijs

Scholen geven verder aan dat hun contact met het CvV over het algemeen soepel verloopt, met een focus op de praktische organisatie van vormingsonderwijs, zoals leerling aanmeldingen en groepsgrootte. Dit goede contact wordt als essentieel gezien voor het succesvol kunnen aanbieden van vormingsonderwijs. Scholen benadrukken het belang van de subsidie om dit type onderwijs te kunnen blijven aanbieden en waarderen de structurele ondersteuning die zij ontvangen.

Vormingsonderwijs draagt bij aan brede doelen van persoonsvorming en maatschappelijke betrokkenheid

Verder komt naar voren dat vakleerkrachten de subsidie zien als een belangrijke bijdrage aan de bredere doelen van persoonsvorming en maatschappelijke betrokkenheid bij leerlingen. Deze bevindingen worden ondersteund door eerder onderzoek, waaruit blijkt dat vormingsonderwijs een positieve invloed lijkt te hebben op de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen, met name op het gebied van zelfvertrouwen, solidariteit en begrip voor anderen. Hoewel in ons onderzoek geen directe input van ouders en leerlingen is verzameld, tonen secundaire bronnen die zijn opgehaald in het bureauonderzoek aan dat ouders over het algemeen tevreden zijn met de vormingslessen, ondanks dat zij vaak beperkt geïnformeerd worden door scholen over het beschikbare aanbod. Uit deze secundaire bronnen blijkt ook dat leerlingen de lessen als leerzaam ervaren en vinden dat vormingsonderwijs bijdraagt aan hun persoonlijke groei en verbreding van hun wereldbeeld. Daarnaast biedt het vormingsonderwijs een concrete plek voor religie en levensbeschouwing in de ontwikkeling van hun identiteit.

Doelmatigheid wordt beperkt door zwakke informatiepositie van ouders

Bij de eerder benoemde doelmatigheid van de inzet van de subsidie is wel een belangrijke kanttekening te maken. De doelmatigheid wordt namelijk beperkt door de relatief zwakke informatiepositie van de ouders en het feit dat het aanbod op een deel van de scholen niet altijd lijkt aan te sluiten op onder de ouders geïdentificeerde behoeften. Dit geldt zeker voor de gevallen waarbij scholen zelfstandig zonder samenspraak met de ouders besluiten welk aanbod beschikbaar wordt gesteld. Ook in dit onderzoek komt naar voren dat een groot deel van de gesproken scholen (43,8%) aangeeft dat ze ouders niet betrekken bij het samenstellen van het aanbod van het vormingsonderwijs. Op basis van de wet hangt de doelmatigheid samen met de mate waarin het aanbod aansluit op de behoefte van ouders en niet in de eerste plaats op de behoefte van scholen. Hierbij merken we op dat niet alle scholen goed op de hoogte lijken te zijn van de voorwaarden en regelgeving rondom het vormingsonderwijs en het betrekken van ouders.

Vertegenwoordigers benadrukken tevens dat gebrekkige of niet-inclusieve informatie, vooral wanneer taalbarrières een rol spelen, de informatiepositie van minder geletterde ouders of ouders die de Nederlandse taal minder beheersen verder verzwakt. Deze bevindingen vormen een probleem, omdat de wet juist de behoeften van ouders centraal stelt.

Aanbevelingen

Met de huidige subsidie-inzet lijken de primaire doelstellingen grotendeels te worden behaald, maar zijn er ook nog belangrijke kansen voor verbeteringen. We doen de volgende aanbevelingen:

- Verbeter de informatievoorziening aan ouders: scholen kunnen meer proactief zijn in het informeren van ouders over de voordelen en alle mogelijkheden van vormingsonderwijs, wellicht ondersteund door standaard communicatiematerialen vanuit het CvV. Zorg tevens voor heldere en toegankelijke informatie over vormingsonderwijs, met gebruik van visueel materiaal zoals infographics en video's, om zo een brede groep ouders te betrekken.
- Zet sterker in op het aantrekken van vakleerkrachten: verhoog de aantrekkingskracht van het vak. Hierdoor kan het tekort aan vakleerkrachten worden verminderd en wordt het vak aantrekkelijker voor potentiële kandidaten.
- Onderzoek de mogelijkheden voor het gebruik van innovatieve leermethoden: het uitbreiden van de financiële mogelijkheden voor digitale hulpmiddelen en moderne didactische methoden zou het onderwijs mogelijk aantrekkelijker en effectiever kunnen maken, voor zowel de scholen als voor leerlingen.
- Versterk transparantie en betrokkenheid: om het draagvlak te vergroten, is het voor het CvV belangrijk om open te communiceren over de inzet van de subsidie. Dit kan bijvoorbeeld door regelmatige rapportages en feedbackmomenten te organiseren met betrokken scholen en organisaties.

6.2. Functioneren van het CvV

CvV vervult centrale rol in het vormingsonderwijs

Het CvV speelt een cruciale rol als parapluorganisatie in het faciliteren en ondersteunen van het vormingsonderwijs op openbare basisscholen. Het CvV fungeert als dienstencentrum en koepelorganisatie voor de zeven levensbeschouwelijke instanties die dit onderwijs aanbieden. Het takenpakket van het CvV is breed en omvat administratieve ondersteuning, kwaliteitsborging van het onderwijs en de professionele ontwikkeling van vakleerkrachten. Daarnaast behartigt het CvV de belangen van de levensbeschouwelijke organisaties en heeft het samenwerkingsconvenanten gesloten met diverse organisaties binnen het openbaar onderwijs. Deze samenwerkingen hebben bijgedragen aan een breder draagvlak voor het vormingsonderwijs en het CvV speelt een belangrijke rol in het stroomlijnen van de aanvragen voor vormingslessen vanuit ouders.

Levensbeschouwelijke organisaties en scholen zien meerwaarde CvV

De evaluatie toont verder dat levensbeschouwelijke organisaties het functioneren van het CvV als doelmatig en effectief beoordelen. Ze waarderen vooral de duidelijke scheiding van verantwoordelijkheden en de manier waarop het CvV de verschillende denominaties ondersteunt. Het CvV draagt bij aan de professionalisering van het vormingsonderwijs door consensus te bevorderen tussen de diverse levensbeschouwelijke stromingen. Dit bevordert niet alleen de onderlinge samenwerking maar versterkt ook de kwaliteit en consistentie van het onderwijsaanbod.

Scholen die zijn gesproken voor dit onderzoek zijn over het algemeen positief over het CvV en het vormingsonderwijs. Ze geven aan dat de communicatie en samenwerking met het CvV soepel verlopen en dat het CvV als parapluorganisatie bijdraagt aan de professionalisering van het vormingsonderwijs. Het CvV biedt ondersteuning bij praktische zaken, zoals de aanmeldingen van leerlingen, het bepalen van de gewenste denominaties en de organisatie van lesgroepen.

Deze ondersteuning wordt als essentieel gezien voor het succesvol realiseren van vormingsonderwijs op scholen. Sinds de oprichting van het CvV ervaren scholen dat de organisatie van vormingsonderwijs professioneler en meer gestructureerd is geworden.

Omvang financiële middelen levert beperkingen op

Echter, de levensbeschouwelijke organisaties signaleren ook knelpunten, zoals de ontoereikendheid van de subsidie in bijvoorbeeld het aantrekken en behouden van vakleerkrachten. Dit gebrek aan financiële middelen beperkt ook de mogelijkheid om ouders adequaat te informeren over hun recht op vormingsonderwijs en om het aanbod op hun behoefte af te stemmen. Ook belemmert het innovatie en aanpassing aan nieuwe onderwijsontwikkelingen. Dit wordt door de sector ervaren als een vorm van onderwaardering.

Aanbevelingen

- Scherp communicatie en verwachtingen aan: het is belangrijk dat het CvV duidelijk communiceert over de rolverdeling en de mate van invloed die scholen kunnen hebben op het vormingsonderwijs om zo de verschillende behoeften beter te adresseren.
- Verbeter de informatievoorziening aan ouders: het CvV zou extra middelen kunnen inzetten om ouders beter te informeren over de mogelijkheden en voordelen van vormingsonderwijs, mogelijk door standaard communicatiematerialen te ontwikkelen die scholen kunnen gebruiken.
- Ondersteun bij werving en behoud van vakleerkrachten: het CvV zou samen met de levensbeschouwelijke organisaties kunnen werken aan strategieën om het tekort aan vakleerkrachten aan te pakken, zoals betere arbeidsvoorwaarden en gerichte wervingscampagnes.

6.3. Ervaringen met het vormingsonderwijs

Positieve ervaringen van vakleerkrachten

Vakleerkrachten die de vormingslessen verzorgen ervaren over het algemeen veel voldoening in hun werk en zien de impact van hun lessen op leerlingen. Vakleerkrachten genieten veel vrijheid om hun lessen naar eigen inzicht vorm te geven, maar binnen verschillende denominaties bestaat variatie: sommige scholen hanteren een vast curriculum, terwijl anderen meer ruimte bieden voor een ervaringsgerichte benadering. Daarnaast voelen vakleerkrachten zich vaak welkom op scholen en worden ze erkend als experts op hun vakgebied.

Uitdagingen en ongemak bij sommige scholen

Naast de positieve ervaringen zien we ook dat er sprake lijkt van ongemak met vormingsonderwijs bij sommige scholen en dat de ontvangst van vakleerkrachten soms minder positief is. Dit ongemak is met name zichtbaar in situaties waarbij een groot deel van de leerlingenpopulatie tot een specifieke godsdienst behoort. Scholen vrezen dan dat het aanbieden van vormingsonderwijs, waarbij bijna de hele klas les krijgt over hetzelfde geloof, het doel van diversiteit en wederzijds begrip voorbij kan schieten en juist kan leiden tot polariserende effecten. Hoewel deze zorgen kunnen spelen bij diverse levensbeschouwingen, lijkt dit gevoel van ongemak en terughoudendheid van scholen vooral naar voren te komen bij scholen met een grote groep islamitische leerlingen. Deze scholen ervaren een worsteling tussen hun verplichting om vormingsonderwijs te bieden wanneer ouders hierom vragen. Tevens maken ze zich zorgen over de harmonie binnen de school. Als gevolg van deze terughoudendheid zien we dat sommige scholen minder informatie lijken te verstrekken aan ouders over de mogelijkheden voor vormingsonderwijs. Ook lijkt er door het ongemak bij sommige scholen een voorkeur te ontstaan voor het carrouselmodel of voor het eenzijdig aanbod die door de school zelf wordt bepaald.

Betrokkenheid van scholen bij het vormingsonderwijs

Sommige scholen die we in het kader van dit onderzoek hebben gesproken, geven aan dat zij graag betrokken willen zijn bij de afstemming rondom het vormingsonderwijs omdat ze dit waardevol vinden. Daarnaast komt naar voren dat sommige scholen ook betrokken willen zijn bij de inhoud en de keuze van stromingen binnen de vormingslessen. Vanuit een onderwijsbril is deze wens voor meer betrokkenheid begrijpelijk, echter is het van belang te onderstrepen dat de denominaties die het vormingsonderwijs verzorgen dit vanuit hun onafhankelijke positie doen. De wet verleent ouders immers het recht om te kiezen voor de vorm van vormingsonderwijs. Directe betrokkenheid en zeker inspraak van scholen bij de keuze voor vormingsonderwijs, en invloed op de inhoud van de lessen, kan hier inbreuk op doen. Ook kan het de onafhankelijke positie van de levensbeschouwelijke organisaties aantasten, die een centrale rol hebben in de vormgeving van het vormingsonderwijs.

Waardering vanuit scholen voor de bijdrage van het vormingsonderwijs

Scholen waarderen doorgaans de kwaliteit van de aangeboden lessen en de inzet van vakleerkrachten. Dit wordt ondersteund door positieve ervaringen van leerkrachten die aangeven dat de lessen bijdragen aan persoonlijke ontwikkeling, sociaal gedrag en een open sfeer binnen de school. Volgens scholen voldoet het vormingsonderwijs meestal ook aan de behoeften en wensen van de ouders.

Onderwijsprofessionals vinden dat deze lessen tevens een goede aanvulling vormen op het reguliere onderwijs omdat iemand die een specifieke levensbeschouwing aanhangt hier persoonlijk over kan vertellen, wat diepgang biedt die groepsleerkrachten niet altijd kunnen leveren. Tot slot, geven de scholen aan dat het vormingsonderwijs in zekere mate een waardevolle aanvulling is op het reguliere onderwijscurriculum. De meeste scholen bevelen het vormingsonderwijs dan ook aan aan andere scholen.

Aandacht voor de consistentie en kwaliteit van de vormingslessen

Echter, er is ook kritiek vanuit sommige scholen op de consistentie en kwaliteit van de vormingslessen. Groepsleerkrachten en directeuren die we hebben gesproken vinden niet alle vakleerkrachten even goed, waarbij deze mening vaak lijkt af te hangen van de vorm van het vormingsonderwijs en de levensbeschouwelijke stromingen die worden onderwezen. Belangrijk hierbij is op te merken dat alle vakleerkrachten die vormingsonderwijs geven, lesbevoegd of bekwaam verklaard zijn in het kader van de Wet Beroepen in het Onderwijs. Gesproken onderwijsprofessionals geven aan behoefte te hebben aan meer stabiliteit en consistentie in het aanbod van vormingsonderwijs. Deze behoefte wordt vooral ingegeven door ervaringen met uitval van vakleerkrachten en andere organisatorische uitdagingen waardoor een wisseling van vakleerkrachten optreden.

Aanbeveling

- Reflecteer op de eigen benadering van vormingsonderwijs: scholen zouden er baat bij hebben om hun eigen benadering van vormingsonderwijs te evalueren en eventuele vooroordelen te identificeren om een inclusiever aanbod te waarborgen.

6.4. Impact van het vormingsonderwijs op kinderen en de bredere samenleving

Volgens de vakleerkrachten hebben kinderen die deelnemen aan het vormingsonderwijs meer kennis van levensbeschouwingen en kunnen gemakkelijker verbanden leggen tussen belangrijke thema's. Ze leren ook dat hun ervaringen er mogen zijn. Deze leerlingen zouden meer zelfvertrouwen en openheid naar anderen toe hebben. Ze leren dat twijfelen en van mening veranderen normaal en waardevol is, wat belangrijk is gezien de druk die kinderen tegenwoordig ervaren. Vormingsonderwijs heeft volgens vakleerkrachten verder een belangrijke maatschappelijke waarde, omdat het kinderen stimuleert tot verwondering, nieuwsgierigheid en openheid naar de wereld. Het helpt bij het ontwikkelen van empathie en het op een gezonde manier uiten van emoties. Daarnaast biedt het kinderen een taal en inzicht in complexe levenskwesaties, wat hen helpt om later in het leven beter om te gaan met moeilijke situaties. Door respectvolle communicatie te bevorderen, waarbij kinderen leren vragen te stellen, interesse te tonen en hun oordeel uit te stellen, draagt vormingsonderwijs bij aan een positief effect op de samenleving als geheel.

Leerkrachten uit het basisonderwijs vinden de impact op kinderen lastig te meten, tegelijkertijd zien ze de opgedane kennis van hun leerlingen via het vormingsonderwijs als basis voor de eigen identiteit en begrip voor anderen. Vooral het carrouselmodel zou het begrip voor verschillende levensbeschouwingen bevorderen. Daarnaast dragen vormingslessen volgens de respondenten bij aan persoonlijke ontwikkeling en de ontwikkeling van normen en waarden. Sommige onderwijsprofessionals prijzen de bijdrage van deze lessen aan een open schoolklimaat en het empathisch vermogen van leerlingen. Een klein aantal onderwijsprofessionals vindt de opbrengsten juist beperkt. Hoewel leerkrachten de impact van het vormingsonderwijs met name beoordelen tegen de achtergrond van persoonlijke ontwikkeling, besef van normen en waarden, en bevordering van kennis over anderen, ziet een enkeling het ook als een manier om polarisatie in de maatschappij tegen te gaan door al vroeg jongeren bewust te maken van de verscheidenheid in onze samenleving.

6.5. Klassiek model versus carrousel model

Opkomst van alternatieve vormen van vormingsonderwijs

We zien dat in de praktijk, naast het klassieke model, het carrouselmodel en andere samenwerkingsvormen in opkomst zijn binnen het vormingsonderwijs. Deze omvatten diverse types zoals thematische als niet-thematische blokken en dialoogcarrousel. Er zijn ook varianten waarin andere vakken zijn geïntegreerd of waarbij groepsleerkrachten dezelfde thema's in de klas behandelen volgens een speciaal ontwikkeld lesprogramma. Samenwerkingsvormen, inclusief carrouselvormen, beslaan naar schatting 10% van het totale aanbod binnen het vormingsonderwijs en vergen meer afstemming en planning.

Elk model heeft zijn eigen meerwaarde

Het klassieke model biedt meer ruimte voor individuele aandacht en diepgang, en bevordert relatie- en identiteitsvorming. Sommige scholen zien het klassieke model als segregatie bevorderend, omdat een groepje kinderen uit de klas wordt gehaald voor aparte lessen. Het carrouselmodel bevordert volgens deze scholen daarentegen begrip voor verschillende zienswijzen en versterkt respect, openheid en verbinding. Deze zienswijze doet echter de bijdrage die het klassieke model kan hebben op de positieve identiteitsontwikkeling van individuele leerlingen tekort. In de context van het openbaar onderwijs, toenemende polarisatie in de samenleving en de behoefte om elkaar beter te leren kennen is de toenemende interesse in een carrouselmodel wellicht een natuurlijk ontwikkeling. De kracht van beide modellen dient echter te worden bekeken vanuit hun meerwaarde voor de verschillende ontwikkeldoelen van kinderen. Het klassieke model focust meer op persoonlijke identiteitsvorming, terwijl het carrouselmodel meer inzet op omgaan met verschillen en solidariteit. Beide vormen hebben intrinsieke waarde.

Keuze voor modellen van vormingsonderwijs

Het vormingsonderwijsaanbod op scholen ontstaat in de praktijk via verschillende processen: zowel vanuit aanvragen van ouders, via inventarisatie onder ouders als vanuit de wens van een basisschool of een scholenkoepel. Conform de wet dient bij een aanvraag vanuit de ouders van minimaal zeven kinderen voor een specifieke vorm van vormingsonderwijs een vakleerkracht worden toegewezen. In de praktijk zien we echter ook dat sommige scholen of scholenkoepels het initiatief geheel naar zichzelf toetrekken en zelf beslissen over het type vormingsonderwijs, soms ook zonder inspraak van ouders of de medezeggenschapsraad.

De opkomst van het carrouselmodel en andere samenwerkingsvormen is een interessante ontwikkeling die aansluit bij behoeften van scholen en levensbeschouwelijke organisaties. Deze vormen hebben een eigen meerwaarde die vooral betrekking heeft op het omgaan met verschillen en solidariteit. Tegelijkertijd zien we ook een bestaande behoefte naar klassiek vormingsonderwijs per denominatie, wat ook zijn eigen meerwaarde heeft. Van belang is scherp te houden dat de wet de behoefte van ouders centraal stelt. De opkomst van andere vormen van vormingsonderwijs mag dan ook geen afbreuk doen aan het recht van ouders om zelf de vorm van vormingsonderwijs voor hun kinderen te kiezen. Beide vormen hebben intrinsieke waarde. Alleen door de verschillende toegevoegde waarden van de beide vormen te erkennen kan het gesprek over de beide vormen en invulling van het vormingsonderwijs volwaardig worden gevoerd.

Het is van belang om de ontwikkelingen op dit gebied goed te monitoren en ervoor te zorgen dat de behoeften van ouders, zoals wettelijk vereist, worden gerespecteerd. Het is daarbij belangrijk om de kracht van beide modellen te erkennen en te begrijpen hoe ze bijdragen aan verschillende ontwikkeldoelen van kinderen. Tenslotte zien we op basis van dit onderzoek geen reden om op een school alleen maar een keuze te kunnen maken voor een van de modellen. Het is aannemelijk om er vanuit te gaan dat er voor alle vormen een behoefte onder de ouders bestaat. In het nadenken over de toekomstige invulling van het vormingsonderwijs zou dan ook gekeken moeten worden naar hoe met de verschillende modellen naast elkaar kan worden voldaan aan de behoefte en rechten van ouders zoals vastgelegd in de wet.

Aanbevelingen

- Versterk de (informatie)positie van ouders en ga uit van de behoefte en keuzerecht van ouders aangaande vormingsonderwijs voor hun kinderen.
- Houd als ministerie van OCW de ontwikkeling goed in de gaten: monitor de implementatie en effecten van zowel het carrousel- als het klassiek model om de impact en effectiviteit ervan te evalueren.
- Onderzoek de behoeften van ouders: voer regelmatig onderzoek uit naar de wensen en verwachtingen van ouders om ervoor te zorgen dat het onderwijs aansluit bij hun behoeften en de wettelijke vereisten respecteert.

6.6. Afsluitend

Het onderhavige onderzoek benadrukt de doelmatigheid en waarde van de subsidie voor vormingsonderwijs, maar ook de uitdagingen en kansen voor verbetering in communicatie, financiering en organisatie. Het CvV speelt een cruciale rol in het faciliteren en ondersteunen van vormingsonderwijs. Tegelijkertijd kijken betrokkenen met gemengde gevoelens naar de toekomst van vormingsonderwijs. De groeiende behoefte aan zingeving en verbinding staat tegenover politieke onzekerheid en financiële bezuinigingen. Ondanks uitdagingen, zoals het lerarentekort, is er voldoende vraag en potentieel voor groei. Een belangrijke beperking van het huidige onderzoek is dat we het perspectief van ouders helaas niet hebben kunnen meenemen vanwege de regels rondom gegevensverwerking en privacy. Dit is een gemis, gezien vormingsonderwijs juist sterk verbonden is met het keuzerecht van ouders. Juist de bevinding uit dit onderzoek dat de (informatie)positie van ouders zwak is bij vormingsonderwijs, onderstreept het belang van hun betrokkenheid. Het verbeteren van de communicatie en informatievoorziening aan ouders moet een prioriteit zijn, zodat hun keuzerecht daadwerkelijk wordt gewaarborgd. Om een completer beeld te krijgen van de effectiviteit en waardering van vormingsonderwijs, is het essentieel om in toekomstig onderzoek ook de ervaringen en meningen van ouders én leerlingen zelf te betrekken. Dit zal niet alleen bijdragen aan een betere afstemming van het onderwijsaanbod op de behoeften van leerlingen, maar ook aan een grotere betrokkenheid en tevredenheid van ouders.

Bijlagen

Bijlage 1. Topiclijsten interviews

Gesprekken met het CvV

Historische context (globaal)

- Zou je iets meer achtergrondinformatie willen geven over het ontstaan van het dienstencentrum en hoe dat is overgegaan naar het CvV?
- Waar kwam het idee van een onafhankelijke bestuurder vandaan?
- Hoe is de subsidierelatie met OCW en CvV ontstaan?

Doelmatigheid van de subsidie

Kernvraag 1: Wat zijn de beleidsmatige en operationele doelen en wat zijn volgens jullie, de beoogde doelen van de subsidie van OCW aan het CvV?

- Is er een onderscheid te maken tussen hoofd- en subdoelen van de subsidierelatie?
- Wanneer is volgens jullie voldaan aan de doelstellingen zoals deze in de wet zijn opgenomen? Onderscheid beleidsmatig en operationeel?
- Hoe draagt het CvV middels de subsidierelatie bij aan de versterking van het onderwijslandschap (bijvoorbeeld bijdrage aan burgerschapsonderwijs)?
- Hoe draagt het CvV middels de subsidierelatie bij aan de versterking van de ontwikkeling van leerlingen (op het gebied van kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming)?
- Hoe draagt het CvV middels de subsidierelatie bij aan de versterking van de maatschappij als geheel?

- Heeft het vormingsonderwijs zoals dat nu wordt vormgegeven impact op gelijke onderwijskansen?
- Op welke manieren werkt het CvV samen met het ministerie om ervoor te zorgen dat de gestelde doelen worden behaald?
- Hoe ervaren jullie als CvV de subsidierelatie met OCW?
- Wat zijn enkele (recente) successen of mijlpijlen die zijn bereikt dankzij de subsidie die is verstrekt aan het CvV?

Kernvraag 2: Welke aannames over verwachte impact zijn er ten aanzien van de doorwerking van de subsidies?

- Waarom denken jullie dat de manier waarop het CvV nu te werk gaat zal leiden/leidt tot het bepalen van de gestelde doelen van de subsidie?
- Hoe worden de resultaten en impact van de inhoudelijke werkzaamheden van het CvV gemeten en geëvalueerd?
- Worden er bepaalde indicatoren gebruikt om de effecten van de subsidie te meten en te monitoren? Zo ja, welke zijn dat?

Functioneren van het CvV

- Wat zijn de belangrijkste inhoudelijke werkzaamheden van het CvV?
- Hoeveel aanvragen voor het vormingsonderwijs krijgen jullie er binnen een jaar vanuit ouders via scholen?
- We hebben van jullie het overzicht van de toegekende en gekoppelde cijfers ontvangen, maar wat gebeurt er daarvoor met het aanvraagproces?
 - Heeft CvV aanvragen gekregen waar ze geen aanbod aan konden bieden vanwege gestelde eisen door ouders? En hoeveel?
 - We zagen in het overzicht dat HVO de grootste richting is en JVO het kleinste, kunnen we er dan vanuit gaan dat dit ook overeen komt met de aantallen aanvragen?

- Hoe wordt er binnen het CvV samengewerkt met andere partijen (samenwerking met scholen, met levensbeschouwelijke organisaties en met organisaties in de twee convenanten)?
- Kunnen jullie iets meer vertellen over de verhouding tussen het carroussel-model en het klassiek model als aanbod in het vormingsonderwijs?
 - En krijgt iedereen dan dezelfde mogelijkheid om het vormingsonderwijs aan te vragen?
- Is er bij vakleerkrachten van specifieke levensbeschouwingen een tekort?
 - Worden vacatures voor vakleerkrachten, uitgezet door het CvV, snel vervuld?
- Op welke manier worden de behoeften en wensen van scholen, docenten en ouders meegenomen bij het vormgeven van de inhoudelijke werkzaamheden van het CvV?
- Hoe is de medezeggenschap voor de vakleerkrachten geregeld?

Toekomstoriëntatie

- Wat wenst het CvV in de toekomst om mogelijke samenwerking met het ministerie van OCW te waarborgen? Wat moet hetzelfde blijven? Wat kan beter/wat moet anders?
- Wat verwachten jullie als CvV van de komende vijf jaar en wat kan in die tijd nog verbeteren?

Gesprekken met OCW

Historische context

- Hoe is de subsidierelatie met het CvV ontstaan? Zouden jullie een korte historische context willen geven van de ontwikkelingen met betrekking tot de subsidierelatie?
- Op welke manier sluit de financiering van het CvV aan bij de bredere visie van het ministerie?
- In hoeverre hebben langetermijneffecten een rol gespeeld bij het nemen van beslissingen over de verstrekking van de subsidie?

Doelmatigheid van de subsidie

Kernvraag 1: Wat zijn de beleidsmatige en operationele doelen?

- Wat zijn, vanuit OCW, de beoogde doelen van de subsidie aan het CvV?
- Is er een onderscheid te maken tussen hoofd- en subdoelen van de subsidierelatie?
- Hoe verhouden de beleidsmatige en operationele doelen tot elkaar naar jullie idee en ervaring?
- Hoe draagt het CvV middels de subsidierelatie bij aan de versterking de ontwikkeling van leerlingen?
- Hoe draagt het CvV middels de subsidierelatie bij aan de versterking van het onderwijslandschap?
- Hoe draagt het CvV middels de subsidierelatie bij aan de versterking van de maatschappij als geheel?
- Welke impact ziet het ministerie dat het CvV tot nu toe heeft gemaakt op het bevorderen van vormingsonderwijs?
- Heeft het vormingsonderwijs zoals dat nu wordt vormgegeven impact op gelijke onderwijskansen?
- Op welke manieren werkt het ministerie samen met het CvV om ervoor te zorgen dat de gestelde doelen worden behaald (beleidsmatige ondersteuning, toezicht, netwerk)?
- Wat zijn enkele (recente) successen of mijlpijlen die zijn bereikt dankzij de subsidie die is verstrekt aan het CvV?
- Wat zijn de sterke kanten van het CvV? En wat zijn de minder sterke kanten?

Kernvraag 2: Welke aannames over verwachte impact zijn er ten aanzien van de doorwerking van de subsidies?

- Welke specifieke effecten verwacht het ministerie als gevolg van de verstrekte subsidies (op leerlingniveau, onderwijslandschap en maatschappelijk niveau)?
- Zijn er aannames over hoe de subsidies zullen bijdragen aan het bevorderen van de gestelde doelen?

- Hoe worden de resultaten en impact van de inhoudelijke werkzaamheden van het CvV gemeten en geëvalueerd door het ministerie?
- Worden er bepaalde indicatoren gebruikt om de effecten van de subsidies te meten en te monitoren? Zo ja, welke zijn dat?

Functioneren van het CvV

- Wat zijn de belangrijkste inhoudelijke werkzaamheden van het CvV ten behoeve van het vormingsonderwijs?
- Hoe wordt de subsidie van het ministerie concreet gebruikt om de inhoudelijke werkzaamheden van het CvV te ondersteunen?
- Hoe kijken jullie als subsidieverstrekkers naar de vorm die door het CvV wordt gekozen?
- Hoe wordt er binnen het CvV samengewerkt met andere partijen zoals scholen en levensbeschouwelijke organisaties om de inhoudelijke kwaliteit en relevantie van het vormingsonderwijs te waarborgen?
- Op welke manier worden de behoeften en wensen van scholen, docenten en ouders meegenomen bij het vormgeven van de inhoudelijke werkzaamheden van het CvV?

Toekomstoriëntatie

- Wat wenst het ministerie in de toekomst om mogelijke samenwerking met het CvV te waarborgen?
- Wat moet hetzelfde blijven? Wat kan beter/wat moet anders?
- Hoe zorg je dat de inhoudelijke werkzaamheden blijven aansluiten bij de behoeften en ontwikkelingen van ouders, leerlingen en het onderwijs?

Bijlage 2. Overzicht focusgroepen en participanten scholen

Focusgroepnummer	School	Participantnummer	Functie
1	A	1	Directeur
		2	Leerkracht groep 4-5
		3	Leerkracht groep 6-7-8
	B	4	Leerkracht groep 5
		5	Leerkracht groep 3
		6	Leerkracht groep 8 en plaatsvervangend directeur
2	C	7	Directeur
	D	8	Directeur
		9	Leerkracht groep 7-8
		10	Leerkracht groep 6-7
3	E	11	Leerkracht groep 7
		12	Leerkracht groep 1-2 en groep 3
	F	13	Leerkracht groep 7 en adjunct-directeur
Schriftelijke toevoeging	B	14	Directeur van de scholenkoepel van school B

Bijlage 3. Topiclijsten focusgroepen

Focusgroep directeurenberaad

Kennismaking en rol directeurenberaad

- Naam en functie
- Wat is het directeurenberaad, wat is haar rol binnen het CvV en de organisatie van het vormingsonderwijs?
- Hoe worden voorstellen (van het CvV) binnen het directeurenberaad getoetst aan de praktijk en hoe wordt er draagvlak gecreëerd?
- Hoe wordt goedkeuring verleend aan besluiten van de directeur-bestuurder met betrekking tot de subsidieverdeling?
- Hoe wordt gestreefd naar consensus en draagvlak onder de directeuren voor besluiten over de subsidieverdeling?
- Kunt u beschrijven wat een werkgeverstichting precies inhoudt en welke rol het speelt.
- Indien een lbo geen eigen werkgeverstichting heeft, hoe wordt dit dan ondervangen?
- Kunt u beschrijven hoe het proces van werving en opleiding van vakleerkrachten en regiobegeleiders verloopt?

Functioneren en samenwerking in het algemeen?

- Hoe ervaren jullie het functioneren van het CvV als facilitator van vormingsonderwijs?
- Hoe ervaren jullie de samenwerking? Wat gaat goed in de samenwerking met het CvV?
- Zijn er specifieke uitdagingen bij het samenwerken met het CvV, en zo ja, hoe zijn deze opgelost of kunnen ze worden verbeterd?
- Wanneer sprake is van een eigen werkgeverstichting, welke ondersteuning biedt het CvV?
- Hoe wordt het juridisch werkgeverschap door het CvV voor denominaties zonder eigen werkgeverstichting ervaren?

- Wat gaat hierin goed en wat kan beter?
- Speelt het CvV een rol bij het werven en opleiden van vakleerkrachten/regiobegeleiders? Functioneringsgesprekken?
- Hoe is de takenverdeling: wat doet lbo/denominatieve directeur en wat doet het CvV?

Rol CvV in het stroomlijnen van vraag en aanbod

- Hoe groot is de vraag naar vormingsonderwijs dat wordt aangeboden door jullie specifieke levensbeschouwelijke organisatie? Lukt het om aan die vraag te voldoen? Zo niet, waardoor komt dat?
- Bij tekorten of niet kunnen voldoen aan de behoefte/vraag. Welke rol speelt het CvV hierin om jullie te ondersteunen?

Medezeggenschap

- Hoe is inspraak voor vakleerkrachten en regiobegeleiders binnen het CvV geregeld? Wie draagt hier de verantwoordelijkheid voor? Loopt het faciliteren hiervan via het directeurenberaad, of spelen de lbo's daar zelf een rol in?

Doelmatigheid inzet subsidie en ervaringen met en aanbevelingen voor het vormingsonderwijsaanbod

- Op welke manieren wordt binnen het Directeurenberaad de effectiviteit van de subsidie-inzet besproken en beoordeeld?
- Op welke wijze zijn jullie betrokken bij het bepalen van de inhoud en het type aanbod van het vormingsonderwijs binnen jullie denominatie?
- Hebben jullie zicht op (neven)effecten en leeropbrengsten van jullie aanbod? Zo ja, kort toelichten?
- Wat is jullie perspectief op de diverse vormen van vormingsonderwijs: klassiek versus carrousel?
- Welke ontwikkelingen zien jullie en wat vinden jullie hiervan?
- Wat is goed aan het klassieke model? Wat aan het carrouselmodel? Wat zou beter kunnen in beide vormen?

Toekomstoriëntatie

- Hoe denkt u dat het levensbeschouwelijke of godsdienstig vormingsonderwijs zich zal ontwikkelen in de komende jaren? Bijvoorbeeld met betrekking tot het curriculum en de manier waarop het wordt aangeboden.
- Zijn er specifieke uitdagingen of kansen die u ziet voor vormingsonderwijs in de komende jaren?

Focusgroep met levensbeschouwelijke organisaties (vertegenwoordigers-regiocoördinatoren en vakleerkrachten)

Kennismaking en introductie

- Naam, functie en sinds wanneer actief en in welke regio('s)?
- Is uw organisatie opgericht met als specifiek doel het aanbieden van vormingsonderwijs, of is vormingsonderwijs later geïntegreerd in het aanbod van uw organisatie? Werkt uw organisatie samen met een zendende instantie? Indien ja, kunt u aangeven wie deze zendende instantie is en welke rol zij vervullen binnen uw organisatie met betrekking tot vormingsonderwijs?
- Kunt u ook beschrijven wat de specifieke verantwoordelijkheden en taken met regio coördinatoren/vakleerkrachten zijn met betrekking tot vormingsonderwijs?
- Wat moet een vakleerkrachten kunnen wat jullie betreft?

Ervaringen met en aanbevelingen van vakleerkrachten en regiocoördinatoren voor het vormingsonderwijsaanbod

Algemene indruk

- Kunt u ons vertellen wat uw ervaringen in algemene zin tot nu toe zijn met het geven van vormingsonderwijs?

Informatievoorziening ouders

- Beschouwt uw organisatie het als haar taak om ouders te informeren over de mogelijkheid om te kiezen voor uw levensbeschouwelijk vormingsonderwijs of godsdienstonderwijs? Zo ja, wat zijn de redenen achter deze inspanningen om ouders te informeren? Op welke manieren deelt uw organisatie deze informatie met ouders?
- Deelt u informatie met ouders over de inhoud van de lessen vormingsonderwijs die uw organisatie aanbiedt? Hebben jullie contact met ouders over het lesprogramma? Waarover informeren jullie ouders? En op welke manier?

Totstandkoming van aanbod, invulling en afstemming

- Hoe wordt het aanbod van vormingsonderwijs binnen uw levensbeschouwelijke organisatie bepaald?
- Wat is de verhouding in het aanbod tussen het klassiek vs. carrousel-model?
- In hoeverre hebben vakleerkrachten zeggenschap over de vorm waarin vormingsonderwijs op scholen wordt aangeboden? Hebben zij bijvoorbeeld inspraak bij het bepalen van de lesinhoud en de leermaterialen die worden gebruikt, of volgen zij een vastgesteld curriculum?
- Gaan jullie eventuele samenwerkingsvormen aan met vakken zoals geestelijke stromingen en/of burgerschapsonderwijs? Vinden jullie dit een goede ontwikkeling? Licht toe.

Effecten

- We willen graag begrijpen hoe vormingsonderwijs bijdraagt aan de ontwikkeling van leerlingen vanuit het perspectief van vakleerkrachten/lbo's:
- Wat voor een ontwikkeling maken leerlingen door naar uw ervaring bij het volgen van het vormingsonderwijs?
- Hoe laten leerlingen zien dat ze zich op verschillende gebieden ontwikkelen dankzij vormingsonderwijs? Denk hierbij aan:
- Wat ze weten en kunnen (kennis en vaardigheden)
- Hun sociale interacties en normen (normen en waarden)
- Hun persoonlijke groei en karakterontwikkeling (persoonsvorming)
- Kunt u praktijkvoorbeelden delen?
- Is dit anders bij het klassieke versus carrousel model? Zien jullie verschillen in de ontwikkeling die de leerlingen meemaken?
- Wat is volgens u de maatschappelijke waarde van vormingsonderwijs voor de samenleving? Heeft u zicht op de impact ervan op de samenleving? Zo ja, op welke manier en hoe uit dat zich bij uw leerlingen?

Evaluatie klassiek model versus carrouselmodel

- Wat is goed aan het klassieke model? Wat aan het carrousel model?
- Wat zijn nog elementen binnen het onderwijs wat je zou willen aanpassen in hoe het is geregeld? Zowel klassiek als carrousel.

Functioneren van het CvV en de samenwerking met het CvV

- Hoe ervaren jullie het functioneren van het CvV als facilitator van vormingsonderwijs?
- Hoe ervaren jullie de samenwerking en hoe ziet deze eruit?
- Wat zijn positieve punten van de samenwerking met het CvV?
- Zijn er specifieke uitdagingen waarmee u te maken heeft gehad bij het samenwerken met het CvV, en zo ja, hoe zijn deze opgelost of kunnen ze worden verbeterd?
- Hoe ziet u de toekomstige rol van het CvV in de context van vormingsonderwijs voor uw organisatie?

Rol CvV in het stroomlijnen van vraag en aanbod

- Hoe groot is de vraag naar vormingsonderwijs dat wordt aangeboden door jullie specifieke levensbeschouwelijke organisatie? Lukt het om aan die vraag te voldoen? Zo niet, waardoor komt dat? Hebben jullie bijvoorbeeld een tekort aan vakleerkrachten?
- Bij tekorten of niet kunnen voldoen aan de behoefte/vraag. Welke rol speelt het CvV hierin om jullie te ondersteunen? Zetten zij bijvoorbeeld vacatures voor vakleerkrachten uit, en worden die snel vervuld?

Medezeggenschap lbo's en vakleerkrachten

- Hoe is de medezeggenschap voor levensbeschouwelijke organisaties geregeld binnen het CvV? Hebben jullie inspraak in de besluitvorming en het beleid van het CvV?
- Hoe is de medezeggenschap voor de vakleerkrachten geregeld? Waar precies hebben zij medezeggenschap over?
- Hoe is de medezeggenschap veranderd gedurende het proces van de oprichting van het CvV?
- Hoe zit het met de deskundigheidsbevordering voor vakleerkrachten vanuit het CvV geregeld (bv opleidingsmogelijkheden)? Zijn jullie hier (on)tevreden over? Licht toe?

Toekomstoriëntatie

- Hoe denkt u dat het levensbeschouwelijke of godsdienstig vormingsonderwijs zich zal ontwikkelen in de komende jaren? Bijvoorbeeld met betrekking tot het curriculum en de manier waarop het wordt aangeboden.
- Hoe zal in het aanbod de verhouding zijn tussen klassiek versus carrousel e.a. samenwerkingsvormen (geestelijke stromingen + burgerschapsonderwijs)?
- Verwacht u dat de vraag naar vormingsonderwijs vanuit ouders en leerlingen zal toenemen, afnemen of gelijk blijven voor uw specifieke levensbeschouwelijke of godsdienstige vormingsonderwijs?
- Zijn er specifieke uitdagingen of kansen die u ziet voor vormingsonderwijs in de komende jaren?

Focusgroep(en) met openbare basisscholen

Korte kennismaking

- Naam en functie

(Historische) context

- Sinds wanneer biedt uw school vormingsonderwijs aan?
- Welke levensbeschouwingen worden aangeboden?
- In welke vorm en waarom is voor deze vorm gekozen?
- Welke groepen krijgen vormingsonderwijs krijgen? Hoeveel klassen zijn er per week en hoe groot zijn de klassen gemiddeld? Duur van de lessen?
- Heeft u altijd hetzelfde aanbod gehad en zelfde vorm gehandhaafd, of zijn er gedurende de jaren veranderingen opgetreden en zo ja, waarom?

Ervaringen en aanbevelingen van leraren en schoolleiders met het aanbod van vormingsonderwijs

Algemene indruk

- Wat zijn uw ervaringen in algemene zin tot nu toe met vormingsonderwijs (het eerste wat in u opkomt)?

Informatievoorziening ouders

- Op welke wijze informeert u als school ouders over de mogelijkheid van vormingsonderwijs?
- Waar bestaat de informatie uit?
- Hoe kunnen ouders laten weten dat ze vormingsonderwijs willen voor hun kinderen?
- Wie kunnen ze benaderen voor vragen over vormingsonderwijs, en zijn ouders op de hoogte van deze contactmogelijkheden?
- Hoe vaak wordt informatie over vormingsonderwijs verstrekt aan ouders gedurende het schooljaar?

- Op welke manieren worden ouders betrokken bij het vormingsonderwijs, zoals ouderavonden, bijeenkomsten, of feedbackmogelijkheden?

Totstandkoming van aanbod, invulling en afstemming aanbod

- Hoe komt de keuze voor het aanbod van vormingsonderwijs op school tot stand? Betreft u ouders (zowel in als buiten de MR) hierbij en zo ja hoe?
- Wie bepaalt op school de vorm van het vormingsonderwijs (directie, MR etc.)?
- Waarom kiezen scholen voor een bepaalde vorm?
- Hoe verhouden vormingsonderwijs, het vak geestelijke stromingen en burgerschapsonderwijs op jullie school zich tot elkaar? (Aparte vakken of gegeven in plaats van of samenwerkingsvormen daartussen)

Effecten

- Zien jullie leereffecten bij leerlingen als gevolg van het vormingsonderwijs? Zo ja, welke? Praktijkvoorbeelden, denk hierbij aan:
- Wat ze weten en kunnen (kennis en vaardigheden)
- Hun sociale interacties en normen (normen en waarden)
- Hun persoonlijke groei en karakterontwikkeling (persoonsvorming)
- Als uw school ervaring heeft met verschillende modellen (klassiek vs carroussel) van vormingsonderwijs, zijn er specifieke leereffecten die aan bepaalde modellen kunnen worden toegeschreven?
- Op welke manier draagt vormingsonderwijs bij aan de maatschappij als geheel?

Evaluatie en verbeter suggesties

- Hoe ervaart u het geleverde aanbod, de kwaliteit van de vormingslessen en de kwaliteit van de vakleerkrachten?
- Welke elementen van het klassieke (lessenreeks van één levensbeschouwing) en/of carrousselmodel (lessenreeks meerdere levensbeschouwingen samen) ervaart u als positief?
- Zijn er elementen van het klassieke model en/of carrousselmodel en andere samenwerkingsvormen die u anders zou willen zien en zo ja waarom?

- Als de school voor een samenwerkingsvorm kiest, hoe zorgen jullie er dan voor dat ouders hun keuzerecht behouden?
- Kunnen ouders bijvoorbeeld ervoor kiezen om hun kinderen niet mee te laten doen aan het carrouselmodel of andere samenwerkingsvormen?

Functioneren van het CvV en samenwerking

- Hoe ervaart u de samenwerking met het CvV? En waar bestaat die samenwerking precies uit?
- Hoe ervaart u de samenwerking met de verschillende levensbeschouwelijke organisaties?
- Is het CvV actief betrokken bij deze samenwerking, en zo ja hoe?

Doelmatigheid (specifiek voor schoolleiders/directeuren)

- Hoe beoordeelt u over het algemeen de effectiviteit van de subsidie die voor vormingsonderwijs wordt verstrekt? Draagt het bij aan:
 - Kwaliteit lessen
 - Kwaliteit docenten
 - Management/organisatie door CvV
- En dus aan hoofddoel: het faciliteren van vormingsonderwijs op aanvraag van ouders
- Heeft de subsidie, die in eerste instantie bedoeld is om aan de behoeften van ouders te voldoen, andere onbedoelde effecten? Denk aan:
 - Positief: versterking van identiteitsvorming, toename van kansengelijkheid
 - Negatief: Niet kunnen volgen van andere onderwijsactiviteiten
- Leidt een aanvraag van ouders voor vormingsonderwijs altijd tot het daadwerkelijk bieden van vormingsonderwijs? En zo niet, welke oorzaken liggen hieraan ten grondslag wat u betreft?

Toekomstoriëntatie

- In welke vorm verwacht u vormingsonderwijs te blijven bieden en hoe is het keuzerecht van ouders hierbij gewaarborgd?
- Zijn er bepaalde uitdagingen, zorgen of kansen met betrekking tot vormingsonderwijs waarvan u vindt dat ze speciale aandacht verdienen?

Bijlage 4. Enquêtes levensbeschouwelijke organisaties en openbare basisscholen

Enquete levensbeschouwelijke organisaties

Achtergrondvragen

- In welke levensbeschouwelijke richting van het vormingsonderwijs bent u werkzaam?
- Wat is uw functie?
- Hoe lang werkt u bij de levensbeschouwelijke organisatie die de vormingslessen verzorgt?
- Voor hoeveel FTE werkt u binnen deze organisatie?
- Met welk model heeft u (of uw organisatie) de meeste ervaring?

Waardering functioneren en subsidierelatie CvV

- Hoe zou u het functioneren van het CvV als parapluorganisatie beoordelen?
- Hoe zou u de subsidierelatie met het CvV beoordelen?
- Vindt u dat de huidige inzet van (de subsidie voor) het vormingsonderwijs goed werkt zoals dit nu is geregeld?

Medezeggenschap vakleerkrachten

- Op welke manier is de medezeggenschap voor de vakleerkrachten geregeld? Wordt u als vakleerkracht betrokken bij:
 - Het bepalen van onderwijsdoelstellingen
 - Curriculumontwikkeling
 - Inspraak en beleidskwesties
 - De (interne) opleiding en kwalificatie van vakleerkrachten
 - Samenwerking met (religieuze) leiders
- Mochten er nog meer (of andere) aspecten zijn waar u als vakleerkracht bij betrokken bent rondom uw medezeggenschap, kunt u dat hieronder benoemen.
- Hebben zich naar u weten de afgelopen periode veranderingen voorgedaan in de medezeggenschap voor vakleerkrachten? Zo ja, licht toe.
- Hebben vakleerkrachten zeggenschap over in welke vorm zij vormingsonderwijs geven (klassiek of carrouselmodel)?
- Hoe waardeert u de samenwerking met het CvV?
- Waarom ervaart u op die manier de samenwerking met het CvV?

Samenwerking en afstemming met scholen

- Worden tussen de school en de levensbeschouwelijke organisatie(s) afspraken gemaakt over de inhoud van de lessen vormingsonderwijs?
- Worden tussen de school en de levensbeschouwelijke organisatie(s) afspraken gemaakt om de vorm en didactiek van het onderwijs af te stemmen op (bijvoorbeeld) wat de leerlingen gewend zijn op school?
- Vindt er afstemming plaats met de reguliere lessen levensbeschouwing of godsdienst (kennisgebied geestelijke stromingen)?
- Vindt er afstemming plaats met de reguliere lessen burgerschap?
- Wordt er op scholen waar u de lessen vormingsonderwijs verzorgt ook gebruik gemaakt van het carrouselmodel? Zo ja, bent u hierbij betrokken?
- Hoe vindt de afstemming met andere levensbeschouwelijke richtingen binnen het carrouselmodel plaats?

- Wie neemt initiatief tot eventuele samenwerkingsvormen binnen het carrouselmodel en hoe ziet deze samenwerking eruit?
- Heeft u (al dan niet via de school) contact met ouders? Zo ja, hoe verloopt dit contact en waartoe dient het?

Vraag en aanbod van het vormingsonderwijs

- Hoeveel aanvragen voor lessen vormingsonderwijs krijgt u op jaarlijkse basis binnen?
- Zijn er aanvragen waar u als organisatie niet aan kunt voldoen? Zo ja, waarom en (ongeveer) hoeveel zijn dat op jaarbasis?
- Hoeveel vakleerkrachten heeft uw organisatie in dienst?
- Hoeveel regiocoördinatoren heeft uw organisatie in dienst?
- Ervaren jullie moeite met het vervullen van vacatures voor vakleerkrachten (uitgezet door het CvV óf de eigen levensbeschouwelijke organisatie)?
- Is er bij uw levensbeschouwelijke organisatie sprake van een tekort aan vakleerkrachten (ten opzichte van de aanvragen voor het vormingsonderwijs die binnenkomen)?

Leeropbrengsten: vakleerkrachten

- Welke leeropbrengsten van de lessen vormingsonderwijs die u verzorgt constateert u onder uw leerlingen en in welke mate?
 - Meer kennis over de eigen levensbeschouwelijke groep (socialisatie).
 - Meer kennis over eigen normen en waarden.
 - Meer kennis over de bredere normen en waarden in de samenleving.
 - Ontwikkeling van waarden en identiteit (persoonsvorming) van uw leerlingen.
 - Verbreding van de kennis en vaardigheden (in het algemeen).
 - Versterking van burgerschapsvorming voor uw leerlingen.
- Constateert u nog andere leeropbrengsten onder uw leerlingen?

Voorspellingsanalyse: toekomstbeeld over aanbod van vormingsonderwijs voor de komende vijf jaar.

- Verwacht u toe- of afname van de aanvragen voor het vormingsonderwijs in de komende vijf jaar als het gaat om het klassieke model?
- Waarom verwacht u dit?
- Hoeveel scholen denkt u dat er (naar schatting) meer aanvraag zullen doen voor het klassieke model?
- Verwacht u toe- of afname van de aanvragen voor het vormingsonderwijs in de komende vijf jaar als het gaat om het carrouselmodel?
- Waarom verwacht u dit?
- Hoeveel scholen denkt u dat er (naar schatting) meer aanvraag zullen doen voor het carrouselmodel?
- Stelling: Indien het carrouselmodel (of een andere samenwerkingsvorm) meer wordt ingezet, zullen er meer vakleerkrachten zijn ten opzichte van het klassieke model.
- Hoeveel vakleerkrachten denkt u dat er meer nodig zullen zijn ten opzichte van het klassieke model (naar schatting)?

Enquete openbare basisscholen

Algemene vragen

- Maakt uw school gebruik van het aanbod van vormingsonderwijs?
- Indien nee, wat is de reden voor uw school om geen gebruik te maken van het aanbod van vormingsonderwijs?
- Welke levensbeschouwelijke richting(en) worden op uw school aangeboden? (meerdere antwoorden mogelijk).
- Hoeveel leerlingen ontvangen deze vorm van vormingsonderwijs op uw school in één schooljaar?
- Wat is de naam van uw school?
- In welke gemeente bevindt uw school zich?
- Wat is uw functie?

Doeltreffendheid subsidie

- Hoe vindt u dat de huidige inzet van (de subsidie voor) het vormingsonderwijs werkt zoals dit nu wordt aangeboden?
- Waarom vindt u de huidige inzet van (de subsidie voor) het vormingsonderwijs (niet) goed werken?
- Hoe ervaart u het contact en communicatie met het CvV, de parapluorganisatie voor het vormingsonderwijs?
- Waarom ervaart u het contact en de communicatie met het CvV zo?
- Hoe ervaart u het contact en communicatie met de levensbeschouwelijke organisaties die de vormingslessen geven?
- Waarom ervaart u het contact en de communicatie met de levensbeschouwelijke organisaties zo?
- Hoe ervaart u de samenwerking tussen uw school en het CvV bij de uitvoering van het vormingsonderwijs?
- Waarom ervaart u de samenwerking tussen het CvV en uw school zo?
- Hoe zou u het functioneren van het CvV als parapluorganisatie van vormingsonderwijs beoordelen?
- Waarom beoordeelt u het functioneren van het CvV zo?

Kwaliteit aanbod vormingsonderwijs

- In welke mate heeft u zicht op de inhoud van de lessen vormingsonderwijs?
- Bent u tevreden over de kwaliteit van de aangeboden lessen vormingsonderwijs?
- Waar bent u mee (on)tevreden betreffende het (aanbod van) vormingsonderwijs?
- Hoe tevreden bent u over de kwaliteit van de docenten die vormingsonderwijs verschaffen?
- In welke mate denkt u dat het aanbod van vormingsonderwijs de kwaliteit van het algemene onderwijs verbeterd?
- Waarom denkt u dat het aanbod van vormingsonderwijs de kwaliteit van het onderwijs (niet) verbeterd?

- Stelling: Het huidige aanbod aan vormingsonderwijs dat op onze scholen wordt aangeboden voldoet momenteel aan de behoeften en wensen van de ouders van leerlingen.
- Waarom voldoet het huidige aanbod aan vormingsonderwijs (niet) aan de behoeften en wensen van ouders?
- Worden tussen de school en de levensbeschouwelijke organisatie(s) afspraken gemaakt om de vorm en didactiek af te stemmen op wat de leerlingen gewend zijn op school?
- Wat voor afspraken worden tussen de school en de levensbeschouwelijke organisatie(s) gemaakt?

Leeropbrengsten

- In welke mate heeft het vormingsonderwijs bijgedragen aan meer kennis over de eigen levensbeschouwelijke groep (socialisatie) van uw leerlingen?
- In welke mate heeft het vormingsonderwijs bijgedragen aan meer kennis van uw leerlingen over eigen normen en waarden?
- In welke mate heeft het vormingsonderwijs bijgedragen aan meer kennis van uw leerlingen over de bredere normen en waarden in de samenleving?
- In welke mate heeft het vormingsonderwijs bijgedragen aan de persoonsvorming (ontwikkeling van waarden en identiteit) van uw leerlingen?
- In welke mate heeft het vormingsonderwijs bijgedragen aan een verbreding van de kennis en vaardigheden (in het algemeen) van uw leerlingen?
- In welke mate heeft het vormingsonderwijs bijgedragen aan de versterking van burgerschapsvorming voor uw leerlingen?

Betrokkenheid ouders

- Worden ouders betrokken of vertegenwoordigd bij het bepalen van het aanbod van vormingsonderwijs voor hun kind(eren)?
- Kunnen ouders via een opt-out-optie hun kinderen uitschrijven voor het godsdienstig of humanistisch vormingsonderwijs, bijvoorbeeld als dit aan de hele klas wordt aangeboden of wanneer er meerdere levensbeschouwelijke richtingen worden aangeboden?
- Zijn er aanvragen van ouders geweest betreffende vormingsonderwijs waar niet aan is voldaan?
- Zo ja, wat was hier de reden voor?

Meerwaarde vormingsonderwijs

- Vindt u dat het vormingsonderwijs een positieve impact heeft op het schoolklimaat en de leerervaring van leerlingen?
- In hoeverre vindt u dat het vormingsonderwijs een waardevolle aanvulling is op het reguliere onderwijscurriculum van uw school?

Slotvragen

- Zou u het vormingsonderwijs aanbevelen aan andere scholen?
- Waarom zou u het vormingsonderwijs (niet) aanbevelen?
- Welke ruimte voor eventuele verbetering in de manier waarop het vormingsonderwijs wordt aangeboden ziet u (voor zover deze niet aan de orde is gekomen)?
- Heeft u nog andere aanvullende opmerkingen of feedback over uw ervaring met het vormingsonderwijs voor uw leerling(en)?

COLOFON

Opdrachtgever	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Auteurs	D. M. M. A. Yassine, MSc M. Day, MSc Drs. F. Z. Acherrat M. J. Verstappen, MSc M. van de Gevel, MSc Drs. A. Hamdi
Foto omslag	Adobe Stock, HockleyMediapeopleimages.com, 62718763
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Giessenplein 59 C 3522 KE Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>

ISBN 978-94-6409-345-2

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, november 2024.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron
wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is
mentioned.